

Riv stängslen

Medierna som demokratisk mötesplats

Petter Beckman

Copyright: Sim(o) och författaren 2003

Utgiven 2003, tryckta upplagan slutsåld 2007

Pdf-version sept/2007 på www.mediestudier.se

Innehåll

Inledning	
Några begrepp	
Public journalism	
Bokens upplägg	
Tack	
1. Stängslen	
Väfflor i Skärholmen	
Utanför mallen	
Koll på läget	
Åskåderfaktaren	
Vanans makt	
2. Mötesplatser	
En fallgröp	
Tanja gränserna	
Uppdraget	
Den lokala paradoxen	
Den omöjliga åsikten	
Ut på torget	
Safarijournalistik	
Utskurna problem	
Den lilla människan	
Minoritetsfrågor	
Sammanfattning	
3. Demokrati	
Kraschlandning	
För och nu	
Journalistrollen	
Sjuka medier?	
Aktiva medborgare?	
Diskussion eller handling?	
Välja ideal	

4. Samtal .....
- Maktskillnader .....
  - Offentliga samtal .....
  - Att presta ihop sig .....
  - Debatt eller dialog .....
  - Dialog genom ombud .....
  - Upp ur skyttegravan .....
  - Altonbladet eller SvD? .....
  - Tidningens roll .....
5. Privatsaker .....
- Att återuppfinna det gemensamma .....
  - Kundsamhället .....
  - Anti-medborgaren i Hökarängen .....
  - An offer you can't refuse .....
  - Tid, pengar och dunjackor .....
  - Politikens gränser .....
  - Gemensamma frågor – för vem? .....
6. Främlingar .....
- Machosnack .....
  - Vi och dom .....
  - Moderna vändningar .....
  - En pedagogisk modell .....
  - Assimilering .....
  - Det gemensamma – igen .....
  - Dubbelt seende .....
  - Onödiga klyftor .....
  - Det normala .....
7. Folkets röst .....
- Idioter .....
  - Kontaktytorna .....
  - Huvudet på spiken .....
  - Ambivalens .....
  - Åsikter i soffan .....
  - Medborgarens blick .....
  - Spänning .....
  - Makten över dagordningen .....
  - Födomar och oläruft .....
  - Vardagsnesism .....
  - Läsarens röst .....
  - Sammanfattning .....

8. Verktyg	.....
Första verktygslådan: Hur man lyssnar	.....
Andra verktygslådan: Valja ämne och vinkel	.....
Tredje verktygslådan: Mötet med läsarna	.....
Fjärde verktygslådan: Ett bra samtal	.....
Argument för skeptiska journalister	.....
Sammanfattning av kapitlet	.....
9. Resultat	.....
Den tändande gnistan	.....
Journalisten som samhällsingenjör?	.....
Läsarundersökningar	.....
Stärkt medborgarlighet?	.....
Erfarenheter utifrån	.....
Fördelningseffekter	.....
Förhågor och kritik	.....
En fara för demokratin?	.....
Tillräckligt genomslag	.....
10. Möjligheter	.....
Den stora lögnen	.....
Upp med rullgardinen	.....
Förutsättning ett: Vill cheferna?	.....
Förutsättning två: Vill journalisterna?	.....
Förutsättning tre: Vill allmänheten?	.....
Problemet: Det är dyrt och tar tid	.....
Lösning ett: Prioritera	.....
Lösning två: Externt stöd	.....
Lösning tre: Public service	.....
Alternativa modeller	.....
Historiens slut?	.....
Sammanfattning och slutord	.....
Referenser	.....

Inledning

DET HÄR ÄR EN BOK OM FÖRÄNDRING. Det är berättelsen om en idé och om ett försök att tillämpa den på en av landets största morgontidningar. Idén handlar om journalisternas makt och om möjligheten att reformera journalistiken i en mer demokratisk riktning. Eftersom massmedierna bär upp det offentliga samtalet, grunden för demokratin, blir det helt avgörande hur journalisterna själva ser på sitt uppdrag. Hinkar med nattsvart pessimism har östs över medierna de senaste årtiondena. Det börjar bli tjugigt. Det behövs en vision om vad journalistiken faktiskt skulle kunna åstadkomma här och nu. Vårt uppgivna och splittrade samhälle behöver en ny journalistroll som tar till uppgift att hålla ihop, att bygga mötesplatser och underlätta samtal. Det behövs en journalistroll som intresserar sig för hur de gemensamma problemen ska lösas och som släpper in fler vanliga människor i diskussionen.

Dagens Nyheters mobila redaktion, där jag var projektledare och redaktör, var ett av de mest långtgående försöken i Sverige att förverkliga en sådan journalistroll. Projektet avslutades på nyåret 2003 efter fyra års experimenterande. Lärdomarna utgör grunden för denna bok. Den är tänkt som handbok för intresserade journalister och som inspirationskälla för alla som misströstar om det offentliga samtalets möjligheter.

Mitt förhållande till den bakomliggande idén – det som på engelska kallas public journalism eller civic journalism – är inte helt distanserat. När tankarna nådde mig första gången 1997 var det som att öppna en

dörr. Det var svaret på allt det som känts frustrerande i mitt jobb som traditionell kommunreporter – en väg som gjorde det möjligt att komma vidare. Men idéerna är kontroversiella inom journalistkåren. Några tycker det är pretentiös smörja. Den debatten vill jag gärna ha, också utanför redaktionernas gränser; en allvarlig diskussion om vad journalister egentligen ska syssla med.

Mobila redaktionen uppfann inte någon ny journalistik. Det finns och har alltid funnits reportrar som gjort liknande jobb och som brunnit för samma slags ideal. Det nya var att det på 1990-talet formulerades en sammanhängande teori – på en gång kritisk och konstruktiv – som gjorde det möjligt att klä ambitionerna i ord. Det blev möjligt att argumentera på ett nytt sätt och att bygga upp redaktionella projekt med andra mål än de vanliga. DN:s mobila reaktion blev ett försök att tillämpa visionen i det segregerade Stockholm. I USA, England, Nederländerna, Finland och Danmark, liksom i flera länder i Asien och Latinamerika har tankarna utvecklats på andra sätt. Svenska tidningar såsom Vestmanlands Läns Tidning, Nerikes Allehanda och Norrköpings Tidningar har gjort sina försök, ofta med utmärkta resultat. Nu koncentrerar jag mig ändå på mina egna erfarenheter.

Några begrepp

När jag i början argumenterade för idén, bland kollegor, på journalistutbildningar och demokratiseminarier, var public journalism ett bra ord att använda. Den svenska översättningen ”medborgarjournalistik” satte sig aldrig riktigt. Public journalism hade under 1990-talets sista år vuxit till en ansenlig – om än omstridd – rörelse i USA, med ett par hundra tidnings- och TV-företag inbegripna i olika experiment. Ett stort, tvärvetenskapligt forskningsprojekt hade sjuväts vid New York University, privata stiftelser stödde utvecklingen finansiellt och säkert femtio böcker fanns redan utgivna i ämnet. Det gav tyngd och stadga åt resonemanget.

Men Stockholm är inte den amerikanska Södern och idéerna får andra

tyngdpunkter när de överförs till svenska förhållanden. Etiketter kan också leda tanken fel. Public journalism har i Sverige förknippats med allt från opinionsundersökningar till nykterhetskampanjer på nyhetsplats. Det var inte det vi ägnade oss åt. I den här boken använder jag därför ordet public journalism när jag talar om den amerikanska rörelsen, dess idéer och skiftande tillämpningar. Mobila redaktionen har plockat mycket därifrån, men utelämnat annat. Jag kommer mest att uppehålla mig vid den tolkning som vi gjorde. För att beskriva det jag och mina kollegor på DN försökte åstadkomma skriver jag i stället medborgartillvänd journalistik eller medborgarjournalistik (trots att det låter lite otympligt). Eftersom inspirationen ändå kommer från public journalism behövs en kort sammanfattning av vad det ordet står för.

Public journalism

Efter 1988 års presidentvalkampanj, som var ovanligt grov, drabbades stora delar av den amerikanska journalistkåren av självrannsakan. Om man skildrade demokratin som en hästkapplöpning, lyfte fram personangreppen före sakfrågorna – var det då konstigt om väljarna reagerade med cynism och vände politiken ryggen? Under åren som följde hjälptes samhällsforskare och intresserade tidningsledare åt att formulera vad medierna borde göra i stället. Det uttalade målet för rörelsen blev att öka medborgarnas engagemang och ansvarstagande, att dra in fler i det offentliga samtalet och att därmed förbättra demokratins funktionssätt.

Teorin förespråkar en journalistik som utgår från vanliga människors verklighets- och problembeskrivning: Om folk ska tycka att det är någon mening att delta i samhällslivet måste de känna sig tagna på allvar. Det kräver i sin tur att journalisterna slår nya broar över till läsarnas värld, till exempel med hjälp av medborgarpaneler, rådslag och öppna diskussionsmöten.

Public journalism vill behandla läsarna som möjliga aktörer, inte bara som passiva konsument av nyheter. Man vill stimulera en diskussion

bland läsarna om tänkbara lösningar på de samhällsproblem som medierna annars bara rapporterar neutralt och sakligt om. Läsarna måste uppmuntras att reflektera kring politikens målkonflikter och att rannsaka sina egna grundläggande värderingar. Journalistiken ska utgå från folks spontana, kanske fördomsfulla åsikter, men sedan organisera ett samtal som hjälper till att vaska fram mer genomtänkta slutsatser och lösningar. Först då, hävdar huvudideologen Jay Rosen, kan politiken göras till en angelägenhet för alla, inte bara för kunskapssamhällets elit.

Under de första åren på 1990-talet handlade public journalism mest om valbevakning. Så småningom började redaktionerna ge sig på andra samhällsfrågor – framför allt etniska och sociala konflikter. The Charlotte Observer i North Carolina gick i spetsen med mastodontprojektet ”Taking back our neighborhoods”, där man under flera år ledde en handfast diskussion om hur kriminaliteten i miljonstaden Charlotte skulle avhjälpas. Rörelsen kritiserades av prestigetyngda tidningar i New York och Washington för att blanda sig i för mycket och för att äventyra journalistikens trovärdighet. Mot slutet av 1990-talet hade de flesta tidningarna slutat att använda termen public journalism – bland annat som ett resultat av kritiken – men idéerna lever och utvecklas ännu i dag.

I Sverige dök begreppet upp i 1998 års valrörelse, då ett antal regionala tidningar började göra något som kallades ”väljarnas val”. Med hjälp av opinionsinstitut kartlade man väljarnas prioriteringar och lät dessa bli styrande för valbevakningen. Efter 1998 har termen mest använts av DN:s mobila redaktion och VLT:s projekt ”Nya läsare”. Försöken har ådragit sig stort intresse från många journalister, men någon bredare debatt kring public journalism, eller tidningarnas demokratiska möjligheter, har det aldrig blivit. Det är ett sådant samtal som den här boken vill bidra till.

Bokens upplägg

Jag börjar i första kapitlet – *Stängslen* – med att skissa upp problemet med hjälp av några röster från Stockholmsförorten Skärholmen, den plats

där mobila redaktionen började och slutade. Kapitlet ger en snabb sammanfattning av bokens principiella resonemang – varför det offentliga samtalet är så viktigt och varför fler måste släppas in i diskussionen.

I kapitel två – *Mötesplatser* – förklarar jag mobila redaktionens konkreta utgångspunkter, vad vi ville göra och hur hindren såg ut. De två första kapitlen fungerar som en översiktlig introduktion.

De följande fem kapitlen fördjupar det teoretiska resonemanget: sambandet mellan demokratisyn och journalistik, vad som utmärker ett bra offentligt samtal, vad som behöver diskuteras gemensamt, den särskilda utmaningen att mötas i ett mångkulturellt samhälle och nyttan med att lyssna på vanliga människor.

I kapitel åtta – *Verktyg* – är vi framme vid det handgripliga: hur gör man? Det kapitlet riktar sig särskilt till journalister som vill försöka själva. Trettio praktiska tips serveras tillsammans med en rad exempel ur tidningen.

Det nionde kapitlet – *Resultat* – gör ett försök att summera vad försöken i Sverige och USA egentligen har lett till. Blir det någon skillnad?

Kapitel tio – *Möjligheter* – är en avslutande diskussion om utsikterna att reformera journalistiken i mer demokratisk riktning. Har journalister egentligen någon handlingsfrihet? Allra sist en kort sammanfattning.

Tack

Den här boken bygger på erfarenheter som jag gjort tillsammans med många andra. Utan fantastiska och drivande journalister som Jennie Dielemans, Ivan Garcia, Benkt Eurenus, Helena Esscher, Lena Andersson, Anna Kakuli, Fredrik Söderling, Ulrika By och Josef El Mahdi hade det inte funnits något att skriva om. Mot slutet var det Ulrika och Josef som såg till att projektet överlevde och gick i mål. Jag är också evigt tacksam för det stöd jag fått från olika chefer, särskilt Jan Lewenhagen, Joachim Berner och Pia Skagermark.

Men boken är framför allt tillägnad alla de entusiastiska människor i

Skärholmen, Fittja, Östberga, Hallonbergen, Järfälla och Hässelby som ända från start har varit mobila redaktionens viktigaste drivkraft: Tack Talal, Christina, Abdi, Lena, Mounia, Hanin, Ulla, Rachid, Susan, Åke, Ruth, Rita och alla andra som slitit hårt i våra läsarpaneler. Och tack Görel, hemma, som med osviklig klarsyn har hjälpt till med färdriktningen.

Nu börjar själva berättelsen.

Stängslen

Våfflor i Skärholmen

Från sitt fönster på femte våningen i Skärholmen kan Solveig Blomberg nästan se hem till sin dotter. Dottern bor i ett liknande höghus på andra sidan kommungränsen i Vårby gård några kilometer bort. Det är tryggt att ha henne inom räckhåll. En slags livlina. I sitt eget bostadsområde känner Solveig Blomberg knappt någon längre. Kompisar hon umgicks med, andra svenska tanter, har flyttat en efter en. De nya utländska namnen på dörrarna förstärker hennes känsla av att inte vara riktigt hemma i sin egen trappuppgång. När den arabiska musiken i lägenheten under blir för hög går hon ner och klagar; det är ungefär den grannkontakter hon har. Hon duckar för tioåringarnas glåpord på väg hem från tunnelbanan – ”Ska jag ta dig på pattarna!” – och fräser tillbaka ibland. Känner sig sur och halvrasistisk. Får höra att hon är en jävla kärring. Längtar till skogen i Dalarna och önskar att allting var annorlunda.

Annorlunda, hur då? Ett svenskare Sverige? Nej, inte egentligen. Det är ju som det är. Det hon framförallt önskar är att det fanns någonstans dit hon kunde gå för att prata med andra människor. Solveig skulle vilja sitta i en grupp tillsammans med alla möjliga i området och tala om invandring, om bostadspolitik, om varför unga inte har respekt för äldre längre, om vart samhället är på väg. Dricka kaffe med småglinens föräldrar. Lösa

Temasida från Skärholmen den 2 maj 2002 – en diskussion om varför det är så svårt att mötas.

upp knutarna. Känna sig mindre frustrerad. De politiska partierna har hon aldrig varit lockad av. Ett kafé skulle hon vilja ha eller en förening där alla var välkomna, inte uppdelade efter partifärg, ideologi, ålder, nationalitet. Solveig tror väldigt starkt på ett samhälle där människor ser varandra i ögonen och lyssnar på varandra, lär sig förstå varandra bakom fördomarna. I ett sådant Sverige vill hon bo. På kaféet skulle hon stå och grädda våfflor till ungarna.

Det här har hon nästan aldrig tagit upp med någon. Ingen har heller frågat. Varför skulle någon göra det?

I turkisk-muslimska föreningen nedanför backen tänder församlingsledaren Fikret Tümtürk en cigarett. Han oroar sig för de hårdnande villkoren för tonåringarna i centrum. Och han undrar varför ingen politiker

brydde sig om hans förslag. I den tomma biograflokalen i centrum ville han öppna ett allaktivitetshus, ett mångkulturellt center som skulle drivas av turkar, greker, somalier och svenskar tillsammans. Det skulle bli ett ställe med internetkafé, pingis och matservering, en mötesplats där alla skulle trivas. De svenska pensionärerna kunde bli kompis med ungarna. Folk skulle få koll på varann. Revan mellan generationerna, mellan nationaliteterna skulle lagas.

Men det blev förstås inget. Vem skulle betala? Och det finns ju redan en ungdomsgård. Grekerna har sin förening, turkarna sin, de svenska pensionärerna sin. Solveig och Fikret har heller aldrig mötts.¹

Utanför mallen

Solveig och Fikret är medlemmar av det svenska samhället. Medborgare. Men ingen av dem känner sig särskilt *med*. I vilket samhälle då? I Skärholmen? I Stockholms kommun? I Sverige?

I det Sverige där Solveig Blomberg och Fikret Tümtürk bor pågår ett offentligt samtal. Det pratas dygnet runt genom tidningar, soffprogram och nyhetsinslag – om angelägna saker, absolut: om utbrändhet, sjuk-skrivningar, om EMU, om politikens skattemoral, om hedersmord och om skolgymnastik. Det är ett viktigt samtal och det formar vårt tänkande. Genom det samtalet görs det också tydligt vilka röster som räknas och vilka som kan förbigås med tystnad. Några hörs hela tiden. Solveig och Fikret hörs normalt sett inte alls. Och det är, på sätt och vis, inte så konstigt. Alla kan ju inte vara med och prata. Journalisterna måste ha något slags urval. Solveig och Fikret är ju inga experter. De företräder ingen intresseorganisation. De är inte folkvalda och inte heller betalda att föra någons talan. De är ganska vanliga Skärholmsbor med halvfärdiga tankar om hur samhället skulle kunna fungera bättre. Men det är ingenting som ger träff i den massmediala urvalsmaskinen. Hade de just blivit överfallna och rånade hade det varit en annan sak. Eller drabbats av en kommunal nedskärning, eller lyckats placera sina pengar

i rätt aktiefond. Offer syns. Och vinnare. Sådant har journalister mallar för. Ibland öppnar sig också mallen för så kallade eldsjälar: de där få, riktigt engagerade supermedborgarna som gör det nästan ingen annan klarar. Men en vanlig, frustrerad tant och en turkisk farbror med orealistiska idéer – de faller liksom ur dramaturgin. Det är inte så konstigt; det ligger i journalistikens normala logik att välja bort det vanliga och odramatiska. Men konsekvensen är just att Solveig och Fikret inte tycker att samhället riktigt är till för dem. Och den känslan delar de med många.

Koll på läget

I Stockholms stadshus, liksom i alla andra kommunalhus i Sverige, liksom i Sveriges riksdag, sitter folkvalda som försöker ha koll på läget. Det är de valda för att ha. De pratar mycket med varandra, med sina partiföreningar och med sina förvaltningar. De läser rapporter och handlingar. De försöker också hinna träffa vanliga medborgare² så gott de kan. Men den kanske viktigaste bilden av läget får de genom massmedierna, de precis som alla andra.

På Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Aftonbladet, Metro, Expressen, Sveriges Radio och Sveriges Television, liksom på alla andra redaktioner runt om i landet, sitter journalister som också försöker ha koll på läget. Det är de betalda för att ha. Och det är deras rapportering som styr den allmänna uppfattningen om vad *läget* är. Journalister pratar mycket med varandra, de konsumerar andra medier, läser pressmeddelanden, handlingar och rapporter. Många av dem försöker också träffa vanliga medborgare emellanåt.

Ändå har inte våra folkvalda – och framför allt inte våra tongivande journalister – någon vidare koll på behovet av mötesplatser. Jo, för ungdomarna, visst. Fritidsgårdar vet både politiker och tidningsfolk att det behövs. Men ett allaktivitetshus? Vem vill ha det?

Fråga Solveig och Fikret. Fråga vem som helst som sitter i en miljon-

programslägenhet och önskar att samhället var en plats där man kunde träffas och bli människor för varandra. Men de får inte frågan så ofta. Inte av politikerna. Och framför allt inte av journalisterna. Åker journalister ut till ett miljonprogramsområde vill de som regel få med sig något betydligt mer köttigt hem. Och gärna vara lite andfådda. Därför syns inte Solveig och Fikret, inte heller deras förslag. Därför handlar det offentliga samtalet om andra saker, saker som ter sig lite mer begripliga – eller upphetsande – från de professionella samtalarnas horisont.

Åskådarläktaren

Det sägs ofta att det är medierna och inte partierna som organiserar det offentliga samtalet i dag. Då avses för det mesta kommunikationen mellan styrande och styrda: Medierna har ersatt partierna som en länk mellan folket och eliten.³ Men det offentliga samtalet är också ett samtal mellan människor, en inbördes länk mellan samhällets medborgare. Det är där intressen korsas, konfronteras och reds ut, där tillit och ansvar växer till. Och även det samtalet måste organiseras av någon. Partierna kanske gjorde det tidigare, men knappast särskilt mycket längre. Och medierna – ja vad gör medierna?

Många stora dagstidningar liknar sig själva vid ett torg. Det *demokratiska* torget alltså, antikens torg, där medborgarna möttes och dryftade sina gemensamma angelägenheter. Ett torg dit alla har tillträde. Så vill tidningar som regel se sig själva. Det är en bra bild av hur mötet mellan starka och jämlika medborgare borde se ut. Men fungerar det så? Vem släpps egentligen in på torget? Och på vems villkor pratas det? Inte på Solveigs och Fikrets i alla fall.

Precis som politiken är det massmediala samtalet ganska mycket en åskådarsport. På tidningssidorna är det experter som möter experter. Företrädare möter andra företrädare. Vanliga människor finns med, men mest som åskådningsexempel, sällan som deltagare i samtalet. Medborgarna sitter huvudsakligen på läktarna, om de alls orkar intressera sig för

en diskussion som så uppenbart tar sin utgångspunkt någon annan stans än i deras egen verklighet.

Ett torg kantat av sådana stängsel är ingen bra mötesplats. Det är inte ett torg där Solveig Blomberg springer på Fikret Tümtürk och får höra vad han har för tankar om samhället. (Det är troligare att hon snubblar över Integrationsverkets generaldirektör.) Det är inte heller ett torg där Solveig och Fikret tillsammans dras in i en diskussion om friskolor med radhusföräldrarna i Segeltorp tvärs över motorvägen. Eller upptäcker att deras funderingar om mötesplatser delas av tonåringar i Gröndal, vänsterakademiker på Södermalm och hemmafruar i Hässelby villastad.

Med alla sociala och etniska barriärer behövs en plats där människor kan mötas utan stängsel. Det mötet kommer sällan till stånd. Medierna organiserar det offentliga samtalet, men släpper inte in dem som verkligen skulle behöva prata. Torget är en plats som har glömt bort vad det skulle kunna användas till. Därför fortsätter samhället att vara en plats där maktlöshet, ensamhet, misstänksamhet, fördomsfullhet, otrygghet och utanförskap tillåts växa. Där människor blir kvar bakom sina staket. Helt i onödan.

Vanans makt

Varför är det så? Min tes är att det är en följd av journalisternas egen rolluppfattning och deras val av fokus. Väljer man att fokusera på eliternas maktutövning och ser demokratin som en relation mellan styrande och styrda, då tappar man lätt blicken för det medborgerliga. Den journalistik som vi levtt med de senaste decennierna känner helt enkelt inte igen människors behov av att mötas, spegla sig i varandra, samtala och lösa problem tillsammans. Den uppgiften överläts till experter och företrädare. Så när Fikret och Solveig i Skärholmen inte blir hörda i sitt rop på mötesplatser – är det just frånvaron av ett verkligt torg som gör att de inte blir hörda.

Måste det vara så? Många mediekritiker verkar ha övergett tanken att medierna skulle kunna tillföra demokratin något gott. De tror att journalister är bundna i sin yrkesroll och dessutom låsta av ägarmakten och marknadens villkor. De som försvarar ordningen, det vill säga de flesta journalister, tror också själva att de inte har något val, att de gör som de gör därför att deras uppgift ser ut på det sättet. Men det är ett felslut. Journalister har – det är min bestämda uppfattning – en ganska stor frihet att välja fokus, samhällsideal och idé om det egna uppdraget. Journalister kan, om de vill, organisera det offentliga samtalet så att fler får plats på torget, så att fler röster hörs och mer makt förs över till vanliga medborgare. Men det kräver en självreflexion och en vilja att tänja på invanda roller.

Att den självreflexionen inte äger rum i större utsträckning går inte att skylla på ekonomiska lagar. Mest av allt handlar det om fantasilöshet, om defensivt skråtänkande och om vanans makt. Professionaliseringen av journalistrollen – via en formstöpt journalistutbildning – har gjort den närmast immun mot nytänkande. Men ett nytänkande är nödvändigt, annars blir journalistiken ifrånsprungen. Folk klarar i allt högre grad att skaffa information själva; de är inte lika beroende av journalisternas sorterande funktion. Journalistiken är på väg att detroniseras, som debattören Stig-Björn Ljunggren uttrycker det. Och det, väl att märka, är inte i första hand ett problem för journalisterna och medieföretagen. De hittar alltid på något som säljer. Men demokratin klarar sig inte utan ett samhället offentligt samtal. Information kan man skaffa på många sätt, men inte tillgången till ett gemensamt torg. Det är här massmedierna har sin centrala uppgift – att organisera samtalet. Räckvidden finns, liksom resurserna. Och samhället behöver torg där människor med olika bakgrund och erfarenheter kan mötas, lyssna på varandra och hantera gemensamma problem.

Sådana torg går att skapa. Hur man gör handlar följande kapitel om.

Noter

¹ Bearbetning av ett reportage i DN 020503

² I den här boken talar jag ofta om ”vanliga medborgare” och ”vanliga människor”. Med detta menar jag helt enkelt människor som inte är journalister, experter, politiker eller andra slags makthavare.

³ För ett färskt exempel på det resonemanget, se Stig-Björn Ljunggren: *När medierna tar makten* (2003)

Mötesplatser

En fallgrop

Mötet börjar som en offentlig avrättning. På gräsmattan mellan de låga hyreshusen i Åby, Västerhaninge, tar vi emot Åbybornas vrede, bitterhet, besvikelse och sorg. Nu är området stämplat som en främlingsfientlig håla med knarkande ungdomar. ”Här är skitsnack om invandrare vardag”, ”Mina barn ska inte växa upp här”, ”Inget att göra utom att röka på”. Rubrikerna som inledde vår artikelserie tidigare samma vecka var en studie i hur man trycker till ett bostadsområde.¹ Vem kommer nu någonsin att vilja flytta dit? Vem ska ersätta radhusägarna för minskade husvärden? Vi låter det skölja över oss. Vi vet att vi har trampat snett.

Men sedan händer det intressanta. Någon halvtimme in på mötet börjar andra slags inlägg bryta igenom fronten av sårad lokalpatriotism. Det är ju faktiskt ett stort problem med knarket. Och främlingsfientligheten, det utbredda stödet till Sverigedemokraterna – plötsligt ligger de motsättningar som artikelserien tog upp i öppen dag. Där står de turkiska storfamiljerna ansikte mot ansikte med de kvinnor som kallat dem ”pack” i tidningen. Och ger svar på tal. Mitt på gräset framför vårt uppspända partytält sitter en liten koloni av Sverigedemokrater och ropar okvädningsord till alla talare med utländsk bakgrund, ömsom understödda, ömsom utbuade av andra i publiken. Med ens handlar inte mötet om att

Här är skitsnack om invandrare vardag

”Min dotter ska inte växa upp här”

Rubrikerna från Åby öppnade inte för något lågmält samtal.

DN har gjort fel. Det handlar om saker som är verkliga, saker som Åbyborna är tvungna att prata om. Om svenska flaggor, om sjalar och kränkande affischer. Om varför inga ”vanliga” politiker engagerar sig i området. Och om varför det inte finns några forum för sådana här diskussioner i vanliga fall.

Efteråt är jag matt, omtumlad och ganska upprymd. Det har hänt någonting. Ett samtal har ägt rum om extremt viktiga gemensamma angelägenheter, ett möte mellan människor som normalt inte pratar med varandra. Vi har skapat ett torg på gräsmattan i Åby – och på bästa nyhetsplats i tidningen.

Vi gjorde det klumpigt. Priset för Åbyborna, som inte ens hade bett om uppmärksamheten, blev högt. Än idag, fyra år senare, känner jag ett starkt behov av att be Åby om ursäkt. Och vi lärde oss den elementära läxan: vill man engagera folk i ett konstruktivt, offentligt samtal kan man inte börja med att köra över deras självkänsla. Nu nådde vi rätt långt ändå, med ett nödrop, mest tack vare den oerhörda laddningen i själva ämnet. Men vi i mobila redaktionen tvingades till självrannsakan.

När Åbyartiklarna ”Svenskar i utkanten” publicerades i juni 1999 trodde vi ändå att vi kunde jobbet. Vi hade tre framgångsrika artikelserier bakom oss, vi hade fyllt möteslokaler i Fittja, på Södermalm och

i Husby och startat lokala diskussioner om boendesegregation, bostadsrättsomvandling och arbetslöshet. Vi hade kvar den lite lekfulla pionjäranda som grundlades under vårt barfotaarbete i Fittja, där vi släpade runt på en barnvagn fullastad med tidningsbuntar och delade ut till invandrarföreningar, skolor och kaféer. Vi experimenterade friskt och hade inte råkat ut för några egentliga motgångar. I Åby vågade vi oss, med antydning till övermod, ut på riktigt djupt vatten. Vi plurrade. Och det gjorde oss klokare.

Tänja gränserna

Ett år efter Åbydebaclet, i mitten av april 2000, ägde ett lågmält men engagerat samtal rum i Medborgarhuset på Södermalm. En handfull föräldrar samlades för att lägga grunden till ett ny förening, ett nätverk som skulle knyta ihop aktiva föräldrar över hela Stockholm.

Den direkta orsaken var en artikelserie från mobila redaktionen, ”Ordnning på ungarna?”, om barnuppfostran och vuxnas auktoritetsproblem på gemensamma platser. Artiklarna hämtade alla exemplen från ett socialt tungt bostadsområde, Östberga i södra Stockholm. Men vi hade ansträngt oss att tona ner det lokala och att i stället formulera problemet så att alla kunde känna igen sig, också på Södermalms medelklassstrygga bakgårdar. Det fungerade. På mötet, som arrangerades av DN, var det långt från slagord och konfrontationer. Det fanns ett gemensamt problem som behövde lösas, och som inte i första hand var en fråga för politiker eller experter. Lösningen låg i att föräldrar började träffas och prata med varandra. Nätverket levde i ett och ett halvt år och de mest aktiva skrev samman ett ambitiöst studiematerial, ”Barnen i våra hjärtan”, som jag tror fortfarande används av skolor och föreningar.

Vad är det här? Journalister ordnar tältmöten med Sverigedemokrater. Journalister är med och startar nätverk. Är inte det lite på gränsen? Jo, det kan man säga. Inget av exemplen är heller riktigt representativt för mobila redaktionens verksamhet. Men de tydliggör kärnan i redaktionens

idé: att ordna möten. Eller snarare: *att skapa förutsättningar för folk att mötas och hantera gemensamma problem*. De visar också hur en sådan ambition ställer journalistiken inför nya slags dilemman. Men vi kan ta det från början.

Uppdraget

Mobila redaktionen startades vintern 1998/99 inom ramen för ett större, internt projekt kallat "Låg tidningsläsning", med målet att nå de samhällsskikt som är sämst på att läsa Dagens Nyheter, DN. Det gav oss en utpekad målgrupp: lågutbildade, låginkomsttagare och invandrare. Projektet fick också ett geografiskt fokus, miljonprogramsområdena i Stockholms utkanter. Idén om tidningen som mötesplats – och anknytningen till public journalism – var något som jag själv förde in i projektet. Målen passade väl ihop. Public journalism blev verktyget för att göra tidningen intressant för nya grupper. Fyra saker bestämde vi oss tidigt för:

- Vi måste göra någonting annat än traditionell lokaljournalistik. Det gällde att hitta allmängiltiga teman, intressanta för fler än de närmast berörda och föra upp dem till en central diskussion.
- Vi måste komma runt de schabloner som stört många förortsskildringar. Det fick inte bli safarijournalistik. De grupper som vi ville få med i samtalet måste känna att problemen var formulerade på deras villkor.
- Vi skulle behandla människor som kapabla medborgare, inte som passiva offer. Fokus måste ligga på folks egna förslag till lösningar.
- Vi skulle inte göra "invandartidning". Det här måste kännas angeläget också för läsare utanför målgruppen.

Det finns skäl att fördjupa sig i de här utgångspunkterna. De handlar om fyra avgörande hinder för ett sammanhållet offentligt samtal – och om hur de kan övervinnas.

Den lokala paradoxen

Alla vet att lokal journalistik är viktig. Få nyheter är så intressanta, få problem så angelägna att lösa som de som berör oss i vår vardag, där vi bor. Summan av allt det lokala är det som till stor del *utgör* samhället.

Ändå hamnar, särskilt på stora redaktioner som DN, lokaljournalistiken långt ner i nyhetshierarkin. De finaste reportrarna grillar Göran Persson och bevakar toppmöten medan vikarierna skickas till förorten. Det är begripligt, eftersom varje enskild lokal nyhet per definition rör färre individer än ett riksdagsbeslut. Och ju fler som berörs, desto viktigare.

En lokal fråga, enligt denna logik, berör inte fler än de som bor i just den kommunen eller stadsdelen och får utrymme i tidningen därefter. (Om det inte är något spektakulärt förstås, som ett mord eller en rånvåg eller en politisk skandal som räknas som en Stor Nyhet var det än inträffar).²

Den mer utförliga och vardagliga lokalbevakningen hänskjuts till små, lokala tidningar, där läsarna bor närmare varandra och har lättare att engagera sig i samma frågor. Lokaltidningar fungerar ofta bra, det är inte det som är problemet. Det är viktigt med lokala arenor, också. Men det som diskuteras där räknas inte riktigt i de stora sammanhangen, på det centrala torget där makten att förändra ligger.

Konsekvensen, och paradoxen, är att det som på många sätt är viktigast för läsarna/medborgarna inte kommer med när listan över de Verkligt Tunga Frågorna görs upp av de Verkligt Tunga Journalisterna. Stora delar av tillvaron – det som kan kallas det civila samhället – osynliggörs, och därmed också de människor som brottas med lokala problem i sin vardag. Hur detta i sin tur påverkar känslan av tillhörighet för dem som berörs försökte jag illustrera i förra kapitlet. Där antydde jag också ett annat problem: ett fungerande torg kännetecknas av att folk möts över gränserna (de sociala, etniska och geografiska). Och det mötet uppstår inte om alltför mycket viktigt uteslutande avhandlas i den egna stadsde-

lens eller kommunens lokala forum. Det offentliga rummet ersätts av ett antal små, åtskilda garderober, eller isolerade tankegetton, för att låna ett uttryck från statsvetaren Olof Petersson.

För att kringgå det dilemman och få upp det lokala på den centrala dagordningen krävs att man byter glasögon, och urvalsprincip. När journalister ger sig ut på jakt efter lokala nyheter börjar de för det mesta i det kommunala diariet och i nämndens lista över aktuella ärenden. Journalister – särskilt av det slag som blir kommunreportrar (jag själv till exempel) – är ofta besjälade av att göra lokalpolitiken begriplig för läsarna. För övrigt måste de lokala makthavarna bevakas, det är grundinstinkten. Men ofta stannar man där, vilket blir ett problem av två skäl. Det ena är att kommundelsnämndens dagordning per definition är specifikt lokalt. Belysningen på en viss gångväg eller konflikten kring en enskild förskola kan vara svåra att skildra som allmänna angelägenheter. Det andra skälet är att många saker som är viktiga för folk i området inte ligger under de lokala politikernas beslutsmakt – eller är för komplexa för att låta sig förpackas som en punkt på nämndens dagordning.

Hur ska en stadsdelsnämnd till exempel hantera föräldrars frustration över att de inte hinner med sina barn? Pensionärstanternas vanmakt över de ungvävar som alltid rycker tulpanerna ur rabatten? Eller de kulturkrockar och missförstånd som gör sopsorteringen bakom huset till en krigszon?

Samtidigt, just därför att det saknas vettiga forum för den typen av diskussioner, är det ofta sådana frågor – de som ligger osynliga under ytan – som har den största sprängkraften. Det typiska för dessa lokala konflikter är också att de inte alls är specifika för den ena eller andra platsen. De finns överallt i samhället, en gemensam erfarenhet som delas av hundratusentals människor i liknande situationer.

Egentligen är det fel att kalla frågorna lokala. Det är de bara i bemärkelsen att de är invävd i det lokala samhällslivet och att de nästan bara går att upptäcka för den journalist som lämnar de etablerade jaktmar-

kerna. Förr eller senare kanske de flyter upp ändå, om problemen är tillräckligt allvarliga. Men vid det laget kan klyftan redan vara etablerad, känslan av att ”ni där uppe” skiter i hur ”vi här nere” har det. Risken är stor att problemet på vägen har formulerats om av experter och klätts i den ena eller andra ideologiska språkdräkten för att bättre kunna passas in i redan färdiga lösningar. Det är inte alls säkert att de som stod för den ursprungliga problemformuleringen längre känner igen sig. I värsta fall har frustrationen sugits upp och exploaterats av grupper som inte alls är intresserade av demokratisk problemlösning – som Sverigedemokraterna eller religiösa fundamentalister.³ Låt mig ge ett exempel.

Den omöjliga åsikten

Min första närkontakt med den lokala osynlighetens problem fick jag under ett projekt i Skärholmen våren 1998, före mobila redaktionens tid. Jag var utsänd dit för att under fem månader göra vanlig lokaljournalistik tillsammans med en projektanställd kollega. Den nytillträdde chefredaktören Joachim Berner ville testa en idé han tagit med sig från Göteborgsposten, nämligen att dela upp stan i ett antal tårtbitar och göra en daglig, ”zonad” lokalsida för vart och ett av dessa utsnitt.⁴

Redan första veckan på plats blev jag kontaktad av en ung, svensk mamma som var bekymrad över dagissituationen för hennes son. Ingen annan på förskolan pratade svenska, vilket gjorde sonen frustrerad och aggressiv. Han kunde inte kommunicera med de andra barnen. Mammans, som själv var uppvuxen i området, ansåg att bostadsföretagen måste börja begränsa inflyttningen av nya flykting- och invandrarfamiljer till Skärholmen och att hitta metoder för att styra dem till mer svensktåta delar av stan. Att politikerna lät utvecklingen fortgå betraktade hon som ett stort svek, inte minst mot invandrarbarnen som knappast heller lärde sig svenska särskilt bra med de villkoren. Allt eftersom månaderna gick staplades vittnesmålen på varandra. Jag fick klart för mig att detta var den i särklass mest brännande lokala frågan. Mammans åsikt delades av

i stort sett alla jag träffade, oberoende av nationalitet och bakgrund, liksom av ledande politiker och tjänstemän i stadsdelsnämnden.

Ändå stötte jag under detta halvår i Skärholmen inte på ett enda dokument hos förvaltningen som tog upp ämnet. Frågan fanns inte officiellt på dagordningen. De lokala politikerna och tjänstemännen visste att förslaget att styra flyttströmmarna var politiskt omöjligt att driva. Mycket riktigt möttes tankegången av en kompakt oförståelse när jag försökte få svar högre upp i kommunledningen. Problemet var identifierat, jovisst, men de lösningar som var aktuella där kuggade inte alls in i den lokala diskussionen.

Vilken slutsats drog Skärholmsborna av detta? Och hur skulle man hantera situationen journalistiskt? Toga ihjäl den lokala tolkningen – eftersom den uppebarligen inte var rumsren? Med en normal nämnd- och diariebevakning skulle DN knappt ha känt till dilemmat. Vid den här tidpunkten kom de flesta journalister bara i kontakt med temat via obehagliga, främlingsfientliga telefonsamtal, som alltid lämnades utan åtgärd.

Vi bestämde oss till slut för att göra en stor artikelserie, först publicerad på den lokala Skärholmssidan och sedan, när upplägget visade sig fungera, i ett svep i den stora tidningen. Problemformuleringen blev helt och hållet skärholmsbornas egen, understödd av stadsdelsdirektör och nämndordförande. ”Ensam svensk i förorten”, löd inledningsrubriken.⁵ Det skakade till i det offentliga samtalet; så kändes det i alla fall. Det behövs knappast sägas att frågan om flyktingars bosättning är komplex och vi försökte behandla den därefter, balansera för och emot. Men på den tiden, några år efter Expressens ”Kör ut dem”-fiasko, var det ovanligt att en stor tidning alls tog upp diskussionen med den utgångspunkten. Publiceringen följdes upp av andra medier. Det här handlade om mer än bara Skärholmen, det kunde alla se. Det handlade om en bostadspolitik som reste svåra hinder för integration. Vi hörde aldrig någon som ansåg att vi gick de främlingsfientligas ärenden. I Skärholmen uppstod en påtaglig stämning av befrielse. Och av häpnad. Vad är detta? Tar ni oss på

allvar nu, efter alla år? Äntligen hade de blivit sedda. De hade faktiskt fått makt.

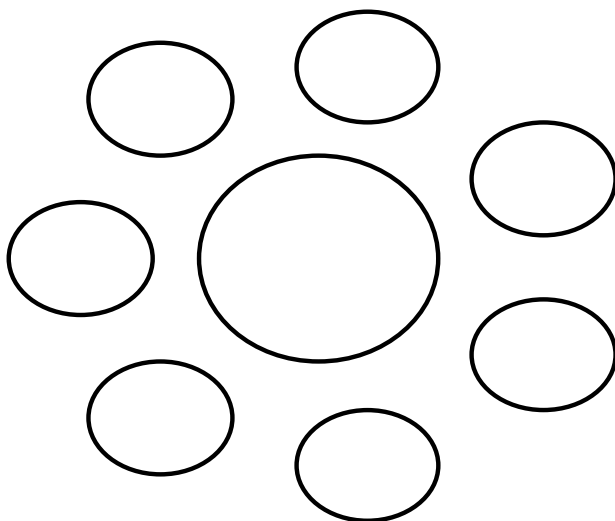
Var det klokt? Jag är övertygad om att det var det. Just i de svåraste frågorna är det mest avgörande att folk inte vänder det offentliga samtalet ryggen. Och då måste man välja sådana utgångspunkter att människor känner sig motiverade att delta. Under detta, mitt första långa besök i Skärholmen, var det påtagligt att stödet för Sverigedemokraterna låg nära under ytan. Valåret 2002, när jag på nytt tillbringade ett antal månader i stadsdelen, var det helt annorlunda. Frågan om invandrades bosättning var märkbart avdramatiserad. Sverigedemokraterna fick knappt en enda röst. Det hade förstås en massa orsaker. Men jag tror att det nyvunna inflytandet över dagordningen gjorde skillnad i Skärholmen.

Ut på torget

Det finns alltså alla skäl, för den som värnar om samhällsdialogen, att försöka hitta de socialt laddade frågorna tidigt och så nära källan som möjligt. Och för att göra det måste man ge sig ut bortom diaries och föredragningslistor. Man måste möta folk i vardagen, människor som normalt inte kommer till tals och man måste ställa öppna frågor. Den första utmaningen är att i allt det lokala och specifika lära sig känna igen det som behöver diskuteras gemensamt. Den andra utmaningen, som är den svåraste, är att lyfta upp de ”små” frågorna till det offentliga samtalets mitt, att placera dem på det centrala torget utan att begå våld mot de människor det handlar om, utan att tappa bort de ursprungliga innebörden. Detta var en utmaning som kom att sysselsätta oss mycket i mobila redaktionen, särskilt med tanke på hur en stad som Stockholm ser ut, socialt och geografiskt.

Safarijournalistik

Jag brukar rita upp det offentliga torget som en centralt placerad ring omgiven av ett antal mindre cirklar (se illustration). I mitten äger de ”vik-

Ett uppdelat offentligt samtal. Det som diskuteras i de yttre cirkelarna har inga beröringspunkter med den centrala diskussionen. De yttre cirkelarna är också isolerade från varandra. Målet är att få diskussionerna att mötas.

tiga” samtalen rum och dit är tillträdet noga reglerat. I de mindre cirkelarna pågår lokala samtal som sällan eller aldrig kopplar i varandra och inte heller tränger in i mittcirkeln.

Diagrammet är samtidigt en karikatyr av Stockholm, och om man så vill av hela Sverige. Den mittersta ringen är Stockholms innerstad, dit en stor del av makten i vårt land är koncentrerad – också makten över det offentliga samtalet. Där ligger alla stora tidningsredaktioner (utom Aftonbladet som ligger strax utanför) liksom TV- och radiohuset.

I innerstan bor de flesta tongivande journalister (om de inte bor i villor i ännu mer välmående delar av stan). Det gör som regel även deras kompisar. En mycket stor del av den input som formar journalisternas dagliga prioriteringar har också sitt ursprung i innerstan: pressmeddelanden, rapporter och beslut från organisationer och myndigheter som har sin adress innanför tullarna och där talesmännen/kvinnorna har un-

gefar samma sociala ställning som journalisterna själva. När journalister ska bestämma vad som är viktigt diskuterar de med sina kollegor. Till stadsdelar som socialt sett avviker radikalt från innerstaden åker de sällan, om det inte har hänt något exotiskt, hemskt eller ovanligt. Då ger de sig ut på safari, med adrenalinet pumpande och fönsterrutorna uppvevade. Det här ger naturligtvis journalistiken problem, särskilt när den gör anspråk på att ha koll på hela verkligheten.

Det har gjorts många kritiska analyser av hur ”förorten” skildras i de stora medierna. En vanlig slutsats är att bilden pendlar mellan två ytterligheter: å ena sidan ett fokus på det farliga, kriminella och socialt problematiska – å andra sidan det exotiska, livliga och färgglada.⁶ I båda fallen, kan man säga, är det en stigmatiserande beskrivning, som märker ut platsen såsom icke-vanlig och icke-normal och som reducerar såväl platsen som dess invånare till avvikande stereotyper. Ytterligare en schablon noteras av Lars Nord och Gunnar Nygren i boken *Medieskugga*, nämligen det ”goda projektet”, där de sociala förhållandena i förorten rätas upp genom statliga eller kommunala insatser. Initiativet, och hoppet, kommer då inte från de boende själva utan utifrån och ovanifrån. Mediernas förhållande till förorterna brukar beskrivas som kolonialt, i det att det liknar den vita världens förhållande till de forna kolonierna. Nygren och Nord noterar också att inslaget av negativa nyheter ökar med avståndet från city.

Insikten om safariproblematiken utgjorde själva grunden för mobila redaktionen. Vi såg förortschablonerna och stigmatiseringen som ett avgörande hinder för ett brett deltagande i det offentliga samtalet. Vem vill vara med i en diskussion där man själv reduceras till en stereotyp bestämmd av andras fördomar? Att lyckas förmedla en bild av platser och människor som överensstämde med de lokala tolkningarna var själva nyckeln till framgång. Och för att lyckas med det krävdes något annat än den vanliga snabbutflykten.

Det kan finnas många skäl till att journalistiken blir kolonial.⁷ Vi valde av praktiska skäl att framför allt se det som ett kunskapsproblem, ett re-

sultat av stadens geografiska och sociala segregering. Det var den mekanism som var lättast att komma åt rent praktiskt. Journalister skriver fyrkantigt och fördomsfullt om ytterstaden därför att de vet för lite helt enkelt. Och okunniga är de därför att de varken bor i eller känner några människor i dessa områden. Omvänt är den sociala verkligheten innanför tullarna välkänd för de flesta journalister, vilket gör den mediala bilden av innerstan sannare och mindre tillspetsad.

Att mobila redaktionen skulle arbeta på fältet ingick i förutsättningarna, liksom att vi skulle röra oss mellan olika stadsdelar. Vi skulle stanna tillräckligt länge på varje plats för att kunna hitta den lokala tolkningen av ett problem, för att kunna bolla upp frågan på ett sätt som kändes sant för de närmast berörda. Samtidigt skulle vi inte stanna så länge att vi förlorade blicken för det gemensamma. Målet var ju att lyfta upp det allmänintressanta till en central diskussion, och då fick man inte fastna i det lokala perspektivet.

Mellan dessa mål – att på samma gång vara trogen det lokala och det allmänna – fanns en konflikt, som vi inte var de första att upptäcka. Så fort ett konkret förhållande på en specifik plats används som *fall*, för att exemplifiera något större, finns risken för förvanskning. Det ligger nära till hands att tolka in mer i den lokala situationen än vad som faktiskt finns, i ambitionen att göra poängen tydlig. Även den mest samvetsgranne kan ramla dit. De andra dilemmat är att skilda målgrupper kräver olika tilltal. De som bor på en plats och är väl bekant med ett problem behöver inte fler negativa rubriker, utan snarare ett konstruktivt resonemang om vad man ska göra åt saken. Övriga läsare, särskilt om de har helt andra erfarenheter, behöver ta avstamp i en mer utförlig problembeskrivning – som dessutom gärna bör vara lite dramatiserad och tillspetsad för att väcka intresse.

Misslyckandet i Åby var ett uttryck för just detta: exemplifieringens risker och svårigheten att balansera målgrupperna mot varandra. Det växande stödet för Sverigedemokraterna var en angelägenhet både för

Åbyborna och övriga DN-läsare, och vi ville ha en diskussion med båda grupperna. Samtidigt hade Åbyborna andra och mer närliggande behov, nämligen att skydda sig mot negativ stämpling, mot att få sin självbild överkörd och uthängd som en schablon. Vi trodde att vi kunde klara den balansgången. I stället hamnade vi i den fälla vi gav oss ut för att undvika. Ett avgörande fel var att vi vid den tidpunkten inte alls hade förstått hur man närmar sig ett lokalt problem.

Utskurna problem

Mobila redaktionen var upptagen med problem, gemensamma angelägenheter som behövde hanteras offentligt. Om vi lyckades mejsla ut den lokala tolkning av problemet tillräckligt väl skulle vi klara oss undan safarifällan, trodde vi. Då skulle bilden bli sann och diskussionen fruktbar. Vi bortsåg då – besynnerligt nog kan man tycka i efterhand – från problemens förhållande till helheten. Det allra mesta i det gemensamma livet på alla platser fungerar ju bra. Ett problem – främlingsfientlighet till exempel – reser sig som en bergstopp över platån av fungerande vanlighet. För den som bor på en plats består sanningen av hela kartbilden, av platsens historia, av alla mer eller mindre osynliga orsakstrådar och sammanhang. Men i vår snäva fokusering på problem ägnade vi all kraft åt att kartlägga bergstoppen och struntade i slätten omkring. En sådan karta blir inte sann, även om själva problemet beskrivs aldrig så omsorgsfullt. Detta var en inbyggd begränsning i vår arbetsmetod under det första året: fyra veckor på en plats, och sedan vidare. Att få en känsla för samspelet mellan problem och normalitet i varje enskilt fall krävde längre tid än så. Vi insåg att vi behövde hitta ett bättre sätt att komma nära på allvar. Annars blev det ingen riktig skillnad mot vanlig journalistik.

Efter det första året organiserade vi därför om oss. Vi upphörde med kringresandet och upprättade en fast bas i Östberga, ett litet miljöprogramsområde i Stockholms södra förorter med en social sammansättning hyfsat representativ för våra målgrupper. Östberga skulle fung-

era som referensstadsdel, den plats där vi kunde följa det lokala livets puls och lära oss se på världen med de boendes ögon. Östbergaborna skulle hjälpa oss med de sammanhang som vi själva missade, hjälpa oss att väga viktigt mot oviktigt. För att inte fastna i det lokala och framför allt för att inte stigmatisera, skulle vi plocka in fall också från andra ställen. Men problemformuleringarna skulle vara förankrade i Östbergas asfalt.

Arbetet resulterade i ett par större artikelserier på känsliga teman: om bostadssegregationens mekanismer och om barnuppfostran (se kapitlets inledning). Konflikterna uteblev. Vi började lära oss hur man väcker ett bredare intresse utan att bränna de närmast berörda, hur man kan vara vass utan att förstärka schabloner. Och hur man tvärtom kan bryta upp stereotyperna genom att visa hur människor i mycket skilda sociala positioner kan dela utgångspunkt och problemformulering. Mötet i tidningen började arta sig.

Den lilla människan

Den vanliga journalistikens fixering vid officiella källor ställer sig i vägen för samtalet på flera sätt. För det första – som jag påpekade i avsnittet om lokalbevakning – därför att den lätt missar frågor av vikt som inte dyker upp på föredragningslistorna. För det andra därför att uppifrån-rapporteringen har en tendens att tänka bort medborgarna. I ambitionen att försvara ”den lilla människan” mot makthavarna ligger ett mått av nedvärdering. Journalistiken har ju, som det påpekas ibland, ett lite kluvet förhållande till sin publik: folket både upphöjs och misstros.⁸ Journalisterna ger gärna sig själva hjälterollen, de svagas beskyddare, de som klämmer åt politikerna, och riskerar därigenom att reducera människor till försvarslösa offer. Också ett mer odramatiskt rapportering om politiska förslag och deras konsekvenser kan få den effekten. Småbarnsföräldrar, pensionärer och bilister ”drabbas” av än det ena, än det andra. Ibland är de ”vinnare” men oftast ”förlorare”. Det är en dramaturgi som inte lämnar mycket utrymme för eget medborgerligt agerande.

Vill vi bo blandat?

Patrik Johansson, bostadsrätt, Östermalms:

– Jag tror att det blir en viss naturlig uppdelning, eftersom det kostar olika att bo på olika ställen. Fast jag tycker att det är en hyfsad blandning där jag bor. Årminstone så länge det finns hyresrätter kvar.

Zaher Mirza, bostadsrätt, Alby:

– Det blir bäst om både rika och fattiga bor i samma område. Då lär man sig att rikedom inte är allt. Man ser att människor med pengar inte är annorlunda än människor utan pengar. Och att det inte är så farligt att förlora sina pengar – det viktigaste är att man har hälsan i behåll.

Anna Falestål, hyreshus i Östberga

– Det är jättebra. Det är viktigt att barnen får lära sig att vara med andra barn som inte har det exakt som de själva. Barn har lättare att lära sig än vuxna. I skolan som jag gick när jag växte upp var det väldigt blandat. Vi som kom från lite fattigare hem kom rätt bra överens med snobbarna.

Allt detta är en särskilt överhängande fara när det handlar om invandrare, lågutbildade, arbetslösa – grupper som redan är föremål för samhällets hjälpinsatser. Om journalister följer myndigheterna för mycket i hasorna är det lätt att de övertar perspektivet: Det enda som då syns är hjälpbehovet, eller människor som problem. Ju färre egna ingångar som journalister har utanför medelklassreservaten desto större fara för reducereing. Många schabloner, som drabbar förorter och grupper, föds just av detta sneda urval. Och vi har redan konstaterat att schablonbilder inte är någon bra utgångspunkt för ett samtal.

Den som vill skapa ett möte mellan aktiva medborgare gör därför klokt i att vrida uppmärksamheten bort från de officiella nivåerna och titta mer på hur människor faktiskt hanterar sin vardag, själva eller tillsammans med andra: Var händer det viktiga? Vem är viktig? Vems åsikter räknas? Vem kan åstadkomma förändring? Lokalpolitiker, projektledare, närpolis och fältassistenter sitter inne med många svar. Men samtalet kommer igång först när journalisterna vänder på steken och låter andra få ordet först. När människor tillåts vara medborgare och får uppträda i andra roller än de förvän-

Läsardiskussion i mars 2000.

tade dunstar schablonbilderna oftast bort.” Hur tror du att den här situationen skulle kunna lösas?” är en enkel fråga som ofta gör en väldigt stor skillnad.

Minoritetsfrågor

Det var inte så att tidningarna saknade nyanserade reportage om flyktingar och invandrare när mobila redaktionen drog igång. I DN, Metro och på andra håll gavs då och då utmärkta inblickar i den somaliska familjekulturen, villkoren för invandrade småföretagare, diskrimineringen av utländska akademiker och så vidare. Många journalister slogs under 1990-talet hårt för att lyfta fram minoriteters perspektiv och ge en motbild till kriminal- och eländeschablonerna.

Det fyllde en viktig funktion och gjorde tidningarna mer gästvänliga för folk som inte var blonda och blåögda. Problemet var att genren inte alltid öppnade för ett samtal *mellan* olika grupper, och inte heller mellan majoritet och minoritet. Det som saknades var en journalistik som byggde sådana broar, som lyfte fram medborgarperspektivet – inte bara den ena eller andra gruppidentiteten.

Ett TV-program som Mosaik hade på 1990-talet inga vidare tittarsiffror utanför sin målgrupp. Vi fick också lite för många telefonsamtal från människor som sa att de vände blad i DN när de såg något som verkade handla om invandrare. Det fanns ibland en irritation bland dessa läsargrupper över att ”allting vinklades utifrån invandrarernas perspektiv” och över att ”vanliga svenskar aldrig tillfrågades”. Det här visade att invandrarfrågan fortfarande var ganska laddad i spåren efter den stora flyktingvågen 1992–1995 som sammanföll med den ekonomiska krisen. Inget tydde på att mer av renodlat minoritetsperspektiv skulle desarmera den spänningen. För kategorin ”Hederlig svensk i Söderförort” gjorde det snarare saken värre.

Man hade kunnat strunta i den gruppen. Det ville inte vi, eftersom vi misstänkte att de var tillräckligt många för att ställa till med trubbel.

I stället gällde det återigen att intressera folk på ömse sidor av gårdsgården för ett gemensamt samtal, att sluta blänga på varandra och i stället sätta sig ner och prata. Och bästa sättet att göra det, tänkte vi, var att ta tjuren vid hornen. Att gå rakt på det som skapade konflikter mellan majoritet och minoritet – och att göra det ur *båda* gruppernas synvinkel samtidigt.

När vi skrev om bostadssegregationen i Fittja, vårt första nedslag, nöjde vi oss alltså inte med den vanligaste minoritetsvinkeln: ”De svenska bostadsvårdarna diskriminerar oss” eller ”politikerna placerar oss härute för att kunna kontrollera oss bättre”. Motpolen fanns i Svenssonfunderingen: ”Varför ska alla turkar envisas med att bo på samma ställe, vägra integrera sig och orsaka oss andra en massa extrakostnader?”. Det var viktigt att ha med sig båda perspektiven. Samtidigt ville vi inte fastna i en falsk polarisering utan försökte låta diskussionen styras av hur det faktiskt *var* i Fittja: Upplevdes segregationen frivillig eller påtvingad? Vilka var förrespektive nackdelarna med att bo i en etnisk enklav? Det ledde naturligtvis till en ganska sammansatt bild: Visst fanns det Fittjabor som helst av allt ville bo med sina landsmän, medan andra inget hellre ville än att få en lägenhet i ett svenskområde. I båda fallen gick det att diskutera skälen rationellt. Men det mest påtagliga var att vattendelaren i diskussionen inte längre gick mellan ”svenskar” och ”invandrare” utan mellan människor med olika bakgrund som förenades i nya och oväntade åsiktsmönster. Det är så fördomar nyanseras. Det är då man kan börja prata med varandra. Och jag tror inte att diskussionen kändes som en intern angelägenhet för Fittja.⁹

Diskussionen om främlingsfientligheten i Åby var ett annat, mindre lyckat försök att ta tjuren vid hornen. Nu började vi också anklagas för att spela på de främlingsfientligas planhalva, det som vi lyckats undvika i Skärholmen året innan. Men vi ansåg – och jag anser fortfarande – att faktiska sociala konflikter måste upp till ytan för att kunna hanteras demokratiskt. Att tjata om problemen kan i sämsta fall göra motsättning-

Med hemmagjorda affischer samlade vi ett hundratal Fittjabor till en diskussion i skolans matsal.

arna värre, men det betyder isåfall bara att man har organiserat ett dåligt samtal. Att leda en diskussion om känsliga saker är svårt. Just därför är det en konst som journalister behöver öva sig mer i – inte mindre.¹⁰

Sammanfattning

Det här kapitlet är en introduktion till mobila redaktionens arbetsmetoder och utgångspunkter. Målet har varit att göra tidningen angelägen för grupper som ofta står utanför det offentliga samtalet: låginkomsttagare, lågutbildade och invandrare i miljonprogramsområden. Nyckeln till det är att betrakta tidningen som en arena för gemensam problemlösning, vilket kräver ett speciellt förhållningssätt. Flera av punkterna kommer att byggas ut i de följande kapitlen, men en första snabbguide ser ut så här:

- Formulera problemen på de berördas egna villkor. Ett problem kan aldrig brytas loss från sitt lokala sammanhang.

- Gå bortom den officiella dagordningen. Mycket av det som är viktigt att diskutera når aldrig nämndlistor och diarier.
- Leta efter det allmängiltiga i det lokala. Försök locka in människor från olika platser i samhället in i ett gemensamt samtal.
- Behandla människor som medborgare, inte som offer eller föremål för samhällets åtgärder. Fråga efter vad människor vill göra själva och tillsammans med andra för att göra saker bättre.
- Låt alla som behöver prata vara med i samtalet, även om de tycker ”fel”. Vid en konflikt är det viktigt att ingen får sin tolkning överkörd.
- Nyansera schablonerna, inte genom att förneka dem (ofta är schablonen så etablerad att den måste tas som utgångspunkt för diskussionen) utan genom att leda samtalet mot en mer sammansatt förståelse.

Innan vi fördjupar oss i hur detta kan göras i praktiken ska vi dröja vid de krav demokratin ställer på journalistiken. De kraven blir olika beroende på vad man anser att demokrati är.

Noter

¹ DN 990617 och 990618. Det stormiga mötet refererades 990620. Skildringen är lånad från en tidigare publicerad uppsats, Beckman: *Tidningen som torg* (2000).

² Se Nord & Nygren: *Medieskugga* (2002)

³ Den risken diskuteras t ex av Bim Clinell i *De hunsades revasch* (1999) och Jesper Bengtsson i *Civilsamhället som demokratins arena* (1999)

⁴ ”Zoningen” betydde att lokalsidan skulle tryckas i tio till tolv olika editioner som skulle produceras av lika många små lokalredaktioner utplacerade runt om i stan. Skärholmen gjordes till pilotfall, men projektet kasserades ganska snart när det stod klart att den lokala annonsmarknad som skulle finansiera det hela inte svarade tillräckligt snabbt.

⁵ DN 980512

⁶ Eriksson, Molina & Ristilammi: *Miljonprogram och media* (2002), Brune: *Mörk magi i vita medier* (2001), Boréus: *Discursive Discrimination* (2003)

⁷ Man kan se det som en härskarteknik, eller som vårt behov av att bygga vår identitet genom en konstruerad bild av ”den andre” etcetera. Se föregående not.

⁸ Olof Petersson förde till exempel detta resonemang i Maktutredningen, SOU 1990:44

⁹ Fittjaartiklarna publicerades 990302–990320

¹⁰ Vi ådrog oss flera gånger stark kritik från anti-rasistiska nätverk som Hasans vänner och även från socialdemokrater och folkpartister i Haninge. Den vanligaste inställningen i det offentliga Sverige är att man inte alls ska släppa fram främlingsfientliga röster.

Demokrati

"DN ska i enlighet med sin tradition göra en bred kvalitetstidning som fungerar som Sveriges viktigaste sociala och demokratiska torg." (DN:s interna måldokument)

"Moderna svenska teorier om mediernas roll i samhället kan framför allt sägas ha haft ett elitdemokratiskt, eller om man så vill, makthavarorienterat perspektiv," (*Mediernas roller i demokratin*¹)

Kraschlandning

På DN-skrapans översta våning, 23 trappor upp, möts redaktionens avdelningschefer en eftermiddag i månaden. Rymden strålar in genom de enorma fönstren. Stockholms stadshus, Riksdagshuset samt Rosenbad kantar Riddarfjärdens blågrå bassäng. Den här onsdagen i april 2001 är jag och min reporterkollega Ulrika By inbjudna för att argumentera för vår sak. Vi har just varit på vallfart till USA och besökt några av de mest ryktbara public journalism-tidningarna på östkusten. Vi är uppfyllda av mötet med starka och visionära tidningsledare i Virginia, North Carolina och Maine och ska nu försöka dela med oss av inspirationen. "DN har en unik möjlighet att organisera ett politiskt samtal utifrån normala människors horisont, ett samtal där alla kan känna sig välkomna", säger vi. "Tidningen behöver inte bara referera de diskussioner

som förs av politiker och experter; den kan fungera som forum för medborgares *gemensamma* problemlösning ...”

Medan vi talar försöker vi tolka blickarna från politikredaktionens och ekonomiredaktionens chefer. Vi läser något stelt, något skeptiskt, kanske defensivt – men det kan vara inbillning. Naturligtvis är vi inne och tafsar på deras revir. Samtidigt delar de rimligtvis DN:s självbild om det ”sociala och demokratiska torget”. Vi kanske slår in öppna dörrar. Vad kommer de att säga?

Mållösa åker vi ner i hissen efteråt. Riktigt det här var vi inte beredda på: ”Det finns faktiskt valda organ som har till uppgift att sköta det demokratiska problemlösandet. Hur skulle det se ut om politikredaktionen började driva ett tema bara för att ett antal läsare vill det? Nej, vi ser noga till att de frågor vi tar upp är väl förankrade i riksdagens partigrupper – annars vet vi ju inte var vi hamnar. Det kan aldrig vara vår uppgift att förvandla tidningen till något slags parallellt forum. Vår roll är att bevaka och referera de demokratiska arenor som finns.” Punkt.

Det känns som fritt fall från 23:e våningen. Krasch – rätt i betongen. Samtidigt fattar vi inte. Är det möjligt? Det här är förvisso nidbilden av den demokratisyn som hela reformrörelsen riktar sig mot – idén om politik som en exklusiv angelägenhet för eliten. Men ändå: Partiväsandets medlemskris. Förtroendeklyftorna. Politikerföraktet. Allt det är ju politikredaktionen medveten om; de har nyligen skrivit långa artikelsierier om det. Hur kan man då fortsätta att betrakta riksdagen som en välfungerande, tillräcklig, demokratisk arena? Hur kan de då motsätta sig en demokratisyn som vill vidga samtalet och överbrygga gapet mellan folk och elit?

Det kanske är orättvist att återge denna interiör. Jag har haft samma diskussion senare med Henrik Brors, politikredaktionens chef, och jag vet att han är mer nyanserad. Under valbevakningen 2002 bejakade han mobila redaktionens nerifrånperspektiv, som blev ett viktigt komplement på politiksidorna. Samtidigt illustrerar hans spontana reflex året innan

tydligt vad som är haken med journalistikens traditionella förhållande till demokratin: den är, som det påpekas i det inledande citatet, grundad i ett elitdemokratiskt och makthavarorienterat perspektiv på politiken. Och detta i en tid när demokratiforskningen allt mer lyfter fram det medborgerliga deltagandet och det breda samtalet. Någoting har hänt i demokratidiskussionen, där journalistiken inte riktigt har hängt med.

Förr och nu

Under 1950- och 1960-talens rekordår blev demokratin i Sverige allt mer centralistisk och expertstyrd. Den svenska modellen byggdes visserligen upp av folkrörelser som hyllade ett brett politiskt deltagande. Men efter kriget smälte socialdemokratins projekt allt mer ihop med statsförvaltningens. Partibyråkrater skötte spakarna på tillväxtmaskinen, administrerade de växande rikedomarna och fördelade resultatet med hjälp av ständigt nya välfärdsreformer. Olika gruppers intressen kanaliserades via stora organisationer och vägdes samman i centrala förhandlingar. Folkrörelserna var viktiga för att skapa förankring, men opinionsyttringar därutöver var ovälkomna.²

Amerikanskt influerade statsvetare som Herbert Tingsten betraktade detta som en god ordning: Det var effektivt, och samhällsmaskineriet hade ändå blivit för komplicerat för vanliga människor att förstå sig på. I en elitdemokratisk idealvärld kunde väljarna/medborgarna luta sig tillbaka, konsumera välståndet och vart annat eller vart fjärde år säga ifrån om de var missnöjda eller ville ha en annan inriktning.³ Idén ansluter till ett centralt stråk i liberal samhällsteori, nämligen en skepsis till ”massans” politiska förmåga. Det upplysta förnuft som krävs inom politiken förutsätter utbildning och kunskaper som vanliga människor som regel inte besitter. För elitdemokrater är därför ett lågt medborgerligt engagemang inget problem. Tvärtom bidrar det representativa systemet till att hålla okunskapen och trångsyntheten borta från politiken. Fokus ligger helt på

besluten och resultaten, inte på den demokratiska processen. Politikerna står till svars inför folket – men bara i efterhand i de allmänna valen, då väljarna/konsumenterna fattar sina individuella beslut i det politiska snabbköpet.⁴

Den svenska modellen var aldrig någon renodlad elitdemokrati – även om den hade sådana drag. Under senare decennier har det elitupphängda idealet blivit allt svårare att försvara. Välfärdsstaten är inte den välsmorda maskin den en gång var och kan inte bygga sin legitimitet på vad den levererar. Utbildning och ökad medborgerlig kompetens har minskat auktoritetstron, samtidigt som ny informationsteknologi har gjort ett brett deltagande lättare att föreställa sig rent praktiskt.

Under 1990-talet kom följaktligen ett uppsving inom statsvetenskapen för ett demokratiideal byggt på samtal och deltagande⁵, ett ideal som betonar människans sociala och politiska natur och som ser den demokratiska processen som något gott i sig: Den bidrar inte bara till att lösa konflikter och uppnå gemensamma mål, utan också till att upplysa, utveckla och bilda medborgarna. Fokus flyttas från själva besluten till de diskussioner som föregår dem. Urmodellen är torget i Aten där goda, allmänorienterade beslut föddes ur gemensamma överläggningar. Det reflekterande, prövande, eftertänksamma samtalet, eller deliberationen som det kallas, blir modellens grundsten: Det är genom samtalet som det socialt inriktade förnuftet utvecklas. Ju mer vi samtalar desto mer lyfter vi oss upp ur våra snäva särintressen och börjar väga in andra människors behov. Det är därför det breda deltagandet blir så viktigt och det är därför det offentliga rummet måste vara öppet för alla: Det är bara där vi kan förvandlas till upplysta, toleranta medborgare.⁶

Den statliga demokratiutredningen tog i sin slutrapport häromåret uttryckligen avstånd från det elitdemokratiska perspektivet och förespråkade en ”deltagardemokrati med deliberativa kvaliteter”. Ett fungerande folkstyre, slår utredningen fast, kräver att de demokratiska samtalen förs på bred front med så många deltagare som möjligt: ”Demokratin är där-

för i behov av offentliga arenor där opinioner kan bildas, debatteras och ifrågasättas. I dessa diskussioner underordnas mina egna intressen det gemensamma bästa”, skrev utredarna. Denna hållning gjorde också regeringen till sin, i den efterföljande demokratipropositionen.⁷

Man ska kanske inte överdriva skillnaderna mellan de olika demokrati-modellerna. Båda förutsätter en representativ nivå, båda betonar vikten av fri opinionsbildning, medborgerliga fri- och rättigheter och så vidare. Men valet av perspektiv får stora konsekvenser – inte minst för hur man ser på journalistikens uppgift.

Journalistrollen

Varje idé om journalistikens uppdrag bygger på en viss demokratisyn. Om det är eliternas beslutsfattande som står i centrum blir det naturligt att journalisterna i första hand granskar makthavare och hjälper väljarna att utkräva ansvar vart fjärde år. Journalisterna understödjer då demokratin bäst genom att rapportera sakligt om de politiska alternativen, avslöja skurkar och nagla fast löftesbrytare. Om man i stället ser medborgarnas deltagande i ett pågående samtal som demokratins kärna måste strålkastaren vridas åt ett annat håll. Medborgarjournalistik är i själva verket ett program för att förverkliga samtals- och deltagardemokratin på gräsrotsnivå.

Ju större vikt man lägger vid samtalet, desto större betydelse får journalistiken över huvud taget. Om demokratin huvudsakligen sköter sig själv i de valda församlingarna har journalisterna lättare att friskriva sig från ansvar: de övervakar och rapporterar, men de bär inte själva upp några demokratiska processer. Men om intresset vänds mot de breda samtal som föregår besluten, då tydliggörs journalisternas nyckelroll: Det är till stor del de som organiserar den gemensamma kommunikationen. Det demokratiska resultatet beror då till stor del på hur medierna sköter sitt uppdrag på torget – om de lyckas få till stånd ett fungerande samtal där vanliga människor känner sig välkomna. ”Om man vill förverkliga en

deltagardemokrati med deliberativa kvaliteer, så kan det aldrig göras utan en medverkan från journalisternas sida”, konstaterar medieforskaren Jesper Strömbäck, en av de få svenska akademiker som uppmärksammat möjligheterna med public journalism. Han kritiserar demokratiutredningen för att inte se detta uppenbara samband.⁸ Även andra ledande demokrati-forskare i Sverige går förbi public journalism-diskussionen utan kommentar.⁹

Journalistrollen, som den lärs ut på svenska journalistutbildningar, täcker vid första påseende in båda perspektiven. Pressen har tre uppgifter: att *informera* (”föra medborgarna med sådan information att de fritt och självständigt kan ta ställning i samhällsfrågor”), att *granska* (”verka som självständiga aktörer och granska de inflytelserika i samhället”) och att fungera som *forum* (”låta olika åsikter och kulturyttringar komma till tals”).¹⁰

Alla tre formuleringarna är tämligen neutrala; de ger utrymme för tolkning och utesluter inte ett deltagar- och samtalsdemokratiskt perspektiv. Men de innehåller heller inget som är särskilt uppfordrande när det gäller bredd och deltagande: Vilken slags information behövs för att *fler* ska bry sig om att ta ställning i samhällsfrågorna? *Vems* åsikter och kulturyttringar är det som ska komma till tals? Är det alls viktigt att många medborgare deltar aktivt i samhällslivet? Det framgår inte.

Den första formuleringen för tanken till en enkelriktad katederundervisning där de passiva medborgarna ”föres” med information uppifrån – snarare än engageras i en process där kunskap byggs upp genom eget deltagande.¹¹ I princip räcker det med en balanserad rapportering från riksdagens korridorer parad med en analys av beslutens tillkomst och konsekvenser för att informationsuppdraget, uttryckt på detta sätt, ska vara uppfyllt. Ett *forum* enligt den tredje punkten kan på samma sätt ordnas genom att låta experter, politiker och relevanta påtryckargrupper debattera mot varandra på en avgränsad scen. Med en elitdemokratisk utgångspunkt är målformuleringarna tillräckliga. Men en journalistik som

vill mobilisera medborgerligt engagemang och riva stängslen runt torget måste sikta högre.

Sjuka medier?

Intressant nog är det få – bortsett från journalisterna själva – som hävdar att medierna fyller sin demokratiska uppgift särskilt väl, ens med en traditionell måttstock. Glesnande åskådarläktare är inget gott betyg, hur man än betraktar demokratin. Det normala tonläget i massmedieforskningen är kritiskt. I den allmänna samhällsdebatten har tesen också slagit rot att journalistiken – med sin fokusering på det politiska spelet, på pajkastningen, skandalerna och de förenklade konflikterna – bidrar till att undergräva förtroendet för demokratin, och till att underblåsa cynism och politikerförakt.¹² Snuttifieringen och det allt mer uppdrivna tempot i nyhetsförmedlingen antas också minska det politiska intresset. ”En snabb och uppstyckad händelserapportering, utan sammanhang och perspektiv, ger utan tvekan signalen till människorna att världen inte kan förstås, att den inte går att påverka. Det skapar säkerligen politisk passivitet”, befarar radiojournalisten Björn Elmbrant.¹³

Men är det *det* som är problemet, att medierna misslyckas med att skildra den centrala politiken på ett rimligt sätt? På det hela taget verkar just den pessimismen vara överdriven, åtminstone om man betraktar den svenska mediemarknaden. Jesper Strömbäck har försökt belägga den kritiska tesen och kommer fram till att åtminstone de stora morgontidningarna och SVT:s nyhetsprogram sköter sig riktigt hyggligt. De förklarar sammanhang och utforskar sakfrågorna. Föreställningen att den politiska journalistiken *generellt* är spel-, skandal- och konfliktorienterad håller helt enkelt inte. Däremot finns det stora variationer, visar Strömbäcks analys. Kvällstidningarna till exempel motsvarar ganska väl nidbilden och han slår fast att just den sortens ”speliggestaltande” journalistik sannolikt bidrar till att minska det medborgerliga engagemanget. Jesper Strömbäcks poäng är att journalistikens

inriktning – och därmed dess inverkan på demokratin – huvudsakligen beror på redaktionernas egna val. Men tesen att massmedierna skulle undergräva demokratin är för grov, i alla fall om man inte preciserar närmare vad man menar. Demokratin kan ju uppfattas på många sätt. ”Det man möjligen kan hävda är att den politiska journalistiken undergräver deltagardemokratin och samtalsdemokratin möjligheter att förverkligas”.¹⁴

Aktiva medborgare?

Bristerna, enligt Strömbäck, ligger alltså inte så mycket i hur politikens officiella nivå gestaltas. Problemet är snarare den roll som tilldelas medborgarna, att de så sällan framträder som jämlika deltagare i den politiska journalistiken. Kvällstidningarna lyfter ofta fram vanliga människor, men inte som aktiva subjekt utan som fall, objekt och offer för en politik som fattas långt ovanför deras huvuden. I den mån medborgare uppträder som subjekt, exempelvis i morgontidningar och TV, är det nästan alltid i en roll som utanförstående och misstroende.¹⁵ Demokratiutredningen har på ett liknande sätt analyserat trenden inom TV att släppa in vanliga människor i debattprogrammen:

I historisk belysning är dessa program löftesrika innovationer; då de ger möjlighet för ”vanligt folk” att medverka kring ämnen som annars inte skulle ha lyfts upp på den politiska dagordningen. Problemet är emellertid att de vanliga medborgarna i själva verket spelar tämligen undanskymda roller i hårt regisserade föreställningar, vilkas dramaturgi blir viktigare än innehållet. Programmen går främst ut på att kontrastera stereotypa motsättningar mellan ”folket och makten”, där journalisten gör sig till tolk för det maktlösa folket, som dessutom alltid tycks ha rätt. I denna miljö, där det privata blir politik, tycks däremot argumentation och idéutbyte lysa med sin frånvaro. Två viktiga kriterier för ett fungerande samtal tycks därmed inte uppfyllas.¹⁶

Demokratiutredarna menar att en sådan journalistik spelar på ”politiker-misstrons välbehag” som lätt kan slå över i cynismens förakt. Jesper Strömbäck ser gestaltningen av den passiva, utanförstående och misstroende medborgaren som det avgörande demokratiska problemet:

För förståelsen av medborgarnas politiska deltagande eller brist på detsamma är detta en viktig observation. Här, precis som på andra områden, går det inte att bortse från att det är via medierna och journalistiken som medborgarna huvudsakligen får sin information om politik och politiska frågor. Om journalistiken antingen utesluter medborgarna eller reducerar dem till statistik, fall och utanförstående, då bidrar det knappast till att mobilisera människor politiskt.¹⁷

För att mobilisera medborgarna politiskt borde journalistiken tvärtom beskriva kollektivt politiskt handlande som både möjligt och meningsfullt, summerar Strömbäck.

Diskussion eller handling?

Talet om ”mobilisering” sätter fingret på en tvetydighet i den medborgartillvända journalistikens program. Hur tänker man sig egentligen det ökade medborgerliga deltagandet? Handlar det om ett abstrakt *deltagande i samtalen* i någon slags överförd bemärkelse, via tidningsläsningen – eller om ett konkret *politiskt deltagande* via aktionsgrupper, demonstrationståg, stormöten och politiska uppdrag? Eller är målet snarare ökade aktiviteter i det civila samhället – nattvandrande föräldragrupper, frivillighjälp till pensionärer och så vidare? I den amerikanska litteraturen är gränsdragningarna sällan glasklara. Public journalism-teorin stödjer sig *både* på deltagardemokratiska tänkare som betonar det fysiska deltagandet – Benjamin Barber till exempel¹⁸ – och mer samtalsinriktade filosofer som Jürgen Habermas. Praktiserande medborgarjournalister har också tolkat målen olika. Vissa projekt är uppbyggda som jättelika, medborgerliga rådslag, medan andra uttryckligen uppmanar till eget agerande.¹⁹ Demokrati-forskningens tendens att föra samman deltagandet och samtalandet under samma hatt illustrerar närheten mellan de båda perspektiven. Man kan säga att det ena bygger på det andra: prata först – handla sedan. Utgångspunkten är att medborgerligt förnuft föds ur eftertänksamma, gemensamma diskussioner (deliberation). Politisk handling utan föregående samtal blir då inte särskilt önskvärt, vilket skiljer den här demokratisynen från mer aktionsinriktade, direktdemokratiska modeller.²⁰

Traditionella elitdemokrater (eller valdemokrater) befarar att ökat politiskt deltagande hotar allmänintresset. De tänker sig att medborgare som kliver in i brukarråd och aktionsgrupper drivs av sitt egen- eller gruppintresse, till skillnad mot riksdags- och kommunpolitikerna som antas vägledas av det allmänna bästa.²¹ Den kritiken, som har riktats mot demokratiutredningen, understryker varför en dialog tvärs över sociala gränser är så viktig. Enbart deltagande räcker inte. Det är ur samtalet som det bredare ansvarstagandet föds.

En avgörande fråga är förstås om detta – att mobilisera ett medborgerligt samtal – verkligen är journalistikens uppgift. Det förutsätter ett aktivt ställningstagande för ett specifikt ideal, en värdering som aldrig har gnuggats in i någon journalistutbildning och som många känner sig obekväma med. Det är enklare att luta sig mot det inövade konceptet – och en mindre uppfordrande demokratimodell – som ju ändå har fungerat hyggligt i decennier.

Det finns också en annan möjlighet: Man kan hylla deltagar- och samtalsdemokratin utan att för den skull anse att ansvaret ligger på massmedierna. Man kan hävda att medborgerligheten mycket väl kan växa till genom samtal på andra arenor, att journalisterna bara behöver tillhandahålla politisk information som medborgarna sedan kan gå vidare med i det civila samhället. Problemet med den hållningen är att det är så ont om alternativa arenor – platser där människor möts som medborgare. Vi lever i ett mediesamhälle. Massmedierna äger allt mer av samhällsdialogen och medial uppmärksamhet blir allt mer avgörande som ram för deltagande och mobilisering. Diskussioner som inte syns där förlorar i betydelse.²² I det läget är det svårt att se hur journalister – som kontrollerar dagordningen, tolkningarna, urvalet och vinklarna – *inte* skulle ha ett ansvar. ”If not journalists – who?” frågar public journalism-pionjären Davis ”Buzz” Merritt retoriskt.²³ Det är en fråga som måste besvaras.

Välja ideal

Eftersom jag själv argumenterar utifrån ett deltagar- och samtalsdemokratiskt ideal är det lätt att jag slarvar bort invändningarna. Utgångspunkten är långtifrån självklar. Den kan ifrågasättas både från höger och från vänster.

Nyliberal samhällsteori har inget större intresse för medborgerlighet i det avseende som diskuteras här. Medborgarmakt i en renodlat borgerlig tappning handlar snarare om rätten att välja välfärdstjänster på en fri marknad. Det civila samhället är framför allt en plats där individer förverkligar sina egna projekt utan politisk inblandning, driver företag och ägnar sig åt familjen – inte en plats för kollektiv handling och mobilisering. Människor antas forma sina politiska åsikter i enskildhet, inte i samspel med andra. Jag har också redan nämnt att klassisk liberalism har en kluven inställning till folkligt deltagande i politiken.²⁴

Delar av vänstern misstror också, med helt andra utgångspunkter, det demokratiska samtalets möjligheter. Om politik främst betraktas som klasskamp, där utgången bestäms av objektiva styrkeförhållanden och där målet är att nedkämpa motståndaren finns ingen större plats för dialog. Den som krossar skyltfönster och ockuperar hus väljer aktivt bort annan slags kommunikation.

Samtalsdemokratin bygger onekligen på en idealiserad föreställning att samhälleliga konflikter kan lösas – eller åtminstone hanteras – genom att människor med olika intressen möts och pratar. Det är en idé om en jämlik dialog präglad av ömsesidigt erkännande och lyssnande²⁵, vilket vi ska återkomma till i nästa kapitel.

Man kan betrakta detta mål som naivt och orealistiskt. Samtidigt är det ett ideal som ligger nära en vanlig föreställning om vad politik är: en teknik för att gemensamt hantera samhällets intresse- och målkonflikter, där det i princip är möjligt att förbättra resultatet för *alla* (i alla fall ibland). Tanken att beslutsfattandet ska bygga på upplyst förståelse och att detta förutsätter ett offentligt samtal måste också räknas som allmängods.²⁶

Det som skiljer är mest *vem* som ska vara indragen i processen. Deltagar- och samtalsdemokrater hävdar dels att folk *kan* vara delaktiga, dels att det är *bra* om de är det: det ökar politikens legitimitet, det leder till mer genuint förankrade lösningar och gör det därmed lättare att hantera samhällets konflikter.

Grundpoängen är att massmedierna, som organiserar samtalet och fördelar ordet, har ett avgörande inflytande över hur samtalet gestaltas sig. Det är journalisterna som avgör om mötet på det offentliga torget ska präglas av stora maktskillnader eller om det ska bli en jämlik dialog. I nästa kapitel tar vi en närmare titt på hur de kraven ser ut och diskuterar vad deltagandet i samtalet egentligen betyder.

Noter

¹ Nord, red: *Mediernas roller i demokratin* (2000)

² Denna mycket skissartade historieskrivning bygger huvudsakligen på Premfors: *Den starka demokratin* (2000), 147-175. Alternativa, mer välvilliga tolkningar finns också – exempelvis socialdemokratins egen självbild, där folkrörelserna alltjämt spelar en avgörande roll för välfärdsbygget.

³ Elitdemokratin (som också har kallats tunn demokrati, valdemokrati, liberal demokrati, ledardemokrati eller konkurrensdemokrati) brukar förknippas med Joseph Schumpeter och har under efterkrigstiden haft en stark ställning inom amerikansk statsvetenskap.

⁴ En bra genomgång av olika demokratimodeller görs av Bo Lindensjö i *Demokrati och medborgarskap* (1999). Parallellen till snabbköpet tillskrivs Herbert Tingsten i samma text. Se också Premfors (2000) och Lundquist: *Medborgardemokratin och eliterna* (2001).

⁵ Tankegången har med lite olika tyngdpunkt förts framåt genom idéhistorien av Rousseau, Kant, John Dewey, Hannah Arendt, Benjamin Barber, Jürgen Habermas, James Fishkin, Jon Elster m fl. Se genomgångar i Premfors (2000), Lundquist (2001), Eriksen & Weigård: *Habermas politiska teori* (2000)

⁶ SNS Demokratiråd argumenterade värtaligt för detta ideal i sin rapport *Demokrati som dialog*, Bo Rothstein, red (1995). Statsvetaren Rune Premfors använder begreppet ”Den starka demokratin” i sin bok med samma namn (2000).

⁷ SOU 2000:1, Proposition 2001/02:80

⁸ Strömbäck i *En uthållig demokrati?* (2001a), 89

⁹ I statsvetarna Rune Premfors och Lennart Lundquists pläderingar för deltagar- och samtalsdemokrati saknas helt referenser till public journalism.

¹⁰ Målen formuleras av den statliga pressutredningen, SOU 1995:37, 156

¹¹ Se Strömbäck: *Gäster hos verkligheten* (2001b), 140

¹² Se t ex Hvitfelt i *Medierna i samhället* (1996), Strömbäck (2001b), Rothstein, red (1995), Capella & Hall Jamieson: *Spiral of Cynicism* (1997)

¹³ Elmbrant: *Dom där uppe – dom där nere* (1997), 100

¹⁴ Strömbäck (2001b), 239-278

¹⁵ a a 306ff

¹⁶ SOU 2000:1, 87

¹⁷ Strömbäck (2001b), 311

¹⁸ Barber: *Strong democracy* (1984)

¹⁹ "We the people" i Madison, Wisconsin är exempel på det förra, "Taking back our neighborhoods" i Charlotte, North Carolina, exemplifierar det senare, se Eksterowicz & Roberts, red: *Public Journalism and Political Knowledge* (2000).

²⁰ Rune Premfors kontrasterar sitt ideal mot "den snabba demokratin", en modell som bygger på att "folket" definitionsmässigt har rätt och att förnuftet föds automatiskt ur den grupptillhörigheten. Med en sådan utgångspunkt blir samtal överflödigt.

²¹ Gilljam & Jodal i *Det våras för politiken* (2002)

²² "Without the presence of journalists and the prestige of the paper, the discussions would have had minor significance for the participants", skriver den finländske forskaren Heikki Heikkilä (2000) angående ett försök med medborgarpaneler.

²³ Merritt: *Public Journalism and Public Life* (1998), 143

²⁴ Den här diskussionen förs livligt inom vänstern, se t ex Wirtén i *Civilsamhället som demokratins arena* (1999), Boëthius: *Mediernas svarta bok* (2002)

²⁵ Formuleringen är hämtad från Per Wirtén (1999)

²⁶ Se till exempel Rothstein, red (1995)

Samtal

Maktskillnader

Redovisningskonsulten Penka Kashmerova i Östberghöjden går från dörr till dörr. Våning för våning, hus för hus i det lite nedgångna miljonprogramsområdet. Det är bara några veckor kvar till köpstämman och det gäller att 70 procent röstar ja, annars blir det ingen bostadsrättsomvandling. Det är Penka som har dragit igång det och redan har hennes liv förändrats i grunden. I elva år har hon lidit av anonymiteten, av alla stängda dörrar, av att ingen verkar bry sig om någon annan.

– Plötsligt har jag fått en anledning att knacka dörr och säga ”Hej, jag är er granne, jag *vill* någonting med det här”. Och jag upptäcker: det bor ju underbara människor här. Jag lär känna nya hela tiden. Det är så kul!

Och nu vet Penka Kashmerova hur det ska gå till, hur människorna i husen omkring ska börja ta ansvar för varandras barn, våga lita på varandra och säga till om det händer någonting, börja bygga upp den där samhörigheten som blåste bort från Östberghöjden någon gång på 1980-talet: de ska köpa husen.

– Det är mycket tryggare om man känner varandra. Det handlar om att ha ett gemensamt mål. Jag ska erkänna, från början var jag mest ute efter att tjäna en hacka. Men sedan såg jag vad cynisk jag hade varit. Nu

spelar det nästan ingen roll längre om vi får köpa huset eller inte. Det stora har redan hänt: vi har börjat prata med varandra.

Så känner inte Hanna Emanuelsson. Inte alls. Och inte hennes mamma Anette heller. De är rädda. De bor i våningen under och de håller gallerdörren mot loftgången låst, fast de är hemma. Mest är det förstås för att Hannas lilla Aurora, ett år, just har börjat gå. Men också: Anette och Hanna har inga illusioner om varma grannkontakter.

– Här i Östberga måste man hålla sig på sin kant. Det är för stora skillnader mellan människor. Visst finns det några som jag pratar med, men resten vill jag inte ha för mycket att göra med. Det är bäst för en själv, säger Anette Emanuelsson.

Tråkig inställning? Tja, vad ska man säga. Anette Emanuelsson, som är förtidspensionerad, ensamstående, vet hur det är:

– Det finns tre sorters människor här i Östberga. De med pengar. De som är lite mittemellan. Och så vi som inte har någonting över huvud taget.

Den klassuppdelningen har hon levt med, andats med, hela livet. Och hon vet hur man måste tänka om man ligger underst. Då måste man vara på sin vakt, annars är det lätt att folk kör över en.

– Det är det som är farligt för oss som inte har någonting. Vad har jag som gör att jag kan ställa mig upp och att folk ska lyssna på mig? Hon däruppe med föreningen, hon står mycket högre än mig. Jag har känt redan från början att allt redan är klart. Det kommer att blir så här och jag kan inte göra ett enda dugg. Den känslan, den är så obehaglig. Om man vet att man inte kan påverka sitt eget, då är det självklart att man är rädd.

Maktlösheten. Det är den som Penka Kashmerova tror sig ha lösningen på. När man äger sitt hus tillsammans, då blir alla starka och trygga tillsammans, hoppas hon. Därför blir Penka Kashmerova ganska skakad när hon hör om sina grannars resonemang. Hon med sin utbildning och sitt egna företag, hon vill ju att alla människor ska vara lika mycket värda. Men kan hon förstå, på allvar, varför det är svårt?

– Det enda man kan göra är att lyssna mer, prata mer med varandra, säger Penka tyst. Vi måste ordna fester tillsammans och försöka visa i handling att alla blir hörda och respekterade som människor. Jo, jag börjar förstå det. Annars kommer det här inte att lyckas.¹

Offentliga samtal

Kommunikation kan ha olika syften. Ett är att utöva makt – att övertala, skrämma, besegra, manipulera – eller att helt enkelt få sin vilja igenom. En annan är att utbyta tankar, känslor och erfarenheter, att hitta kompromisser, att bygga förtroenden och ömsesidig förståelse. Jürgen Habermas teorier utgår från att det i en ”ideal samtalssituation” är möjligt att nå ett rationellt samförstånd (eller konsensus) om vad som är rätt – både när det gäller hur verkligheten ser ut och vad som är etiskt riktigt. Det ideala samtalet är maktfritt: ingen får dominera över den andre, ägna sig åt själv-

Grannkonflikten i Östberga diskuterades i DN den 22 augusti 2001.

bedrägeri eller ha dolda strategiska syften. Ur ett sådant samtal föds ”det kommunikativa handlandet”, med Habermas terminologi. Idén om en samtalsdemokrati (så kallad deliberativ demokrati) är starkt påverkad av Habermas modell, även om de flesta är överens om att idealet knappast går att uppnå i verkligheten.

Enligt Habermas kommer det kommunikativa förnuftet främst till uttryck i vardagslivet, inom familjen och i det civila samhället – det han kallar ”livsvärlden”. Inom ekonomin, arbetslivet, byråkratin och det politiska beslutsfattandet – det han kallar ”systemvärlden” – dominerar en annan förnuftsprincip: målrationaliteten. Kommunikationen handlar där om att nå uppställda mål och präglas av maktutövning och manipulation. Denna målrationalitet har dessutom en tendens att invadera (eller kolonisera) livsvärldens mer genuina och jämlika kommunikation.²

Samtalsdemokrater i Habermas efterföljd tänker sig därför att det offentliga samtalet – om det ska uppfylla kravet på maktfrihet – måste göras oberoende av det politiska beslutsfattandet. Systemvärldens tendens att kolonisera livsvärlden måste motverkas. Målet är att återupprätta en ”autonom offentlig sfär”, där medborgare kan kommunicera med varandra utan ekonomiska eller politisk-strategiska baktankar.³

Översatt till det konkreta fallet i Östberga är det uppenbart att relationen mellan grannarna förändras av bostadsrättsomvandlingen – och därmed också förutsättningarna för samtal. Systemvärlden tränger in i livsvärlden. Som hyresgäster är grannarna i princip jämlika; man kan säga att de delar en form av ”autonom, maktfri offentlighet” inom bostadsområdet.⁴ Genom bostadsrättsprocessen blir maktskillnaderna däremot tydliga, i alla fall för dem med sämst ekonomi. Den resursstarka föreningsordföranden förstår inte varför kommunikationen gnisslar, förrän hon sammanförs med sin granne i ett samtal via tidningssidorna. En journalistik som vägleds av idealet om ett jämlikt samtal kan hjälpa till att kompensera maktskillnader, att försvara offentlighetens värden och underlätta en verklig dialog.

Hur ser då ett fungerande offentligt samtal ut? Om man följer Habermas är det ett möte där åsikter bildas och stöps om i ett gemensamt resonerande. Öppenhet för andras argument och beredskap att ändra ståndpunkt hör till grundkraven. Man tar och man ger, prövar och omprövar.⁵ Att offentligheten inte fungerar så i verkligheten är Habermas väl medveten om, den har snarare blivit en plats där färdiga, definitiva åsikter representeras och marknadsförs. Som medieforskaren Jesper Strömbäck konstaterar: ”Att ändra sig offentligt, att byta åsikt under en pågående debatt, har därför blivit någonting anmärkningsvärt och, om det handlar om politiker, något klandervärt”. Det eftertänksamma vändandet och vridandet på problem (deliberationen) äger knappast längre rum i den offentlighet som organiseras av politiker, experter och traditionella journalister. Sådana samtal – grundläggande för den demokratiska opinionsbildningen – förs i dag nästan bara i slutna sällskap, de har flyttat från partiernas öppna möten till tankesmedjornas seminarier.⁶

Till denna utveckling är medierna medskyldiga. Den stora utmaningen för journalistiken är att återupprätta en genuin offentlighet, och det kräver bland annat en uppvärdering av de samtal som förs av vanliga människor bortom ”systemvärldens” kontroll. Det är fel att tro att ”livsvärldens” samtal automatiskt skulle vara jämlika och maktfria, vilket exemplet från Östberga demonstrerar. Men en rimlig hypotes är – med vägledning av Habermas – att den vardagliga kommunikationen rymmer större förutsättningar för ett verkligt möte. Dels därför att ställningstaganden på den nivån ännu inte är lika färdiga och fastgjutna som i den officiella politiska debatten. Dels därför att samlevnaden, exempelvis i ett bostadsområde, skapar ett starkare, gemensamt intresse av att bli överens. Grannarna i Östberga är tvungna att försöka hantera sina motsättningar på ett konstruktivt sätt – vilket inte alltid gäller när politiker debatterar bostadsrättsomvandling i riksdagen.

Att prata ihop sig

Det demokratiska samtalandet måste alltså betraktas som någonting väsensskilt från det politiska beslutsfattandet. Men det betyder inte att de centrala besluten skulle vara oviktiga för det gemensamma problemlösandet. Lagar måste stiftas, ramarna sättas. Ska bostadsrättsomvandlingen stimuleras eller stoppas? Det är oundvikligen politiska beslut. Renodlade samtalsdemokrater – och en del företrädare för public journalism – tänker sig visserligen att rationella, förankrade och hållbara kompromisser kan springa direkt ur de medborgerliga rådslagen. Men ingen går så långt att de vill avskaffa den representativa politiska nivån. Så hur ser arbetsfördelningen och beröringspunkterna mellan de olika sfärerna ut?

Samtalandet på den medborgerliga nivån syftar i själva verket också till ett slags beslutsfattande. Människor pratar med varandra, jämför åsikter och känslor för att hitta fungerande förhållningssätt till omvärlden. Den sociala kommunikationen är en pågående process som hjälper oss att nå ställningstaganden – oftast provisoriska sådana – som vi kan stå för inför oss själva och andra.⁷ Opinionsforskaren Daniel Yankelovich, som är en viktig inspiratör bakom public journalism, tänker sig det offentliga samtalet som en kollektiv bearbetningsprocess, där en ytlig och instabil ”public opinion” omvandlas till en mer genomtänkt ”public judgement”, ställningstaganden som står pall för motargument.⁸

Den centrala politikens legitimitetsproblem, förklarar Yankelovich, kommer av att den sällan är förankrad i stabila opinioner. Om medborgarna aldrig ges chansen att prata ihop sig och ta ställning lite genomtänkt kommer det aldrig att uppstå några ”public judgements” som politikerna kan agera utifrån, annat än för att vinna kortsiktiga, taktiska segrar. Det politiska beslutsfattandet svävar då fritt över ett hav av oartikulerade, obearbetade åsikter. Hållbara politiska beslut, som vinner acceptans tvärs över det sociala spektrat, förutsätter medborgerlig deliberation, där människor själva upptäcker gemensamma nämnare och

möjligheten till kompromiss. För att den dialogen ska fungera måste den hållas ren från politisk-strategisk inblandning. Där är gränsdragningen viktig. Däremot måste politikerna hålla spjällen vidöppna mot detta fria, offentliga rum, eftersom det är samtalen där som utgör underlag för besluten på representantnivån. Om kommunikationen fungerar som den ska, vill säga. Journalisterna har den dubbla uppgiften att organisera den medborgerliga dialogen och att göra den synlig för de valda beslutsfattarna.

Debatt eller dialog

Kraven på det medborgerliga samtalet kan preciseras ytterligare. Daniel Yankelovich har studerat samtalets betydelse för konflikthantering. Central för hans modell är distinktionen mellan *debatt* och *dialog*, där dialogen kan ses som den mest högtstående men också svåraste formen av kommunikation.⁹ Dialogen bygger på tillit och jämlikhet; den är ett samtal utan över- och underordning. Den fordrar empati – förmågan att tänka sig in i någon annans tankar, känna med någon annans känslor. Den kräver att de inblandade lägger upp sina grundläggande antaganden på bordet och accepterar att de nagelfars och testas. Dialogen är samtalsdemokratins – och medborgarjournalistikens – önskemodell för mötet mellan människor. En verklig dialog, hävdar Yankelovich, kan lösa upp ingrodda stereotyper, överbrygga misstroende, jämka samman mål och världsbilder, frigöra kreativitet och lägga grund för oväntade kompromisser. Dialogen bidrar till att hålla ihop samhället och är den bästa boten mot inskränkthet, okunskap och önsketänkande. En sann dialog definierad på detta vis skulle till exempel radikalt förändra relationen mellan Penka Kashmerova och Anette Emanuelsson i Östbergahöjden. De skulle bli tvungna att ta varandras vitt skilda utgångspunkter på allvar.

Dialog och debatt är helt olika saker. Debattens syfte är att vinna. Dialogen syftar till ömsesidig förståelse och gemensam problemlösning. Så här kan man ställa upp skillnaderna schematiskt:

Tabell 1

Debatt	Dialog
Utgår från att det finns ett rätt svar och att du själv sitter inne med det.	Utgår från att många människor sitter inne med skärvor av sanningen.
Strid: deltagarna försöker bevisa att den andra sidan har fel.	Samarbete: deltagarna rör sig tillsammans mot en gemensam förståelse.
Lyssnar för att hitta brister för att kunna slå tillbaka.	Lyssnar för att förstå, hitta mening och samförstånd.
Försvaret sina egna antaganden som om de vore sanningen.	Lägger fram sina antaganden för gemensam prövning.
Kritiserar den andra sidans ståndpunkt. Letar brister och svagheter i andras hållning.	Granskar alla ståndpunkter. Letar styrka och värde i andras hållning.
Strävar mot beslut som bekräftar den egna positionen.	Upptäcker nya möjligheter och avvaktar med beslut.

Efter Yankelovich, något förkortad och bearbetad.

Den här idén om dialog är knappast något annat än en idealtyp – omöjlig att uppnå fullt ut i verkliga livet. Faktiska maktskillnader och intressekonflikter ställer sig troligen alltid i vägen, mer eller mindre.¹⁰ Men den klargör vad det är för slags samtal som public journalism har i åtanke, vilken slags kommunikation som journalistiken ska underlätta och sträva mot.

Dialog genom ombud

Men vad betyder det egentligen? Vad är det journalisterna ska göra? Människor kan i alla fall inte prata med varandra i fysisk mening via en tidning. Dialog fungerar framför allt i små grupper, i det direkta mötet mellan människor. Hur kan man då argumentera för en journalistik som bygger på detta ideal? Yankelovich går igenom olika modeller för att organisera dialog på bred front – chattar på Internet, ”folkriksdagar”, sammanlänkade smågrupper – och kommer fram till att inget egentli-

gen fungerar.”Jag är övertygad”, skriver han ”att televisionen är det enda rimliga mediet för en samhällelig massdialog och att en viss typ av tv-sänd dialog kan återskapa många av fördelarna med dialog i mindre grupper.”

Han kallar modellen ”dialog genom ombud” (proxy dialogue) och den bygger på ett antal förutsättningar. För det första krävs att deltagarna är utvalda så att alla tittare kan identifiera sig med en eller flera av dem. Det är identifikationen, känslan av att vara representerad, som är grunden för den ställföreträdande dialogen. För det andra måste deltagarna som pratar med varandra i TV-sändning följa dialogens spelregler – lyssna empatiskt på varandra, vara beredda att ändra sig och så vidare. För det tredje krävs att samtals utgångspunkter (ämne och infallsvinkel) är formulerade utifrån ett medborgarperspektiv snarare än ett maktthavare- eller expertperspektiv. Det kräver att redaktionen grundligt tar reda på hur normala tittare ser på verkligheten. Utan sådan lyhördhet uteblir identifikationen, den viktigaste förutsättningen. En ställföreträdande dialog blir inte interaktiv i bokstavlig mening, men den relation som upprättas mellan deltagarna och tittarna gör att effekten blir densamma som om tittarna själva hade deltagit.

Det samtal som sänds ut till tittarna ska inte försöka efterlikna den verkliga dialogsituationens spretighet eller återge alla longörer och upprepningar. Tvärtom har journalisterna alla möjligheter att klippa och redigera för att få fram dialogens konstruktiva kärna. Det här är det fjärde villkoret. Redigeringen tar då fasta på helt andra saker än i en vanlig riksdags- eller studiodebatt, där det snarare är konfrontationen och alla klatschiga ”one-liners” som når tittarna. Det är i själva verket här den potentialen i ombudsdialogen ligger. En verklig dialog tar mer tid än de flesta människor vill avsätta, det är stökigt, tålmodsprövande och ofta frustrerande. Journalistikens teknik att renodla och komprimera använd på rätt sätt ökar möjligheten att dra in fler i processen på villkor som är bättre anpassade till medieåldern.

Upp ur skyttegraven

Det bästa exempel jag sett på sådan ställföreträdande dialog organiserades av TV:s Mosaikredaktion våren 2002 under en särskilt akut fas av Palestina–Israel-konflikten. Fem, sex svensk-palestiner sammanfördes i en studio med lika många svenska judar, alla med anhöriga i Israel, Gaza eller på Västbanken. De var inga politiker eller proffsdebattörer utan vanliga människor med starka, närliggande intressen av att konflikten blev löst. Det anmärkningsvärda, och befriande, var frånvaron av konfrontation. Det var ingen debatt som någon sida försökte eller kunde vinna. I stället var det ett utbyte av personliga erfarenheter och ett prestigelöst resonerande om hur den svåra situationen för båda sidors anhöriga skulle kunna förbättras. För mig som tittare räckte det med *ett* sådant inslag för att ingjuta hopp och framtidstro för flera månader framåt. Hur skulle samhällsklimatet påverkas om detta blev en dominerande form av TV-sänd kommunikation? Efteråt fick jag veta att dialogen hade urartat i gräl någonstans i mitten. Detta klipptes helt sonika bort av redaktionen, kamerorna stoppades och samtalet styrdes upp. En förvanskning? Nej, varför då? All journalistik innebär att redigera, att välja. Att lyfta fram dialogen före konfrontation är inte mer ohederligt än någonting annat – det är bara ett val som vägleds av en annan idé om kommunikationens möjligheter.

Aftonbladet eller Svenska Dagbladet?

Yankelovichs argumentation handlar om TV. I princip går samma sak att åstadkomma i en skriven dagstidning, även om TV-mediet har ett försprång när det gäller att skapa känslomässig identifikation. Men det kräver förstås en vilja. C-uppsatsförfattaren Alex Amnéus har jämfört hur public journalism-målen uppfylls i Aftonbladet respektive Svenska Dagbladet. Slutsatserna är talande: Aftonbladet är fenomenalt på att knyta an till det personliga och att skapa identifikation, men bara i frågor som saknar medborgerlig relevans (olyckor, hemsckheter, orättvisor befriade

från sammanhang), samtidigt som politiken helt skildras från elitnivån, som ett spel för intrigerande politiker. Svenska Dagbladet, å andra sidan, ägnar sig mycket åt att vända och vrida på gemensamma angelägenheter på ett klart deliberativt sätt, men släpper nästan uteslutande in experter i diskussionen vilket gör att identifikationen för vanliga människor blir lidande. Där Aftonbladet erbjuder identifikation utan deliberation bjuder Svenska Dagbladet på deliberation utan identifikation.¹¹ I inget av fallen uppfylls Yankelovichs kriterier. Ändå är det svårt att se varför det skulle vara så omöjligt.

Tidningens roll

Det finns många situationer där människor skulle behöva mötas i dialog, men där tid, tillfälle och former saknas, och där samtal i tidningen kan fungera ställföreträdande. Grannarna i Östberga pratar förbi varandra, blockerade av rädsla, klasskillnader och misstro. Journalister kan då välja rollen som mäklare och lyfta fram det som inte annars blir sagt. De kan hjälpa till att kompensera maktskillnader, agera linjedomare och på tidningens sidor sammanföra människor som annars inte ens hälsar på varandra. Den ställföreträdande dialogen mellan Penka Kashmerova och Anette Emanuelsson kan i sin tur följas av tiotusentals läsare i liknande besvärliga situationer, läsare som kan identifiera sig och därmed få hjälp att förstå och hantera sina egna grannkonflikter. Samtalet, fört via ombud, ger på det sättet underlag för mer genomtänkta, medborgerliga ställningstaganden i sakfrågan. Politikerna, som i dessa omkastade roller följer diskussionen från åskådarplats, får slutligen lättare att fatta välunderbyggda och genuint förankrade beslut.¹²

Det här är bara ett exempel på hur man kan betrakta tidningen som mötesplats, som arena för medborgerliga samtal och hjälpreda åt demokratin. Journalistens uppgift blir att fungera som samtalsledare – en opartisk men engagerad moderator som värnar om spelreglerna och lotsar diskussionen framåt. Det finns mycket annat att prata om, saker vi ibland

glömt bort att vi behöver reda ut tillsammans. När offentligheten allt mer privatiseras har journalisterna en särskilt viktig uppgift. Det är vad nästa kapitel handlar om.

Noter

¹ Berättelsen är en bearbetning av en artikel i DN 010822

² Premfors (2000), 48ff, Eriksen & Weigård (2000) 22ff. Habermas använder också begrepps-paret socialintegrativ sfär och systemintegrativ sfär. Offentligheten i egentlig mening finns i den socialintegrativa sfären. Det är där våra politiska åsikter och vår kulturella identitet föds.

³ Premfors (2000), Eriksen & Weigård (2000), 151–161. Den deliberativa demokratin skiljer sig från deltagardemokratin genom att den vill hålla isär deliberationen från beslutsfattandet.

⁴ Det betyder inte nödvändigtvis att de har någon större makt gentemot hyresvärden – bara i förhållande till *varandra*.

⁵ Habermas tolkas på detta sätt i Strömbäck (2001a) 78f. Originalkällan är Habermas: *Borgerlig offentlighet* (1984).

⁶ Strömbäck (2001a)

⁷ Statsvetaren Charles Lindblom kallar denna trevande och öppna process för *probing*: ”Människors ’sökande’, ’borrande’ och ’prövande’ i syfte att förstå, formulera åsikter om och agera i anslutning till ett problem”. Citerat i Premfors (2000) 55f.

⁸ Yankelovich: *Coming to Public Judgement* (1991)

⁹ Yankelovich: *The Magic of Dialogue* (1999)

¹⁰ För en fyllig genomgång av hindren för det ideala samtalet, se Räftegård: *Pratet som demokratiskt verktyg* (1998).

¹¹ Amnéus: *Public journalism och demokratin* (2003)

¹² Bostadsrättsentusiasterna i Östberga nådde majoritet i nästan alla hus, om det nu berodde på framgångsrik dialog eller något annat. Ändå stoppades planerna i maj 2003 av ett förvaltningsbeslut av Boverket.

Privatsaker

"Det föreligger en uppenbar risk för att vi snart inte längre har något som är gemensamt och gentemot vilket vi alla har speciella skyldigheter och rättigheter. /.../ Vi håller på att förvandla gemenskapssamhället till 'samhället som butik'..." (Lennart Lundquist¹)

Att återuppfinna det gemensamma

Eriksbergsskolan i Sollentuna ligger som en platt kartong mitt på gränsen. Åt ena hållet grå betonglimpor kring fyrkantiga gårdar, åt andra hållet villaträdgårdar med dignande, röda äppelträd. Hösten 1999 kämpade skolan för sin överlevnad. Under ett par decennier hade den varit den naturliga samlingspunkten för barnen på ömse sidor av gränsen. Sedan blev det fritt fram att välja skola och då började villaägarna ta sina barn därifrån, bort från den påtvingade sociala blandningen. Snart började också ambitiösa invandrarföräldrar flytta ungarna till friskolor för att trygga framtidsbiljetten. Kvar blev – ja, vilka då? Slut på idén om den gemensamma skolan. Slut också på Eriksbergsskolans pengar eftersom femtiotusen rann iväg med varje elev som slutade. En ny styrmekanism hade segrat: marknaden. Från och med nu bestämde Den Osynliga Handen. Besluten hade förts bort från offentligheten och lagts i knät på de enskilda föräldrarna. Hur diskuterar man en maktutövning som inte längre syns? Visst debatterades friskolereformen i Sollentuna kommun-

fullmäktige. Visst syntes argumenten för och emot valfriheten i tidningarna. Men bara på abstrakt nivå, en debatt om principer. Vid tusentals köksbord satt föräldrar och vändades med ett mycket konkret beslut, ett beslut som inte bara fick avgörande konsekvenser för deras egna barn utan även påverkade framtiden för grannens barn och för barnen i bostadsområdet tvärs över vägen. Var det ett enskilt beslut de hade att fatta? Eller ett medborgerligt? Var det här alls någonting som borde diskuteras gemensamt?²

På det lilla torget i Helenelunds centrum parkerade en dag denna höst en vit husbil med DN-logotype på sidorna. Annonser i tidningen hade förvarnat om att vi skulle komma. Affischer tejpades upp. Kaffedunk, plastmuggar, bord och stolar ställdes fram. Nu jäklar skulle det pratas skola. Under ett par eftermiddagar turades jag och två kollegor om att bemanna kaffestationen, dela ut flygblad och intervjua förbipasserande föräldrar.

Gemensam framtid? Friskolereformen har gett föräldrar någonting att tala om.

Vi pejlade inställningen till valfriheten, friskolorna och resursfördelningen. Framför allt letade vi personliga erfarenheter. Flera av dem vi pratade med blev nyckelpersoner i våra reportage: en ensamstående, nattarbetande mamma med tre barn som gärna ville byta från Eriksbergsskolan, men som inte ansåg sig kunna eftersom hon inte hade någon bil att skjutsa barnen med. Vadå valfrihet?

Ett par från Bangladesh som just flyttat sin son tillbaka till den kommunala skolan efter ett år i en internationell friskola en bit bort. Viktigast för dem var att sonen lärde sig svenska och fick ”svenska värderingar” och då föredrog de vanliga klasskamrater framför den mer prestigefyllda internationella miljön.

En villafamilj som efter mycket tvekan just skulle skilja sin dotter från hennes kommunala klass där hon trivdes alldeles utmärkt. Frestelsen att få in henne på en friskola med handplockade lärare blev för stor för föräldrarna, samtidigt som de insåg hela det sociala dilemmat.

Artikelserien ville göra det möjligt för föräldrar att mötas, att jämföra valsituationer och spegla sig i varandras erfarenheter. Det var inte porträtterandet av de olika familjerna som gjorde artiklarna speciella, utan att vi så medvetet skildrade föräldrarnas dilemman i en medborgerlig kontext – inte bara som enskilda beslut på marknad. Det var de gemensamma aspekterna, framför allt konsekvenserna, av skolvalet vi fokuserade på. Vi förflyttade frågan från köksborden ut på den offentliga arenan, den sfär där vi ”tvingas att lyfta oss till att begrunda frågorna i ett mer allmänorienterat perspektiv” (för att citera SNS demokratiråd³). Föräldrarna var inte där för att illustrera någonting, utan för att vända och vrida på en svår fråga tillsammans med andra.

Man kunde tro att ett sådant ideologiskt anslag skulle resultera i en ensidig propaganda mot valfriheten. Men så blev det inte alls – och det var heller inte avsikten. För samtidigt som vi förde upp frågan från det privata till det offentliga, förflyttade vi också diskussionen bort från den hårt polariserade debatten i de politiska församlingarna. Som alltid när

en mångfald av vardagsmänniskor med egna erfarenheter släpps in i en diskussion kompliceras och nyanseras de politiska schablonerna. Det fanns saker som var bra med skolvalet och saker som var dåliga. De som tjänade på valfriheten var inte alltid de man kunde förvänta sig. (I de rikaste delarna av Sollentuna var till exempel de kommunala skolorna så socialt homogena att ingen kände något behov av att byta.) Framför allt var det påtagligt svåra beslut som hade lagts på föräldrarna och som just därför behövde föras upp till gemensam diskussion.

Kundsamhället

En journalistik som huvudsakligen betraktar politiken – det gemensamma – som en angelägenhet för en officiell elit, den förlorar blicken för det medborgerliga i oss alla. En sådan journalistik ser bara två sfärer: den officiella och den privata. Och i privatsfären finns då bara den egna familjen, de egna pengarna och prylarna. En journalistik som behandlar människor som medborgare erkänner möjligheten till samhällsansvar och kollektivt handlande utanför den politiska sfären.

Statsvetaren Olof Petersson konstaterade för några år sedan att många människor underskattar andra medborgares samhällsmoral. Folk tror ofta att andra medborgare är mer egoistiska och samhällsfrånvända än de faktiskt är. ”Det vore intressant”, skriver Olof Petersson, ”att närmare undersöka hur denna snedvridning uppstått. Hur formas våra bilder av människan som samhällsvarelse? Vilken betydelse har exempelvis massmedias människosyn?”⁴ Flykten bort från det gemensamma är ett återkommande tema i nutida samhällsanalys. Författare som Zygmund Bauman, Robert D Putnam och Naomi Klein resonerar alla, från lite olika utgångspunkter, om medborgerlighetens tillbakagång och om hur samhällslivet individualiseras och avpolitiseras. Ofta sammanfaller analysen med en kritik av konsumtionsideal och marknadstänkande, och siktar mot kärnan i den liberala samhällssynen.

För liberalismen, hävdar exempelvis den amerikanske statsvetaren Ben-

jamin Barber, är politiken något som ska tjäna den ensamme sökaren efter materiell lycka och fysisk säkerhet. Människor betraktas inte som sociala varelser, tvärtom gäller det att hålla dem åtskilda. Medborgaren omvandlas till den moderne konsumenten – en girig, hagalen överlevare som bara deltar i egoistiska förhandlingar. Det är en värld utan ömsesidighet, där ingen tar hänsyn till andras intressen. I en sådan värld blir vi instängda i vår aggressiva ensamhet, enligt Barber, och saknar i själva verket frihet: ”Utan att delta i det gemensamma livet kan människor inte bli individer”.⁵

De senaste decenniernas ”valfrihetsreformer” inom skola, pensions-system och annan offentlig service blir med detta synsätt en förlängning av konsumtionskapitalismens logik. Marknaden vill inte ha medborgare som agerar och resonerar kollektivt. Den vill ha kunder, isolerade individer som jagar egoistiska mål. Statsvetaren Lennart Lundquist sammanfattar kritiken:

För samhällsmedlemmarna medför fokuseringen på konsumentrollen att de förlorar kontrollen över politiken. I stället luras de in i en verklighet där de är fullt upptagna med att fatta bagatellbeslut i valfrihetens namn och där de aldrig kan ställa de centrala frågorna om makten i samhället och den rättvisa fördelningen av resurser.⁶

Antimedborgaren i Hökarängen

Expressens politiske redaktör PM Nilsson höll hösten 2002 ett intressant föredrag på Bonniers mediedagar. Det handlade om möjligheten att vinna läsare bland förortsbor med invandrarbakgrund. I själva verket, menade PM Nilsson, borde ”Mustafa i Hökarängen” vara en lika självklar målgrupp som ”Nisse i Hökarängen” – alltsedan 1940-talet alla journalister-nas sinnebild för en trogen kvällstidningsköpare i förorten. ”Mustafa”, förklarade PM Nilsson, befinner sig nämligen i nästan precis samma livssituation som ”Nisse” gjorde på den tiden: Nisse var den uppåtsträvande arbetaren, hungrig på materiell bekräftelse och status. Han ville placera sina sparpengar väl, investera i rätt utbildning åt sina barn, tillägna sig

medelklassens konsumtionsstil och köpa ny Volvo så ofta som möjligt. På denna individuella klassresa skulle kvällstidningen vara en guide och påhejare. Nisses konsumtionslust och strävan att komma upp sig av egen kraft skulle bejakas – det blev en del av kvällstidningens egen identitet. Och nu var det alltså dags för Mustafa som delar samma strävan att kliva in i Nisses ställe.⁷

Idén är fascinerande, inte minst som bild av journalistikens förhållande till sina läsare. Medborgerlighet – vad då? Här står det klart varför kvällstidningar ger en sådan märklig bild av politiken: Vem vinner? Vem förlorar? What's in it for *you*? Här står individen och framför allt hans plånbok i centrum. Skit i grannen, i alla fall så länge din gräsklippare är större än hans. Tanken slog mig när jag lyssnade på PM Nilsson att tidningarna kanske har hjälpt till att förvandla sina läsare från medborgare till självupptagna konsumenter. Nisse och Mustafa som antimedborgare – är det verkligen det journalisterna ska understöda?⁸

An offer you can't refuse

Det var först mot slutet som jag upptäckte hur mobila redaktionen ständigt återkom till samma slags teman. Motsättningen mellan konsumentrollen och medborgarrollen löpte som en röd tråd genom våra artikelserier, oavsett om det handlade om tidsbrist, barnuppfostran, tonårsmode eller bostadspolitik. Det är naturligtvis ingen slump, även om tanken inte var klart formulerad när vi drog igång. En journalistik ägnad att stärka det medborgerliga kommer rimligen att kretsa rätt mycket kring det som hindrar folk från att kliva ut på torget.

När vi skrev om utförsäljningen av allmännyttan i Stockholm lyfte vi fram det moraliska dilemma som hyresgästerna ställdes inför: de kunde köpa sin lägenhet, vinna oberoende plus en liten förmögenhet för egen del. Samtidigt gjorde varje bostadsrättsomvandlad kåk det svårare för andra att skaffa sig en bostad utan pengar. Den ekonomiska uppdelningen av staden skulle förstärkas, en kollektiv effekt av de individuella

besluten som få egentligen önskade. Men det var ju det där med att äga själv ... Plånboken vann nästan varje gång. Och jag intervjuade många, många som kände sig olustiga och ibland nästan kränkta över att ha "tvingats" sälja sin personliga och politiska moral. Som att bli förförd mot sin vilja.

Detta dilemma var ingenting som vi konstruerade. Det fanns där i det allmänna medvetandet, även om det inte låg i allas intresse att diskutera det. För dem som drev på processen, de borgerliga i Stockholms stadshus, var hela poängen att besluten skulle hanteras enskilt, bortanför offentligheten. Vi valde att tvinga ut konflikten i ljuset eftersom det var uppenbart att frågan – framtiden för Stockholms bostadsmarknad – ägdes av fler än de aktuella förmånstagarna. Bostadsjournalisterna på vår egen tidning hjälpte de hugade köparna att räkna ut hur mycket de kunde tjäna. Vi hjälpte läsarna att räkna på de sociala konsekvenserna. Det blev en mer fullständig kalkyl.

Tid, pengar och dunjackor

"Jag vill att kläderna ska vara dyra, då känner man sig mer värdefull." Citatet från en femtonårig tjej avslutade vårt första reportage om köphetsen i skolan. Barnens klädkonsumtion – det var poängen – åderlåter familjernas ekonomi och tvingar föräldrarna att jobba mer än de egentligen orkar. Barnen är maktlösa. Föräldrarna är maktlösa. Ingen kan ställa sig utanför jakten på social position. På den marknaden står vi alla ensamma. Och dyrast jacka vinner. En privatsak? Eller en samhällsfråga som måste hanteras gemensamt? DN öppnade sina spalter för ännu en rejäl, medborgerlig, problemlösande dialog.

Men kläder som en samhällsfråga förresten. Är inte det att pressa konceptet lite väl hårt? Inte om man ser hur vi hamnade där. Idén till artikelserien föddes några veckor tidigare när vi skrev om tidsbristen som ett socialt och demokratiskt problem. Det var ytterligare ett bra exempel på hur det går att göra samhällsjournalistik av privatsaker. Vi ställde oss

utanför tunnelbanan i Hallonbergen några eftermiddagar mellan fyra och sex och frågade alla som var på väg hem vad de tänkte göra med återstoden av dagen. Många svarade ungefär samma sak: hinner inte, orkar inte, tittar på tv. Många tog på sig skulden själva för sin passivitet, sin brist på tid och ork. (Det här var hösten 2000, innan debatten om utbrändhet hade kommit i gång på allvar.) Vi förde samman rösterna, visade att problemet inte var individuellt och organiserade en diskussion i åtta avsnitt om orsaker, konsekvenser och möjliga lösningar.⁹ Det var under det arbetet, en kväll med några engagerade invandrarmammor som trotsade tidsbristen och ordnade skolfest, som mammorna började prata om barnens kläder. Om vad det kostade. Och om hur fullständigt självklart det var att ingen hade tid med någonting – att gå på möten, att jobba politiskt – när man satt fast i denna jäkla, tidsförbrännande tvångskonsumtion.

Det är ofta så det ser ut. Det ena kuggar i det andra. Jag hade nog hört andra göra den kopplingen förr men det var först nu som poletten ramlade ner. När vi skrev om föräldraauktoritet och barnuppfostran ett halvår tidigare puttrade konsumtionskritiken också med i grytan: ”Det verkar inte vara meningen att vi ska hinna vara föräldrar”, kunde en eritreansk pappa säga. ”Samhället vill bara ha oss som producenter och konsumenter. Man dövar samvetet med att köpa dyra grejor till barnen i stället ...” Trådarna knöts ihop – tanken att det som står i vägen för verkligt föräldraansvar, för gemensamt ansvarstagande i bostadsområdet, för politiskt arbete och vettiga sociala relationer överhuvudtaget är tidsbristen som i sin tur kommer av tvånget konsumera, vår främsta medborgerliga plikt. Så ser sambanden ut om man pratar med människor i Östberga, Hallonbergen och Skärholmen. Det är en problemformulering man kan agera utifrån. Och slänga upp högt på den mediala dagordningen – den enda plats där gemensamma problem verkligen kan hanteras.

Diskussionen om ungdomars klädkonto tog en helt oväntad vändning. Skoluniform! började några föreslå i sina inlägg. Och de blev fler.

Nittonåriga tjejer, fyrtiotreåriga ingenjörer, alla möjliga slags människor visade sig på fullt allvar vilja inskränka den grundläggande friheten att klä sig fritt. Skoluniform började framträda som en fullt möjlig väg ut ur modehetsens kniptång. Vi testade idén på några politiker. De smålog. ”Oacceptabelt i ett liberalt samhälle ...” Frågan var politiskt död. Då ordnade vi en omröstning på DN:s nätsida. Drygt tolv tusen deltog – ovanligt många. Exakt hälften av dessa tyckte att skoluniform skulle införas i Sverige. Långa stunder under dagen var förespråkarna till och med i majoritet. Och då hör ändå nätanvändarna till de mest välbeställda och borgerligt sinnade i samhället. En fråga som vi trodde främst var viktig för familjer med dålig ekonomi visade sig ha förankring tvärs över samhällsspektrat. Det gick att mötas. Tydligare illustration kan man inte heller få av vikten att söka problemformuleringar och lösningar utanför de etablerade kanalerna.

Politikens gränser

Ett klagande för att undvika missförstånd: bara för att jag kallar detta ”gemensamma frågor” såsom klädinköp, tidsbrist, barnuppfostran, menar jag inte alls att de måste underkastas politiska beslut. Det är den medborgerliga spelplanen som ska utvidgas i första hand – inte de valda beslutsfattarnas räckvidd (även om politiska beslut kan behövas i en del fall, till exempel om det uppstår ett tryck på att införa skoluniform). Utgångspunkten är, som vi såg i förra kapitlet, att civilsamhället kan behöva skyddas från den institutionaliserade politiken, för att slå vakt om det öppna resonandet. Det måste finnas sfärer för medborgerlig kommunikation där åsikter inte uppträder som färdiga sanningar av det ena eller andra partimärket. Samtidigt behöver man inte vara rädd för att betrakta frågorna som politiska. Politik är ju knappast bara det som politiker ägnar sig åt. Demokratin kan inte vara instängd i den statliga och kommunala sfären. En sådan definition krymper torget och låser de flesta människor ute.¹⁰

Gemensamma frågor – för vem?

Det här avsnittet lyfter fram en av de absoluta grundstenarna i medborgarjournalistiken, idén om gemensamma angelägenheter. Vill man få igång ett brett samtal krävs att konflikterna skildras som möjliga att hantera gemensamt, annars är ju samtalet meningslöst. Det bygger på ett principiellt ställningstagande; att inte acceptera att samhällliga frågor förs bort från den offentliga arenan. Synsättet är också uppfordrande; att inte placera ansvaret någon annanstans, utan mitt i samhället bland medborgarna själva. Alla frågor kan naturligtvis inte pressas in i en sådan mall. Men utgångspunkten styr valet av ämnen – på samma sätt som elitdemokratiska värderingar strukturerar ämnesvalen kring den formella politikens magnetpol, och en nyliberal blick fastnar för kollektivets hot mot den individuella friheten. Man finner det man söker och prioriterar därefter.

Samtidigt måste man alltid ställa sig frågan: Gemensamma för vilka? Har låginkomsttagare i Tensta och välbeställda innerstadsbor verkligen samma intresse? Ofta är det förstås inte så. Men som jag har försökt visa kan det ändå finnas gemensamma aspekter, punkter i diskussionen där det är möjligt att mötas. Olika parter kan ha helt olika tolkningar av vad problemet består i och hur det ska lösas. Men parterna förenas – i idealfallet – av intresset att problemet blir löst. Då finns det förutsättningar för samtal. Ibland är det inte alls så. Tolkningen av vad som är gemensamt och vad som är privatsaker följer makt- och majoritetsförhållandena i samhället. Särskilt etniska och kulturella gränser kan ofta ställa sig i vägen för det gemensamma samtalet. Nästa kapitel handlar om hur sådana hinder kan undvikas.

Noter

¹ Lundquist (2001), 250

² Se artiklar i DN 990929

³ Rothstein, red (1995), 22

⁴ Petersson i *Demokratin är död. Leve demokratin!* (1999), 86

⁵ Citerat av den svenske statsvetaren Lennart Lundquist (2001), 135. Se också Barber (1984)

⁶ Lundquist (2001), 249

⁷ Samtidigt vet jag att PM Nilsson *också* är en varm anhängare av mobila redaktionens alternativa perspektiv.

⁸ Inom den mediekritiska vänstern är detta givetvis ingen ny tanke. För författare som Maria-Pia Boëthius (2002) är medierna ingenting annat än konsumtionskapitalets förlängda arm: "Medier och reklam anstränger sig för att försätta politiken i vanrykte för att i stället erbjuda en alternativ frihet, nämligen att konsumera." (s 139)

⁹ DN 001002–001023 under vinjetten – "Har du tid?"

¹⁰ Detta resonemang förs utförligt av statsvetaren Mats Dahllkvist i *Civilsamhället som demokratins arena* (1999), 59ff

Främlingar

Machosnack

Araz Abdulahi känner sig fastlåst. Han vill inte behöva stänga in sin dotter eller slå henne om hon träffar killar. Ändå kommer han att göra det om han hamnar i ett sådant läge i framtiden, det är han nästan säker på: ”Jag måste. Det fungerar inte annars. Jag kan inte dra skam över min familj.” Araz är femton år och är uppvuxen i Botkyrka. I sällskap med de andra killarna deltar han i machosnacket, driver på och häcklar den som vågar avvika: ”Fel att slå? Eru galen? Ska hon få skämma ut släkten va?” Tjejer ska inte ha för mycket luft – det är den sanning som gäller i Albyskolans uppehållsrum, i alla fall den här aprildagen 2001.

I enrum, när han inte behöver spela ledarrollen, pratar Araz om jämställdhet. Tjejer ska få göra vad de vill. Föräldrarna ska inte välja vem hon ska gifta sig med. Hon ska få hitta sin kärlek själv, det vore det bästa. Men hur skulle det gå till? Araz känner att han inte har någon makt mot den tradition av ryktesspridning, familjekontroll och bytänkande som håller honom och alla han känner i ett hårt grepp.

”Kanske man kunde ordna ett möte i skolan med hela familjen”, fun-derar han, ”så att föräldrarna lär sig också. Om de fick veta mer om jämställdhet, då kanske de förstod ...”

Araz tvekar. Han tror egentligen inte att det räcker med familjen. Det

skulle behövas att alla som flyttat hit från Mellanöstern omvärderar sin syn på tjejers rättigheter, menar han: ”Då skulle de inte sprida rykten om min dotter. Då skulle jag inte behöva hålla henne inlåst. Då skulle jag kunna låta henne leva ett fritt liv”. Men kommer det att hända? För Araz Abdulahi är det en ganska avlägsen dröm om frihet.¹

Vi och dom

Att föra en jämlik diskussion är svårt. När det handlar om värderingskillnader i det mångkulturella samhället är det nästan omöjligt. Ändå var det ett tema som mobila redaktionen återvände till flera gånger. Samtalet med Araz Abdulahi sparkade igång artikelserien ”Ta seden dit man kommer?”, som var vårt mest storskaliga försök att hantera det som vi såg som integrationens springande punkt: Hur ska man balansera minoriteters rätt till olikhet mot majoritetens förväntningar på anpassning? Hur ska vi bli överens om vilka gemensamma värderingar som ska råda i det mångkulturella samhället? I praktiken kom artikelserien nästan helt och hållet att kretsa kring en mycket mer bestämd fråga: Är alla föräldrar, oavsett varifrån de kommer, skyldiga att ge sina tonårsdöttrar full sexuell frihet? Eller har ”kulturella och religiösa grupper” rätt att följa andra normer? Hur ska samhället hantera de krockar som kan uppstå mellan dessa olika normsystem? Det var med andra ord samma diskussion som mindre än ett år senare exploderade i och med mordet på Fadime Sahindal.

Ojämligheten i samtalssituationen är uppenbar – vilket bidrar till svårigheten för journalister att navigera rätt. Sverige har, precis som många andra länder, en stark majoritetskultur som i kraft just av sitt överläge kan bestämma samtalets villkor. Män från Mellanöstern ges nästan aldrig tolkningsföreträde, oavsett vad det handlar om. De reduceras gärna till ”invandrare”, vilket mest betyder att de är ”icke-svenska” och där det ”svenska” får representera allt som är gott och eftersträvänsvärt. Verktöget för denna maktutövning brukar i akademiska sammanhang kallas ”othering” – eller konstruerandet av *den Andre* – där den Andre tillskrivs

sådana egenskaper som ”svenskar” inte vill ha. Invandrare = problem. Kraften i den mekanismen är så stark att det i princip räcker med att ord som svensk och invandrare används i en text för att ett diskriminerande tolkningsmönster ska etableras.² Sådana är ramarna för samtalet. Att försöka jämna ut den maktskillnaden och sprida tolkningsprivilegiet är en av journalistikens mer angelägna uppgifter.

Moderna värderingar

Samtidigt tillstöter en svår komplikation: kvinnors rättigheter är på svensk mark inte något som kan diskuteras förutsättningslöst mellan parter som tycker olika. Vad som är rätt och fel är redan givet. Den svenska, nationella självbilden är i hög grad byggd kring föreställningen om ”moderna värderingar”, där jämställdheten – flickors och pojkers lika rättigheter – intar en särställning. Barnuppfostran utan våld kommer som god tvåa. Den som inte ansluter sig till dessa principer definierar automatiskt ut sig ur gemenskapen. Det här är i själva verket en tydlig illustration av majoritetens makt över samtalet. Varje beskrivning av en konflikt där dessa principer står på spel måste med nödvändighet ta parti för ”det moderna”. Det gör det omöjligt att ge exempelvis Araz Abdulahis pappa någon makt över problemformuleringarna. Araz själv, som kämpar för att ta sig in i den moderna gemenskapen, klarar sig nätt och jämnt över gårdsgården. Att göra majoritetens värderingar till sina är den enda vägen in. Samtalets riktning och slutpunkt är bestämd på förhand: ”Dom” ska bli som ”vi”. Inte särskilt jämlikt. Och hur skulle det kunna vara det? Inte ens postmodernistiska mediekritiker, som annars skjuter prick på koloniala bilder av invandare, brukar vilja relativisera jämställdheten. Ändå är det uppenbart att en skildring som den om Araz Abdulahi är en svår balansgång som riskerar att förstärka den mentala uppdelningen. Hur undviker man det?

En stor del av lösningen ligger i att man gör klart vilka som är ”vi” och vilka som är ”dom”. Det är uppenbart att det inte är ”svenskar” som står

mot ”invandrare”. ”Dom” är i det här fallet personer som inte delar en modern syn på kvinnors individuella rättigheter. ”Vi” är alla som gör det, oavsett nationalitet och etnisk bakgrund. Fokus ligger då på värderingar, inte på grupptillhörighet. Patriarkala värderingar kan visserligen vara vanligare hos vissa grupper – kurdernas roll som syndabockar kan ingen ha missat – men grupptillhörighet är knappast det enda som bestämmer människors åsikter. Och även om en modern kvinnosyn är ovanligt brett förankrad i Sverige är det avgörande för samtalet att jämställdhet inte görs till en fråga om svenskhet. Det finns självklart ingen motsättning mellan att vara kurd, irakier eller somalier och att hysa jämställda värderingar. Om man lär sig att se det föränderliga och sammansatta i alla människors identitet undviker man onödiga murar.³

Då kvarstår det andra problemet, vad ”vi” ska göra med de andra som tycker annorlunda. Fortfarande är riktningen klar, hierarkin mellan värderingarna fastslagen. Hur hanterar man det i ett jämlikt samtal? Ur majoritetssvensk – eller iransk feministisk – synvinkel kan svaret verka självklart: Kör på. Jämställdheten är ju inte förhandlingsbar. Strategin är kamp snarare än samtal. Men den som någon gång har hört frågan diskuteras i Fittjaskolans matsal vet att den strategin möter rasande motstånd. Det finns många sjalmammor som är beredda att försvara kysketskulturen till sista blodsdroppen och som betraktar koranens kvinno- syn som helt överlägsen den västerländska. Vilken plats har de i diskussionen? Hur åstadkommer man egentligen förändring – om det nu är det som är målet? Är det ens meningsfullt att försöka mötas?

En pedagogisk modell

Marikka Patrakka, mellanstadielärare i Albyskolan, brottades med samma fråga vid tidpunkten för artikelserien. Hon hade gått in i yrket med en starkt patos för jämställdhet, men upptäckte snart att pekpinnarna inte räckte särskilt långt: ”I början tyckte jag att det var jättesvårt att vara representant för det svenska samhället, att inte köra över eller trampa på

någons integritet. Det får inte kännas som om jag ser ner på deras kultur, då får man inget samtal”. I stället hittade hon på olika övningar för att få eleverna att dramatisera och diskutera värderingar i känsliga frågor: Vad gör man om ens kompis i smyg blir tillsammans med någon av en annan religion? Vad gör man om en klasskamrat blir slagen av sina föräldrar?

– Hur står det i lagen? frågar Marikka och alla vet förstås att aga är förbjudet. Men, inflikar en flicka, om barnet har gjort någonting och föräldrarna vill uppfostra det med en örfil, det kan man inte säga någonting om.

Många i klassen är av samma åsikt. Misshandel är förstås fel och det är bra att föräldrarna anpassar sig och lär sig diskutera med barnen. Men en lag som förbjuder örffilar är svår att riktigt ta på allvar. Föräldrarna vill ju faktiskt ens bästa. Framför allt vore det taskigt för föräldrarna om de inte får vara sig själva.

Marikka Patrakka fördömer inte. Hon förklarar, uppe i lärarrummet:

– Man vinner ingenting på att börja med att säga "det här är förbjudet". Då hamnar de i försvarsställning. Det blir som att man ifrågasätter deras kulturella bakgrund. I stället måste man göra det möjligt för dem att prata om det. Det här, liksom med jämställdheten, är värderingar som jag inte kan ändra på en vecka eller en termin. Men jag kan få barnen att själva ställa frågan. Och jag är alltid tydlig med vad jag själv tycker.

Marikka Patrakka ser sig som feminist och upprörs över när pojkar och flickor inte får samma frihet. Det första hon gjorde när hon började i höstas var att se till att flickorna fick prata lika mycket som killarna – en praktisk och utmanande lektion i jämställdhet. Men hon avskyr också generaliseringar och gränsdragningar mellan invandrare och svenskar: lika stora skillnader går att hitta mellan en svensk konstnärsfamilj i innerstaden och en arbetarfamilj på en bruksort i Bergslagen, påpekar hon.

– Jag vet många invandrare som uppfostrar sina söner jämställt. De får lära sig att laga mat och tvätta hemma, men det vågar de inte berätta för då blir de retade. Därför är det jätteviktigt att prata med barnen om det här. Man måste börja tidigt så att de börjar ifrågasätta. Då kan de dra sina egna slutsatser.⁴

Marikka Patrakkas metod kan ses som en modell för hur ett respektfullt men ändå tydligt normativt samtal kan bedrivas, också i offentligheten: det går att både som lärare och journalist ta ställning mot aga och patriarkal uppfostran utan att för den skull utesluta dem som tycker annorlunda ur

samtalet. Hela poängen är att alla, med en uppsjö av olika värderingar och utgångspunkter, ska tycka det är meningsfullt att delta. Över huvud taget tror jag att journalistiken har mycket att lära av läraryrket. När det gäller hanterandet av olikhet och mångkultur har den svenska skolan – i alla fall på sina håll – kommit klart längre än pressen. Den har tvingats anpassa sig eftersom den till skillnad från journalisterna befinner sig i närkontakt med den nya verkligheten. Katederundervisning och envägs-kommunikation har ersatts av ömsesidighet och eget deltagande, vilket också fungerar bra för att lösa konflikter. SO-läraren Nabila Al-Fakir i Rinkeby skickar eleverna att intervjua sina egna föräldrar om Israel–Palestina-konflikten för att få upp de kolliderande perspektiven till diskussion i klassrummet. Glappet mellan den svenska, officiella historieskrivningen och barnens verklighetsbild skulle annars bli för stort.⁵ På samma sätt är den journalistik som lämnar katedern, som är beredd att släppa in olika perspektiv och som engagerar sin publik i sanningssökandet troligen den mest effektiva folkbildaren.

Assimilering

Men vi har fortfarande inte klargjort vad som är målet med samtalet. I vilken riktning går folkbildningen? Just i fallet med kvinnosyn och jämställdhet råder relativ konsensus bland politiker och forskare: Det är legitimt att kräva anpassning, trots att detta faktiskt ogiltigförklarar mer traditionella synsätt. Den pedagogiska öppenheten är mest ett knep för att få upp fler på vagnen. Anpassningstrycket riktar sig då inte bara mot invandrare utan mot alla som skulle vilja avvika från normen om kvinnligt förvärvsarbete, barnen på dagis och så vidare. För folk uppvuxna i det här landet är det inget konstigt, även om åtskilliga grumsar och önskar sig en annan ordning.⁶ Men för många som nyligen lämnat ett helt annat samhällsklimat och som från början känner sig i underläge mot majoritetskulturen, blir jämställdhetspåbudet mest en bekräftelse av det svenska samhällets hotfulla och assimilationssträvande drag.

Assimilation, ett ensidigt uppgivande av den egna ursprungskulturen, är inget svenska officiella företrädare någonsin skulle andas om. Respekt för andra kulturer och livsstilar finns inskrivet i alla integrationspolitiska dokument. Ändå är en anpassning av det mest privata – det som sker innanför hemmets väggar – just vad svenska politiker förväntar sig. För den som vill leva efter Koranen (eller en traditionell tolkning av profetens sunna) blir detta ett märkligt dubbelt budskap. För var går egentligen gränsen för anpassningskravet?

Kvinnor ska inte stanna hemma och ta hand om barnen efter ett års ålder. Kvinnor ska inte stå för merparten av matlagningen. Gamla föräldrar ska in på ålderdomshem. Tonårstjejer ska få ha sex med vem de vill. Tonårstjejer ska få pierca naveln och visa troskanten. Tjejer ska (helst) inte ha slöja, framför allt inte om de är under tretton år.

Tonårskillar ska inte uppträda kaxigt. Män ska inte ha för tjocka guldkedjor. Arbetslösa måste lära sig ”svensk” social kompetens för att kunna räkna med ett jobb. Och så vidare och så vidare, långt utanför den egentliga jämställdhetens gränser. Majoritetssamhället driver på, definierar, omformar och likriktar.

Vems protester mot detta faktiska assimileringstryck ska egentligen tas på allvar? När upphör den självsäkra, välutbildade men traditionellt muslimska mamman i Norra Botkyrka att vara en bakåtsträvare som ska uppfostras till modern individualist? När ska hon ges förtroendet att delta jämlikt i samtalet utan att bli pådyvld en sladdrig svensketsnorm? Den avvägningen ställer mycket stora krav på journalistisk eftertanke, erfarenhet och lyhördhet. Och den går inte att hantera utan fungerande kontaktytor med det som verkar annorlunda och främmande från en vanlig redaktionshorisont. Avvägningen underlättas också kraftigt om journalister öppnar sig för lite hederlig, samhällelig självkritik. Det kanske finns något som känns obekvämt och främmande i oss själva också.

Det gemensamma – igen

”Ja, vad ska man säga?” Den trekvartsarbetande medelklassmammans i svenskstadsdelen⁷ Axelsberg känner att hon jobbar för mycket, leker med tanken att gå ner till halvtid. Eller stanna hemma helt och hållet fram tills barnen är tio år eller så. ”För vår familj skulle det vara en lösning. Det skulle förenkla saker och ting.” Andra mammor, också på väg från dagis i snöslasket, pratar om den omöjliga ekvationen: ”Man blir frustrerad för att man inte räcker till, sitter i telefon i jobbärenden hemma när man egentligen vill satsa på barnen. Och det är klart att det är barnen som drabbas.”

Men jämställdheten då? Ja, det var just det. ”Jag älskar mitt jobb, men jag älskar verkligen också att vara hemma med barnen. Man är så sanslöst nära det som är det bästa i livet. Så jag vet inte vad lösningen är. Kanske är man fast i ett sätt att tänka, det här att man lägger så stor vikt vid förvärvslivet. På jobbet kan man ju ersättas. Men inte som mamma.”⁸

Osvenska tankar? *Den andres* röst inom oss? ”I Sverige har man inget val. Man klarar sig inte på en lön. Vad är det för jämställdhet när kvinnan inte själv kan välja om hon ska jobba eller stanna hemma?” undrar Samira Sandberg som drar barnvagnen längs Skärholmsterassen tillsammans med väninnan Badia El Amrani. Båda bär muslimsk sjal, båda tycker att en kvinna borde ha rätt att bli försörjd av sin man medan barnen är små. De ser inte alls fram mot det som väntar efter mammaledigheten. ”Det kommer bara att bli stressigt, hämta och lämna på dagis, tvätta, laga mat. Hur ska man hinna med allt?” säger Badia El Amrani, som utbildat sig till sömmerska.

Ingenjörsparet Sofie och Jerker Åberg i Axelsberg tror att de har hittat lösningen på tidsbristen. Den är väldigt enkel. ”Vi går ner i arbetstid och jobbar 80 procent båda två. Hur skulle det annars gå ihop?”⁹

Moderniteten har baksidor. Att lära sig leva jämställt utan att knäckas av dubbelarbetet är en utmaning för oss alla. När ”vi” (som är upplysta och moderna) vågar se sprickorna i den egna självbilden framstår plöts-

ligt ”dom” som lite mindre främmande. Till stor del delar vi faktiskt erfarenheter och pratar om samma problem. Det ömsesidiga igenkännandet kan resultera i två olika reaktioner: antingen sluter ”vi” oss tätare till varandra i den upplysta gemenskapen och bestraffar avvikelsen (inom oss och hos ”den Andre”) ännu hårdare. Eller så konstaterar vi att allt kanske inte fungerar så perfekt hos ”oss” heller och antar utmaningen att lösa de gemensamma problemen. ”Båda måste jobba mindre”, var den stort uppslagna rubriken på artikeln som jag citerade ur ovan. Det är en uppfordran som inte har någon specifikt etnisk mottagare och som inkluderar föräldrarna både i Axelsberg och Skärholmen.

Dubbelt seende

Över huvud taget sätter närvaron av ”det mångkulturella” fingret på många ömma punkter i det svenska samhällslivet. ”Dom har ju en helt annan familjesammanhållning.” ”Dom bryr sig om sina gamla på ett helt annat sätt”. Det som ”vi” trodde var den enda vägen – det moderna, funktionsuppdelade, åldersegregerade och individualiserade – blir konkurrensut-satt på ett intressant sätt. Plötsligt kan vi jämföra. Andra slags självsäkra värderingar pockar på att bli tagna på allvar. I en artikel om krockande uppfostringsideal uttrycker läkaren Riyadh Al-Baldawi det så här: ”Jag tror att invandrarna har ställt frågan om vuxnas minskande auktoritet på sin spets. Kan det vara så att det är lättare när främlingar bär våra problem?”¹⁰ För den som inte ser världen med George W Bushs ögon går det att inleda en mycket fruktbar, gemensam diskussion om samhällets färdriktning, om hur man ska balansera det moderna projektets för- och nackdelar.

Under mobila redaktionens sista år, 2002, jobbade vi tillsammans med en läsarpanel som vi satte samman så brett vi kunde. Det blev en intressant blandning: en golfspelande oljedirektör, en somalisk ingenjör och fyrabarnspappa, en nittonårig palestinsk boxartjej, en förtidspensionerad sekreterare och så vidare. Diskussionerna i den gruppen satte ramarna

för många av våra temasideor i tidningen och hjälpte oss att få ett tvärkulturellt perspektiv inbyggt redan från början. Det tvärkulturella underlättades också av att halva mobila redaktionen var muslimsk; redaktionen bestod av mig och Josef El Mahdi.

Med detta ”dubbla seende” kunde vi till exempel ta upp slöjdiskussionen och på samma gång problematisera det kommersiella och sexualiserade tonårsmodet: vem är mest styrd – den som följer reklam och kompisstryck eller den som följer nedärvd tradition?¹¹ Vi var också på god väg att ta itu med ett av samhällets verkliga trauman: institutionaliserandet av de äldre. I stort sett samtliga i panelen, oavsett bakgrund, ville vrida klockan tillbaka och återupprätta familjernas eget ansvar för de gamla, trots de uppenbara invändningarna – en åsikt som förstärktes i de gränsöverskridande diskussionerna. Idén kanske skulle ha visat sig orealistisk om vi hade utforskat konsekvenserna närmare. Men exemplet visar något som vi upptäckte gång på gång: med ett fungerande, nyfiket och jämlikt offentligt samtal kan mångkulturen föda insikter och förslag till lösningar som annars inte skulle nå upp till ytan.

Onödiga klyftor

Våren 2002, när mordet på Fadime Sahindal förde upp patriarkal hederskultur överst på dagordningen, hade vi just satt samman vår tvärkulturella panel. Speciellt de unga, muslimska tjejerna i gruppen uttryckte stor frustration över rapporteringen (som mobila redaktionen aldrig blev inblandad i): de kände att de tvingades gå omkring och huka under en mediebild som gjorde alla muslimska tjejer till offer. Det pågick ett samtal som trängde under huden på deras etniska identitet, utan att på något sätt göra den rättvisa. Ingen journalist var intresserad av att prata om hur majoriteten av unga kvinnor med Mellanösternbakgrund kände och tänkte, utan fokus låg helt på extremerna.¹²

Man kan säga att det är orimligt att komma dragande med odramatisk normalitet mitt i en krissituation. Här handlade det ju om ett oaccepta-

belt förtryck. Men man kan också säga att det är just i ett sådant läge som det är viktigast att slå broar över till de grupper som man faktiskt vill ha med i samtalet. Den bild vi fick, ute på fältet, var att Fadimerapporteringen effektivt stängde flertalet normala muslimer ute, genom att inte ta deras upplevelse av situationen på allvar. Vill man bara ringa i larmklockan gör det inte så mycket. Men vill man faktiskt åstadkomma en gemensam, problemlösande dialog, då måste man bete sig annorlunda.

Ungefär samma sak hände våren 2003 när en TV-journalist med dold kamera avslöjade ett antal muslimska friskolerektorers hårresande inställning till barnaga. Ärendet var angeläget, men upplägget torpederade chanserna till en konstruktiv dialog. Min kollega Josef El Mahdi följde inläggen på en av de stora muslimska diskussionslistorna i Sverige. Det tog fem dagar, berättar han, innan folk började medge att det var för jäkligt med de här rötäggen till rektorer. Innan dess pratades det bara upprört om ”kampanjen mot muslimer” som svensk TV iscensatte. Det hade varit så enkelt, påpekar Josef, att från början knyta an till alla de normala, tvehågsna, muslimska föräldrar på skolorna, som hade mycket att säga om rektorernas dubbelspel. Den bryggan slogs aldrig och samtalet uteblev.

Det normala

Det här kapitlet har handlat mycket om olikheter. Det kan verka kontra-produktivt. Varför tjata om det som skiljer? Återigen handlar det om en balansgång. En journalistik som vill underlätta möten i ett mångkulturellt samhälle måste jobba på två fronter samtidigt: dels hjälpa till att bearbeta de faktiska skillnader som skapar missförstånd och konflikter, dels motverka de mekanismer i samhället som skiljer ut och håller isär. Gör man bara det ena utan att göra det andra får man problem. Båda behövs för att lösa upp den mentala segregationen.

Eftersom all journalistik gärna dras till det avvikande och har svårt att skildra det normala finns det skäl att vara vaksam. Det räcker inte med

att hitta sätt att diskutera problemen på ett jämlikt och konstruktivt sätt. Lika viktigt är att suddas bort likhetstecknet mellan invandrare och problem. ”När jag som enskild journalist skriver om en ung invandrarkille som är på väg in i tung kriminalitet för att han känner sig utestängd av samhället så berättar jag något som är sant, men om många av mina kollegor skriver liknande artiklar, och om denna typ av artiklar är det enda vi skriver om unga invandrare, så producerar vi tillsammans en lögn”, konstaterade journalisten Oivvio Polite för några år sedan.¹³ Problemen måste upp till diskussion, men det gäller att skriva andra saker *också*. Och vad är det? I kapitel två nämnde jag att den vanligaste, positiva motbilden – den om exotisk matkultur och livliga familjefester – riskerar att ytterligare bekräfta utanförskapet. Dessutom skapas en märkligt tudelad bild som knappast känns sann eller trovärdig för någon.

En bättre strategi är att tillåta personer med utländsk bakgrund att uppträda i en stor mängd olika vanliga och ovanliga roller i medierna, precis som vilka som helst, och ha synpunkter på galna ko-sjukan, utbyggnaden av telefonimaster eller utvecklingen av Ericssonaktien. Den etniska bakgrunden hamnar – just – i bakgrunden. Medieprofessorn Kent Asp noterade i en undersökning förra året att den sortens odramatiska gestaltning av invandrare har ökat märkbart under de senaste åren.¹⁴ Är man optimist kan man se det som en närmast lagbunden utveckling: fler och fler vänjer sig vid att samhället har förändras och färre får behov av att diskutera problem. Situationen normaliseras och därmed den massmediala bilden av invandrare.

Mot en sådan optimism talar att de flesta redaktioner fortsätter att ha väldigt dåliga kontaktytor utanför svenskreservaten. Normaliseringen av mediebilderna skulle definitivt påskyndas om journalister faktiskt träffade somalier, kurder och irakier i fler vardagliga sammanhang och inte huvudsakligen i samband med olika uttryckningar, där det ofta just är invandrarskapet som är det intressanta. Det finns en stor skillnad på frågan ”Hur ser du på det här som irakier (eller som invandrare eller som Rinkebybo)?”

och ”Hur ser du på det här?”, rätt och slätt. Att se människor i deras roll som medborgare – deltagare i samhällslivet med egna åsikter och förslag – bidrar starkt till att minska avstånden.

Av någon anledning har journalister ofta svårt att upptäcka den medborgerliga förmågan hos sina läsare. Många hakar upp sig på det fördomsfulla och ogenomtänkta i vanliga människors åsikter. Vad det beror på och hur det kan hanteras ska vi diskutera i nästa kapitel.

Noter

¹ Förkortad version av ett reportage i DN 010601. Araz Abdulahi heter egentligen något annat.

² Se Ericsson, Molina & Ristilampi (2002) och Boréus (2003)

³ Vi ansträngde oss men lyckades nog inte fullt ut. Statsvetaren Kristina Boréus (2003) har gjort en kritisk granskning av just denna artikelserie och funnit att vår analys – trots goda föresatser – kretsar så mycket kring begreppen ”svensk” och ”invandrare” att de bidrar till en diskriminerande och exkluderande diskurs (en slutsats som jag i och för sig inte helt håller med om).

⁴ DN 010601

⁵ DN 020315

⁶ Enligt en gallupundersökning från 1997 skulle exempelvis 70 procent av mödrarna vilja vara hemma mer än tre år med barnen om de hade råd (Expressen 970816).

⁷ Med det menar jag att stadsdelen domineras av familjer med svensk kulturell bakgrund

⁸ DN 020309

⁹ DN 020309

¹⁰ DN 000412

¹¹ DN 020405

¹² Ett par dagar efter mordet intervjuade jag en sådan frustrerad, kurdisk tjej. Hon var mycket kritisk mot mediernas huvudspår och gav en helt annan bild av kurdisk identitet. Men den artikeln kom aldrig i tidningen.

¹³ Brune, red (2001) 125

¹⁴ Kent Asp på DN Debatt 021121: ”Den dominerande bilden av invandrare och flyktingar som ’offer’ och ’problem’ är på väg att ge vika för en mer nyanserad och sammansatt bild.”

Folkets röst

Idioter

Telefonen ringer. Någon vid desken måste svara; det kan ju vara något viktigt. Men det är det inte. Det är bara någon av de vanliga besserwissrarna som hotar att säga upp prenumerationen för att någon har skrivit ”öppna upp” i en rubrik på sidan åtta. *Det heter faktiskt ”öppna”, vet ni inte det, annars blir det ju en upprepning, ni kanske tror att vi bor i England va, har ni ingen utbildning ni som jobbar där...* Eller så är det någon idiot som gnäller på något annat. Som vill förbjuda katter. Eller har problem med avloppet på Värmdö. Eller som vill skicka hem muslimerna. Och man kan inte lägga på luren riktigt med en gång.

Journalisterna har egentligen ingen nytta av läsarna. Det som är viktigt kommer det ju pressmeddelande om. Nej, det var orättvist. Det som är viktigt det gräver riktiga reportrar fram ur politikernas representationshögar, det tvingar de ur direktörer och pampar med list och skicklighet.¹ Sedan kan man ju förstås plocka in några röster på stan i efterhand, när storyn redan är klar. *Det är för jäkligt*, kan folket få säga. Bekräftande. Tycker du att hon bör avgå? *Ja*. Folket ska vara tacksamt för att någon tar reda på åt dem hur saker och ting ligger till. Är de inte det kan de lika gärna hålla käft. Framför allt inte ringa och störa när man har viktiga intervjuer att göra.

Kontaktytorna

Så här är det förstås inte. Inte riktigt, i alla fall. Men en elitfixerad journalistik som inte erbjuder vanliga människor någon roll i det gemensamma problemlösandet har svårt att få syn på medborgerlig kompetens. Att driva ett annat förhållningssätt till folk i allmänhet, det skapar intressant nog mest osämja på redaktionen. *Åka till en skola och prata med eleverna? Nej lägg av, vad skulle det tillföra? De vet ju inte ett smack om läroplansutredningen. Höra vad föräldrarna tycker? Varför det? Däremot kanske vi skulle ta och ringa runt till några rektorer ...* Okej, oschyst igen. Det är klart att skolbevakningen (på DN i det här fallet) inkluderar röster från elever och föräldrar också. Ibland. Men faktum är att många journalister med åren bygger upp en rätt negativ bild av vanliga människors förnuft.

På ett sätt kan man inte klandra dem, inte som kontaktytorna ser ut. De läsare som ringer upp spontant har många gånger en mer *markerad* uppfattning om samhällets tillstånd än genomsnittet. Ingen ringer upp för att föra ett ”å ena sidan och å andra sidan”-resonemang. Den som oombedd slår numret till redaktionen är ofta uppfylld av någon slags mission och är egentligen inte intresserad av att samtala. En stark och sedan länge fastspikad åsikt ska framföras. Take it or leave it, adjö. Sådana människor kan vara lite jobbiga. Framför allt är de inte särskilt representativa. Det händer i princip aldrig att redaktionen får samtal från en genomsnittligt oengagerad och rätt så stressad småbarnsmamma i Bredäng. Till exempel.²

Den som skickas ut på stan för att göra en så kallad enkät – att ställa en kort fråga till fem, sex vanliga människor – får inte heller någon ljusare bild. ”Dagens plåga” kallades uppdraget på min första tidning i Nyköping. En nitlott för vikarier. Vad ska man göra? Folk är ju ändå inte insatta i de riktiga frågorna; de vet knappt vem som styr kommunen. Det får bli något enklare: Vad ska du göra på påsklovet? Är det rätt av Robinsondeltagare att operera bröstet? Till slut är det lätt att bli lite cynisk. Tur att det bara handlar om utsmyckning. Och det är ju ändå bra att ha *lite*

människor på sidorna så att tidningen inte blir för tung och svårtillgänglig för folk därute i stugorna.

Men journalister träffar ju ändå massor av vanliga människor när de är ute och gör reportage. Absolut. Ibland har de faktiskt ett par timmar på sig att samla in de röster som behövs för att storyn ska sitta. Det kan vara lite trixigt att hitta folk som säger bra saker, men förr eller senare kommer den där kommentaren man letat efter. Uppgjorda ramar? Tja, man har det inte så illa som på kvällsbladen i alla fall, där cheferna stugar om i efterhand för att det ska bli precis som de hade tänkt. Där händer det att rubriken är satt redan innan reportern stuckit foten utanför dörren.

Huvudet på spiken

Ett snett urval, fel frågor och färdigklippta roller. Så ser mötet mellan journalister och vanliga människor ut i väldigt många fall, åtminstone på de stora och inflytelserika redaktionerna. Tre olika sätt, alla lika dåliga för den som faktiskt vill få en bild av hur folk runtomkring i samhället resonerar, vad de snackar om på jobbet, vad de tycker är viktiga frågor.

Varför är det så viktigt att journalister har den kunskapen? Journalistik – enligt en vanlig uppfattning – går ju ut på att berätta för folk vad de *inte* vet, att komma med *nyheter* och oväntade avslöjanden. Det som folk redan pratar om är ju per definition ingen nyhet. *Returinformation* kallas det lite nedsättande. Och om journalister börjar anpassa sitt letande efter den allmänna opinionen riskerar man journalistikens integritet och oberoende, hävdar ofta kritiker av public journalism. Ett sådant synsätt följer av en demokratimodell som inte fäster någon större vikt vid medborgerligt deltagande. Publiken ska informeras uppifrån och ner och journalisterna förser folk med sådant som de behöver veta.

På många sätt är detta ändå en konstruerad motsättning. Alla journalister är naturligtvis intresserade av att träffa huvudet på spiken, att lyckas gräva fram en historia eller en nyhet som intresserar läsarna. Till detta

kommer att tidningsägarna vill sälja lösnummer och annonser. Därför bygger all massmedial verksamhet på mer eller mindre avancerade kartläggningar av vad läsarna "vill ha". Mer lokaljournalistik? Mer motor? Mer vinprovning? Börstabeller? Ofta, som på DN, sköts dock sådana undersökningar av marknadsavdelningen, det vill säga av "krämarna på andra sidan", vilket gör att journalister gärna sätter en ära i att inte låta sig påverkas (utom när resultaten talar för det egna bevakningsområdet).

Det journalistiska instrumentet för att träffa rätt kallas i stället för *nyhetsvärdering*, en mycket svårdefinierad kompetens som journalister "bara har", eller möjligen förvärvar med åren: att intuitivt känna igen vad som är en nyhet, vilket i princip betyder "det som vi tror att läsarna tänker på", alternativt "det som vi tycker att läsarna bör få veta". Det intressanta med begreppet nyhetsvärdering är att det inte förutsätter något systematiskt inhämtande av synpunkter utifrån. Journalisterna förväntas klara sig på instinkt och erfarenhet. Men instinkten är svår att skilja från de egna värderingarna. Och som jag redan har nämnt är erfarenheten ofta begränsad – och framför allt väldigt sned – när det gäller kontakter med vanliga människor utanför de egna sociala kretsarna. Kontakterna följer vissa mallar som ger ett otillräckligt beslutsunderlag. Hur ska man kunna veta vad läsarna verkligen vill ha om man aldrig möter dem i ett förutsättningslöst och nyfiket samtal?³

Här blir det också betydelsefullt vilken bild av läsarna som redaktionerna väljer att jobba utifrån: Ser man dem som passiva mottagare av information, som konsumenter eller som en publik som ska underhållas så avspeglar det sig naturligtvis i nyhetsvärderingen. Om man betraktar läsarna som isolerade marknadsaktörer, hur ska man då känna igen behovet av gemensam problemlösning? Dåliga kontaktytor i kombination med en ovana att se människor som medborgare ger en journalistik som missar avgörande dimensioner i tillvaron.

I 1998 års valrörelse noterades ett trendbrott. Då började många redaktioner göra egna opinionsundersökningar och anpassa valbevakningen

till läsarnas tio-i-topp-lista över de viktigaste valfrågorna. Några medie-forskare tolkade detta som att public journalism nu hade kommit till Sverige⁴, eftersom den sortens opinionsmätningar var populära – åtminstone till en början – på de amerikanska pionjärtidningarna. Att kartlägga läsarnas prioriteringar statistiskt är förstås ett bra första steg. Men det räcker inte som guide för journalistiken om kontaktytorna i övrigt är dåligt utbyggda. Vad menar folk när de rangordnar äldreomsorgen högre än skolan? Vad exakt är människor bekymrade för? Bara för att journalister bestämmer sig för att granska äldreomsorgen är det inte säkert att de ställer rätt frågor – de frågor som gör verklig skillnad ur läsarnas perspektiv.

En finsk dagstidning, Savon Sanomat, som experimenterade med medborgarpaneler noterade hur en diskussion om äldreomsorgen snart gled över till villkoren på jobbet för 50-åringarna: Hur ska folk hinna engagera sig i sina gamla föräldrar om inte arbetstiden förkortas?⁵ Det kanske inte är personalbristen i sig som är den egentliga roten till frustration, utan en mer grundläggande känsla av att banden inom familjen har rationaliserats lite för långt. Folk kanske kryssar för ”skola” när de framför allt vill diskutera integrationspolitikens misslyckade med att skapa ett samhälle som ger alla lika chanser under uppväxten. Associationer och samband följer sällan den kommunala förvaltningsstrukturen. Man måste lyssna.

Det behöver knappas sägas att ”folk” inte är någon enhetlig grupp som kan generaliseras och ringas in åsiktsmässigt. Däremot kan man nog utgå från att journalister, politiker, handläggare och andra professionella lätt bygger upp ett speciellt och likartat synsätt som avviker från den mer vardagliga förståelsen bland icke-professionella. Den som dagligen arbetar med skolfrågor, integrationsfrågor eller alkoholprevention ser till exempel verkligheten genom andra glasögon än de flesta mellanstadieföräldrar, Rinkebybor eller tonåringar. Bland högutbildade eller ovanligt aktiva medborgare kan tolkningar och språkbruk ligga rätt nära de

professionellas. Där finns inte heller samma glapp i kommunikationen. Det här handlar om alla andra – de som journalister inte pratar med så ofta.

För att träffa huvudet på spiken måste journalister alltså inte bara bli experter på hur frågan ser ut från den officiella horisonten. Det räcker inte med att ringa in ett ämnesområde, läsa på i utredningar och sedan ge sig ut och leta bra fall som kan illustrera den valda vinkeln. Journalister som på allvar vill engagera sin publik måste bli lika mycket experter på hur normala människor ser på frågan, och skaffa sig den förståelsen *innan* de ger sig ut med färdigt synopsis i hand. Polisreportrar måste lämna polishuset, kommunreportrar slita blicken från ärendelistan. När människor märker att journalisterna verkligen förstår vad de skriver om, och dessutom tar mottagarens perspektiv på allvar, läggs grunden för ett samtal som fler än kommunens politiker har lust att delta i. För den som vill få i gång ett samtal är kontaktytorna – och lyssnandet – kanske viktigare än någonting annat. Särskilt om de sociala avstånden är stora.⁶

Ambivalens

Avgörande är också vad kontaktytorna används till, vad journalister väljer att lyssna efter. Det finns dramaturgiska reflexer i traditionell journalistik som riskerar att leda snett: dragningen till tydliga ståndpunkter, konflikter och enkla uppdelningar i svart och vitt. I själva verket ställer sig en sådan dramaturgi väldigt mycket i vägen för det medborgerliga samtalet, som ofta präglas av ambivalens och dubbeltydighet.

Politikernas stora fördel på den mediala arenan är att de är tydliga. Deras jobb är att företräda ståndpunkter på den ena eller andra kanten av åsiktspektrat. Till och med folkpartister försöker ta sig bort från den liberala klivenheten med hjälp av ytterlighetsståndpunkter när det gäller Nato, integration och mobbning i skolan. På samma sätt skaffar sig vissa experter tillträde till debattsidorna genom att torgföra uppseendeväckande och tillspetsade åsikter. Vetenskapsmän som envisas med att lyfta

fram det komplexa och svårtolkade i tillvaron får sällan några rubriker. Mediernas behov av kul fajter bidrar till att polarisera politiken och hela samhällsdebatten.

Människor man möter i vardagen har ofta svårt att känna igen sig i den medialiserade politikens svartvita konfliktschema. De har ofta ingen lust att bli inplacerade i den ena eller andra lägret. De flesta människor befinner sig åsiktsmässigt någonstans i mitten och har ofta inte heller bestämt sig för en slutgiltig ståndpunkt. I public journalism-litteraturen kallas detta ambivalens, ”den gråzon i den offentliga debatten där det finns utrymme att ifrågasätta, testa idéer och vinna självförtroende i en åsikt”⁷ Det är i själva verket denna öppenhet som utmärker det obundna, medborgerliga samtalet, som vi såg i kapitel tre. Folk prövar sig fram, hoppar mellan olika möjliga ställningstaganden, tvekar och säger emot sig själva. De passar inte in i journalistikens mallar och känner sig inte särskilt väl representerade i de politiska samtal som förs på högre nivå. Men det är inte folkets politiska stringens som behöver skärpas, utan journalisterna som måste lära sig hur ställningstaganden på medborgerlig nivå egentligen kommer till.⁸ En journalistik som inte tar sin utgångspunkt i det ambivalenta kan aldrig bli särskilt sann. Detta behöver illustreras närmare.

Åsikter i soffan

Fiskutkörare Flavio Goncalves kommer hem till lägenheten i Årsta klockan kvart över fyra efter tio timmars lågavlönat slit. Med sig har han två smågnälliga och trötta dagisbarn. Hans fru Lena är redan hemma, sjukskrivnen några dagar för smärtor i bakhuvudet och nacken. Stress, tror doktorn, som vill hålla henne hemma en vecka till. Men det går inte. För pengarnas skull. Och hon har ett alldeles nytt jobb, kan inte vara borta. ”För oss normala människor tror jag inte att den sociala tryggheten är för stor”, säger Lena Goncalves försiktigt. Hon vet att hennes make inte håller med. Flavio vill gärna få sänkt skatt. Han ligger i det där inkomstläget där

marginaleffekterna är skyhöga och skulle gärna ta en större risk för egen del: behålla mer av inkomsten och därmed få betala mer för välfärdstjänsterna. ”Så är det i Portugal, där jag kommer ifrån. Där kan man tjäna pengar om man vill”. Men det finns inget tvärsäkert över hans ståndpunkt. Han vet att alla inte är friska och starka som han själv. ”Om det bara var mig det handlade om kanske jag skulle föredra det. Men för hela landet? Det är skitsvårt.”⁹

Det här var hösten 2000 då moderaterna gjorde sitt stora inbrytningsförsök i LO-leden. Skattesänkarpolitiken marknadsfördes som en räddning för låginkomsttagare ur fattigdomsfällan. Motangreppet från socialdemokraterna blev det väntade, debatten polariserades snabbt och fördes långt över huvudena på dem som det faktiskt handlade om. Mobila redaktionen gjorde ett försök att ta ner diskussionen på marken. Vi tillbringade ett par mycket tidiga morgnar i Årsta partihallar bland fruktberg och isblock för att pejla synen på skattefrågan bland dem som jobbade där. Där träffade vi Flavio Goncalves och hängde så småningom med honom hem.

Varken Flavio eller hans fru Lena pratar politik till vardags. De är inte så intresserade säger de och de tror inte på något parti. Men i deras soffa pågår nu ett högst relevant samtal om skattesänkningens plus- och minuskonto. ”Okej, om jag får de här pengarna, det är väl jättebra. Men om jag får betala mer för att gå till läkaren? Mer för medicinerna? Och om barnen blir sjuka. För mig känns det mest otryggt”, säger Lena. Flavio invänder att tryggheten väl inte är så överdrivet bra nu heller, trots höga skatter. Tandvården är ett ekonomiskt kaos. Och inte ens moderaterna kommer väl att våga höja läkaravgiften särskilt mycket? Ändå, efter ett visst trampande fram och tillbaka, kommer han till slut fram till samma punkt som Lena, nästan lite skamset: ”Du vet vad jag tycker om skatten, men man vill ju inte drabbas. Lika bra att fortsätta som det är.”

Medborgarens blick

En mannen-på-gatan-enkät med Flavio Goncalves hade fångat hans utgångsbud ”sänk skatten”. Den ståndpunkten – Flavios röst som isolerad individ – hade också fastnat i opinionsinstitutens maskor. Men åsikter existerar inte i ett vakuum, de formas och omformas i ett social sammanhang. Efter tjugo minuters samtal med sin fru har han bytt fot och väger plötsligt in fler faktorer: de generella konsekvenserna i samhället, följderna för hans egen familj och därmed indirekt för honom själv. Nu börjar Flavios medborgerliga ståndpunkt kunna anas. Om Temo hade ringt just nu hade han svarat annorlunda.¹⁰

Vilken beskrivning av Flavio är mest riktig? Kanske båda. Han är individ och samhällsmedlem. Just däri ligger ambivalensen och så är det i många frågor. Det som är bra för en själv, personligen, är inte nödvändigtvis bra för andra (även om det självklart går att hävda att skattesänkningar gynnar helheten – också som en medborgerlig slutsats). Att vara medborgare är just att brottas med sådana intressekonflikter, att höja sig ur sitt eget snäva perspektiv och försöka se frågan med andras ögon också. Den reflexionen förutsätter kommunikation, en kommunikation som erkänner det motsägelsefulla och inte behandlar människors ståndpunkter som slutgiltiga och entydiga.

En artikel om Flavio hade kunnat stänga igen det samtalet redan i ingressen. Det hade räckt med journalistikens vanliga schablon: den orättvist drabbade och rättmätigt förbannade ”lilla människan.” Entydigt och konfrontativt. Det hade gått att spela ut honom mot den förtryckande sossestaten, eller med bara någon liten justering, mot den onda högerpolitiken. Med ett fokus på den reella svårigheten för verkliga människor att ta ställning blir journalistiken sannare. Och i bästa fall mer användbar för läsarna. Om folk som inte är tvärsäkra inkluderas i tolkningsramen är det fler som känner att deras åsikter *också* gills i diskussionen, och fler som därmed känner sig inbjudna att delta.¹¹

Spänning

Vanlig journalistik drivs av konflikter med tydliga motståndare som pucklar på varandra. Hur spännande blir en skildring av det ambivalenta?

I princip alla mobila redaktionens artikelserier och temasidor tog sin utgångspunkt i svåra medborgerliga dilemman. Ämnen som friskolor, barnuppfostran, könsroller, bostadsrättsomvandling, integrationspolitik, ungdomskriminalitet, vardagsrasism, tidsbrist och konsumtionskultur rymmer alla enorma spänningar. Det är också ämnen som mycket väl kan gestaltas med det vanliga konfliktschemat: fattiga mot rika, svenskar mot invandrare, kvinnor mot män, förortsbor mot innerstadsbor, bilister mot cyklister, yuppier mot resten – det man kan kalla för yttre motsättningar. För oss var det intressantare att fokusera på de *inre* motsättningarna, de inbyggda spänningar som trotsar de enkla uppdelningarna och gör det svårt för människor i båda lägren (om det nu alls finns sådana) att ta ställning. Det är ofta den inre spänningen som är den intressantaste, eftersom den också rymmer fröet till lösning.

Ta frågan om klädhets för tonåringar, som jag berört i kapitel fem. Visst handlar det på ett plan om spänningen mellan familjer som har råd och familjer som pressas att konsumera mer än de har pengar till. Men det handlar också om alla människors frustrerade kamp för en identitet i en omvärld där reklambudskapen allt mer ersatt andra värderingar och måttstockar. Jag som individ kan kortsiktigt köpa mig ett socialt värde med en jacka för 5 000 kronor.¹² Samtidigt vet jag att denna handling hjälper till att undergräva det samhälle jag egentligen vill ha, ett där människor inte döms efter vad de har på sig. De flesta människor slits mellan a) insikten att vår slit-och-släng-konsumtion är miljömässigt ohållbar, globalt orättfärdig och socialt destruktiv, och b) lusten att köpa fina kläder och prylar. Det går inte att moralisera över den ambivalensen. Det är en reell, inneboende spänning som det finns ett stort behov av att diskutera gemensamt.¹³

Ska programledare få bära slöja i TV? Ska man kvotera pappaledighet? Ska homosexuella par få adoptera? Riktigt intressanta samtidsfrågor saknar ofta självklara ja/nej-svar, utom för de färdigtänkta proffstyckarna. Väldigt få människor har en enkel syn på invandring. De flesta slits mellan en vilja till solidaritet ("vi måste bereda plats för fler") och en oro inför alltför stora förändringar ("det var enklare förr"). Motsättningen fångas bara till en mycket liten del av en uppdelning i "rasister" och "rättänkande". En meningsfull diskussion erkänner den spänning som ligger inbyggd i själva frågan. Integration är svårt och det beror inte i första hand på att människor är illasinnade. Med få undantag kämpar vi alla med att hitta ett moraliskt och praktiskt fungerande förhållningsätt och det är i den processen som det offentliga samtalet kan bli en hjälp.

Stockholms trafikproblem kan lätt paketeras som en fråga om bilisters rätt att ta sig fram ställd mot trädkramares miljöfundamentalism. Men bilister är som regel också medvetna om miljöproblemen; de cyklar emellanåt och vill att staden ska vara en dräglig plats för barn och buss-trafikanter. Omvänt kör även miljövänner bil. Konstruerade motsättningar med endimensionella rollfigurer missar det som det verkligen handlar om: en inre konflikt mellan transportbehov och livsmiljö, mellan tillväxt och bevarande där människor slits mellan olika roller och där vi tillsammans behöver komma fram till en rimlig avvägning.¹⁴

Kapitel fyra handlade om att återuppfinna det gemensamma. Men eftersom vi är individer *också* måste en fruktbar journalistik ta sin utgångspunkt i spänningen mellan det egoistiska och det medborgerliga. Det är mycket påtagligt att det finns en efterfrågan på sådana diskussioner. Ska man döma av mobila redaktionens läsarrespons så är detta upplägg det minst tråkiga man kan tänka sig, kanske just för att ambivalensen så sällan lyfts fram i journalistiken. Det vanliga konfliktschemat gör oss mest sömniga.

Makten över dagordningen

Här ser vi i själva verket det kanske främsta skälet till varför vanliga människor måste bli mer delaktiga i formulerandet av dagordningen. En journalistik som tolkar samhället från den officiella, politiska horisonten fastnar lätt i de yttre konflikterna. Politiska partier är över huvud taget rätt dåliga som samtalspartners eftersom de inte alltid är så intresserade av att utforska inre spänningar och ambivalenser – inte så att det märks utåt i alla fall. De traditionella partierna har många gånger bestämt sig sedan länge för vad som är rätt och fel och utgör i sig själva färdiga paket av åsikter och lösningar som inte är till för att ifrågasättas.¹⁵

Den journalistiska tekniken att återge *både* socialdemokraternas och moderaternas syn på frågan för balansens skull hjälper inte mycket. För den som är ute efter ett prövande och förutsättningslöst samtal kring de verkliga målkonflikterna är det lika trist på s-kongressen som på m-stämman. Först när journalister lär sig att bolla upp frågorna från den genomsnittlige, lagom ogenomtänkta medborgarens utblickspunkt, först då går det att träffa huvudet på spiken: exakt! Det är ju det här det handlar om! Varför har ni inte sagt så här tidigare?

Poängen här är inte att all traditionell journalistik gör fel, är elitistisk och medborgarfrånvärd. Poängen är att journalister har ett val: att välja filter när de betraktar samhället och pratar med människor. Och det valet får avgörande konsekvenser för hur det offentliga samtalet artar sig.

Fördomar och oförnuft

Okej, det låter kanske bra. Man kan idealisera fiskutkörare och andra vanliga människor. Men hur hanterar man alla fördomar, alla felaktiga, konstiga och dumma saker som folk går omkring och säger till varandra? Eller är meningen att påstå att folket alltid har rätt?

Nej, inte alls. Public journalism-tänkarna är ofta rätt kärva på den punkten: ”It is romantic nonsense to assume that people who haven’t given a moment’s thought to an issue are going to make a constructive contribu-

tion to it”, skriver till exempel Daniel Yankelovich.¹⁶ Det är just för att det finns så mycket fördomar och illa underbyggda åsikter som det gemensamma, medborgerliga samtalet behövs. Fördomarna är ett argument för ökat deltagande, inte tvärtom. Vi har, som SNS demokratiråd har uttryckt det, ”goda skäl att förvänta oss att den offentliga dialogen som process förändrar våra preferenser, må de vara egoistiska, fördomsfulla eller snävt partiska, till mera etiskt övervägda argument. /.../ Vissa argument tål helt enkelt inte offentlighetens ljus, eller omvänt, den offentliga dialogen bidrar till att ’tvätta’ preferenserna.”¹⁷

Samtidigt måste det här med fördomar problematiseras. Privilegiet att definiera vad som är klokt följer maktförhållandena i samhället. Klyftorna i det offentliga samtalet består till stor del av skillnader i synen på vad som är fördom och vad som är sunt förnuft. Och man kan med en viss generalisering säga att välutbildad, svenskfödd medelklass i medelåldern med värderingar strax till vänster om mitten har tolkningsföreträde i Sverige. Ett exempel på detta har jag redan berört: Stora grupper av kvinnor, både med svensk och utländsk bakgrund, vill egentligen vara hemma betydligt längre med barnen än vad jämställdhetsnormen föreskriver. Det är en ståndpunkt som förväntas bli tvättad i det offentliga samtalet, eftersom den inte är riktigt ”förnuftig”.

Men om samtalets enda funktion är att piska in och korrigera blir det inte särskilt meningsfullt att delta för den som tycker ”fel”. Det finns därför flera skäl att närma sig omstridda frågor utan enkla rätt/fel-mallar. Att spana efter det ambivalenta är, återigen, mer konstruktivt: Vad är det för kluvna känslor som leder fram till den ”oförnuftiga” slutsatsen? Finns det en bredare målkonflikt – i det här fallet mellan föräldraskap och arbete – som måste hanteras gemensamt? Det visar sig kanske att feminister i innerstan stretar med precis samma ambivalens som arbetarklassmammans i Huddinge. Det igenkännandet kan vara hotfullt eftersom det utmanar de trygga gränsdragningarna. Men det kan också vara utgångspunkt för en jämlik dialog, som resulterar i mer genomtänkta och väl-

underbyggda slutsatser för alla inblandade. Etiketter som ”fördomsfullt” och ”oförnuftigt” finns säkert kvar också efter ett sådant möte. Men de kanske inte klistras fast med riktigt samma tvärsäkerhet.

Rena felaktigheter då? En genomsnittlig förälder är mindre påläst när det gäller fakta än en yrkespolitiker eller expert. Journalister tar vanligen på sig att tvätta bort sakfel och klara ut missförstånd innan artikeln går i tryck. Men en sådan gallring kan bidra till att stänga folk ute från samtalet, om den felaktiga verklighetsuppfattningen delas av fler. Då kommer diskussionen att missa det som många faktiskt går och grubblar över och problemformuleringen blir aldrig helt relevant. Börjar man i stället med en ocensurerad bild av vad människor tycker och tror och låter ”tvättningen” ske öppet är det lättare att få till stånd en verkligt folkbildande process – som också når fram till fler.¹⁸

Att tillföra fakta i en sådan process är naturligtvis viktigt. Men, som Yankelovich påpekar, god tillgång på fakta leder inte automatiskt till kloka ställningstaganden. Den som sätter sådana likhetstecken begår ett allvarligt misstag.¹⁹ Om människor känner sig ställda åt sidan är det något annat som behövs.

Vardagsrasism

Stefan kallar sig själv för vardagsrasist. Han är 22 år men ser yngre ut. Hans hår är ljjust, kinderna släta och lite rosiga. Hemma hos sina föräldrar i Botkyrka – lokalt engagerade s-politiker – har han fötts upp på humanistiska värderingar. Han vill bemöta andra med respekt, säger han, men också själv bli respekterad: ”Om det flyttar hit en massa människor från olika kulturer till ett nytt land är väl det logiska att de anpassar sig till det som råder där, det som redan finns och fungerar. Så gör man ju själv om man åker utomlands”. Stefan tror att det är svårt att blanda kulturer alltför mycket, åtminstone om de ligger långt från varandra, och är rädd för att invandringen ska radera ut det som är svenskt i det svenska samhället. ”Man måste ta hand om de problem vi redan har innan man släp-

per in fler, annars kan motsättningarna bli farliga”. En Sverigedemokrat? Inte alls. Stefan röstar på sossarna. ”Men om ett sådant parti (Sverigedemokraterna) skulle växa upp och få ett realistiskt program, bli mildare, då skulle jag möjligen kunna överväga det”, säger han.²⁰

Att mötas jämligt går naturligtvis bara till en gräns. Det finns åsikter som inte är demokratiskt acceptabla. Vissa ståndpunkter strider mot så grundläggande värderingar inom majoritetssamhället att den som avviker oundvikligen hamnar i underläge – som i diskussionen efter Fadime-mordet.

Men när det gäller främlingsfientlighet (eller främlingsrädsla eller *förändringsrädsla* ...) är den gränsen notoriskt svår att dra. Det är också den form av folkligt ”oförnuft” som journalister och andra representanter för eliten har störst problem med. Hur förhåller man sig? Ska man släppa fram en kille som Stefan? Ska man tiga ihjäl dem? Be dem skärpa sig? Hjälper folkbildning? Svårigheten ligger bland annat i att cirka halva befolkningen kan etiketteras som främlingsfientlig – i den bemärkelse att de vill minska invandringen.²¹ Ibland är det inte ens solklart vem som har övertaget. Eliten bor sällan i invandrartäta områden och kan lätt hamna i försvarsposition när ”vi härute i förorten” gör anspråk på att ”veta hur det är”. Det blir ett tudelat samtal där båda sidor anser sig ha rätt.

Mobila redaktionen har, som framgått, ägnat sig mycket åt att leta fungerande förhållningssätt till detta problem. Vi hittade aldrig någon slutgiltig lösning. Men vi lade ofta ribban lägre än andra journalister för vilka slags röster som skulle få höras. Temasidan om Stefan och vardagsrasismen publicerades strax efter Le Pens valskräll i Frankrike våren 2002. Frågeställningen ”Kan det hända här?” motiverade ett samtal där fler än de vanliga experterna släpptes fram. Till vår hjälp hade vi vår läsarpanel, bestående av vanliga Stockholmare från olika delar av stan och med varierande bakgrund, som först fick brainstorma kring frågan och sedan, när artiklarna var klara, diskutera Stefans åsikter och erfarenheter.

Artikeln om Stefan handlar nämligen till stor del om *varför* han tycker

som han gör, varför han känner sig så kränkt och nonchalerad. För det gör han. Det var på gymnasiet som hans avgörande möte med det mångkulturella Sverige ägde rum. Det mötet var, kan man säga, rätt spänt och det har format hans världsbild. Fyra eller fem ”invandrarkillar” satt alltid längs bak och förstörde lektionerna under flera års tid. På rasterna trakasserade och testade de de andra killarna för att se vilka som var tillräckligt tuffa. Och Stefan drog sina slutsatser: en kulturkrock – det här självhävde-behovet, sökandet efter respekt – ett onödigt missförstånd om hur man beter sig i Sverige. Felet är, tror han, att många svenskar inte vågar säga ifrån. ”Men någon gång säger folk ifrån, och då kan det bli mer våldsamt än om man hade gjort något åt problemet tidigare”, säger Stefan. ”Vad händer med alla vardagsrasister när de blir tillräckligt förbannade?”

Det finns mycket man kan invända mot Stefans slutsatser och generaliseringar. Man kan också tycka det är oansvarigt att alls publicera historien eftersom den befäster de mest onyanserade fördomarna om ”invandrarkillar”. Dessutom finns det en obehaglig apokalyptisk ton som närmast är klippt från Sverigedemokraternas hemsida. Men i vår läsarpanel togs Stefans resonemang väldigt mycket på allvar. Här följer ett utdrag av det samtal som publicerades parallellt med Stefanintervjun.

Abdi Dorre: Det han berättar är ju fakta. Det är så här vi lever idag och han försöker bara tolka den situation han är i. Det är samhället som är sjukt, inte han.

Yvonne Hagström: Det värsta av allt är skolans flathet. Det här är inte invandrarnas fel, det är lärarna som inte tar sitt ansvar när några få tillåts förstöra för några andra.

Mounia Tajjou: Jag tycker mest synd om honom. Det låter som om han aldrig umgåtts med invandrare. Jag kände mig också nedtryckt av svenskarna i början när jag var ensam med invandrarbakgrund i klassen. Men idag är nästan alla mina kompisar svenskar.

Christina Ling: Jag har tre barn som gått i skolan i Botkyrka och det blev ohållbart i längden. Man sänkte nivån mer och mer för att det skulle passa dem som inte talade svenska. Vi har fått getton. Och vi i Sverige har tappat vårt ansvar för att se till att de som bor här kan lära sig svenska och anpassa sig till det svenska samhället.

Talal Imam: Vems ansvar är det att det finns sådana här områden? I Järfälla skickas alla invandrare till Söderhöjden där jag bor, medan alla svenskar

hamnar i Viksjö. Fast det är samma pris på lägenheterna. Varför finns det ingen politik för att skapa balans i bostadsområdena, när man kan ha mångfaldsplaner i arbetslivet? Någon slags kvotering i boendet, det är den enda vägen.

Erik Wirsén: Det finns så mycket diskriminering, så mycket smygrasism i samhället. Hur kan man kräva att invandrare alltid ska respektera svenskar, när inte svenskarna respekterar invandrare?

Christina Ling: Jag tror att integrationen måste börja underifrån i stället för uppifrån och ner. Alla måste ta ett ansvar där man bor. Ser man ett barn som gör något man inte får – säg då till direkt i stället för att gå hem och prata skit om invandrare med grannfrun.

Abdi Dorre: Både invandran och Sverige är i ett bättre läge nu än 1991. Ändå tror jag att risken finns (för ett stort främlingsfientligt parti). Men det är inte främlingsfientligheten som gör att det händer, utan att folk vill ha förändringar i det politiska systemet.

Talal Imam: Ja, det handlar mycket om bristen på demokrati. Partierna har ett stort ansvar att förnya sig och få in fler ungdomar.

Skolpolitik, bostadspolitik, grannrelationer, diskriminering, civillikage och grundläggande demokrati, allt förs samman i en relevant diskussion om vardagsrasismens grunder. För vår läsarpanel var Stefans åsikter inget sprängstoff. De flesta kände tvärtom igen sig och de egna erfarenheterna hjälpte till att knyta in hans fall i en vidare samhällsdiskussion. Kvar står det fördomsfulla och schablonmässiga, som knappast kommenterades alls av panelen. Av det kan man dra olika slutsatser. En är att det som verkar kontroversiellt från ett helikopterperspektiv ibland förlorar sin laddning när det diskuteras nere på marken.

En annan är att den sociala verklighet som journalister har att rapportera om är så fylld med fördomar på alla håll och kanter att man inte kan ta ett steg om allt hela tiden ska läggas till rätta. Ska man samtala på riktigt med människor i vardagen måste man ta deras tolkningar på allvar. Det finns inget riktigt alternativ. Och det som kan diskuteras i en bred panel utan att någon där känner sig kränkt – den diskussionen kan sannolikt också föras öppet i en större dagstidning. En sådan läsarpanel är i själva verket en mycket bra kompass för ett offentligt samtal som navigerar i svår terräng.

Hej! Oerhört intressant tema. Visst kan man sätta gränser. Men om man inte ska falla offer för konsumtionskriget måste man ha annat att fylla det tomrum som uppstår. Det gäller vuxna med, som köper bilar i kapp. Eller märkeströjor. Vår nu 16-åriga dotter har lockats att läsa, spela instrument, teckna. Hon behöver inte "vara med" de grupper som uppträder dyrt men korkat, utan är med i andra grupperingar som är "egna". Bland annat syr hon mycket av det hon bär i klädesväg själv. Hon är trendsetter när det gäller att "få stil" på en chatsida, och har en nyckelroll där. Men det kräver lite av föräldrarna! Man kan inte sätta sig ned framför Bingo-Lotto med ett sexpack starköl och tro att man inte kan påverka. Deltagande är påverkan.

Stefan L, Hägersten

Det är när medborgarna släpps in i tidningen som det tar skruv på allvar. Det här är en annan användning av tidningen än den vanliga. Läsarna märker skillnaden. Redaktionen märker skillnaden. Föds medborgerlighet ur gemensamma diskussioner? Ja. Kan journalistiken fungera som mötesplats? Ja. Vet journalisterna bättre än läsarna vad som behöver diskuteras? Nej. Inte om de inte först går ut och frågar.

Sammanfattning

Det här kapitlet har pekat ut ett antal hållpunkter för en vettig relation mellan journalister och vanliga människor. Det handlar om vilka krav läsare och tittare bör kunna ställa på sina medier. Här kommer en lista i punktform, ett antal förhållningssätt för redaktioner som vill ta läsarna på allvar:

- Betrakta läsarna och tittarna som medborgare och potentiella aktörer, inte bara som konsumenter av nyheter.
- Folkets röst ska inte vara en dekoration som hängs på i efterhand när rummet redan är möblerat. Gör medborgarperspektivet till grunden för nyhetsvärdering, val av vinkel och presentation.

- Bygg ut kontaktytorna. Prata mer med folk du normalt inte träffar. Utan fungerande kontaktytor – dåligt beslutsunderlag. Dåligt beslutsunderlag – dålig träffsäkerhet.
- Bli expert inte bara på hur de professionella aktörerna ser på en fråga. Ägna lika mycket tid åt att förstå hur vanliga människor resonerar och åt vilka tolkningar och associationer som kommer fram. Skaffa dig den kunskapen innan du låser fast ditt upplägg.
- Lyssna inte bara efter bra citat ("pratminus"), utan leta efter sammanhanget bakom. Vad är folk bekymrade för *egentligen*?
- Fokusera inte bara på extremerna. Leta efter de inre spänningarna, det motsägelsefulla i vardagen, det som gör det svårt för folk att ta ställning. Det är där vi har ett behov av att prata.
- Erkänn människors rätt att vara ambivalenta. Tvärsäkerhet stänger dörrar. En medborgerlig dialog föds ofta ur kluvna känslor.
- Folket har långtifrån alltid rätt. Men fler människor kan komma fram till genomtänkta och välunderbyggda ståndpunkter om de blir indragna i en offentlig diskussion på jämlika villkor.
- Kom ihåg att vad som räknas som fördomsfullt respektive förnuftigt ofta avgörs av makt- och majoritetsförhållandena. Låt fler vara med och bestämma vad man får säga och tycka.
- Ta läsarna till hjälp för att hitta ett fungerande tonläge i känsliga frågor. Har du svårt att navigera – testa först hur ämnet diskuteras i en brett sammansatt panel. Går det att prata om rasism, slöjor och fördomar där så går det säkert bra i tidningen också.
- Bjud aktivt in läsarna i diskussionen. Publicera generöst med läsarsynpunkter. Redigera läsarspalterna målmedvetet för att få fram ett konstruktivt samtal.

Här börjar vi komma in på mer praktiska aspekter: Hur ser man till att få med de grupper som behöver samtala? Hur organiserar man ett bra samtal? Det är dags för det handgripliga: verktygen.

Noter

¹ Janne Josefssons dolda kameran-reportage i valstugorna 2002 belönades både med Stora journalistpriset och Guldspaden för bästa avslöjande.

² Också när man uppmanar läsare att höra av sig riskerar man mest att få representanter för "the most opinionated fringes of the political spectrum" på tråden, kommenterar Daniel Yankelovich (1999), s 167.

³ Betydligt fler människor hör av sig när tidningen skriver om katter än när man skriver om kommunfullmäktige, ett förhållande som ibland påverkar nyhetsvärderingen.

⁴ Kent Asp i JMG Granskaren nr 1/98

⁵ Heikkilä: *How to Make Thin Journalism Strong* (2000)

⁶ För en närmare diskussion om detta, se Charity: *Doing Public Journalism* (1995), 11f

⁷ Virginian-Pilots starter kit (opublicerat material)

⁸ "Journalists are not trained to reflect ambivalence", som en amerikansk chefredaktör uttrycker det. (Jeannine Guttman på The Portland Press Herald, intervjuad i mars 2001)

⁹ DN 001208

¹⁰ Vanskligheten att bestämma människors ståndpunkter i enkla opinionsundersökningar är välkänd, se Petersson & Holmberg: *Opinionsmätningarna och demokratin* (1998) och Yankelovich (1999)

¹¹ Se Merritt (1998), 110

¹² Det är prislappen för en Canada Goose-jacka, det populäraste statusplagget 2001–2002, och som ibland bars av hela kompisgäng.

¹³ För en aktuell diskussion om drivkrafterna bakom prylkonsumtionen, se Sanne: *Willing consumers – or locked in?* (2002)

¹⁴ DN gjorde ett försök att hantera trafikdilemmat med public journalism-metoder i september 2001 under vinjetten "Krisen i Stockholmstrafiken".

¹⁵ Undantag finns, som socialdemokraternas snirkliga turer i EU- och EMU-frågan. Partiernas toppskikt kan tillåta sig att byta fot, men inom basorganisationerna härskar som regel en hård åsiktsdisciplin.

¹⁶ Yankelovich (1999), 174. Merritt (1998) uttrycker liknande tankar.

¹⁷ Rothstein (red) 1995, 22f

¹⁸ Argumentet utvecklas av Heikkilä (2000).

¹⁹ Yankelovich (1999), 181, se också Merritt (1998), 98f

²⁰ Berättelsen om Stefan var införd i DN 020426. Namnet är fingerat.

²¹ Enligt de senaste opinionssiffrorna från SOM-institutet (refererad i Stockholm City 030611) tycker 50 procent av de tillfrågade att det är ett bra förslag att Sverige tar emot färre flyktingar. I början på 1990-talet var siffran över 60 procent.

Verktyg

SÅ HÄR LÅNGT HAR DET HANDLAT OM *vad* en medborgartillvänd journalistik vill uppnå. Jag har också visat vilka förhållningssätt som är viktiga för att nå dit. Nu ska det handla om *hur* man gör i praktiken. Alla de punkter som listats i tidigare kapitel kan kokas ner till en enkel princip: det gäller att *träffa rätt*, i val av ämne, vinkel och presentation. Det är ämnesvalet, vinklandet och presenterandet som avgör vem som är inbjuden och vem som är utestängd ur en diskussion. Och att *träffa rätt* kräver fungerande kontaktytor och en utvecklad teknik för att lyssna. Man måste lära sig hur folk tänker kring ett ämne *innan* man låser fast sin frågeställning. Därför börjar vi i den ändan. De övriga delarna i kapitlet handlar om hur man formulerar bra ämnen, hur man gör en lyckad presentation i tidningen och slutligen hur man leder en bra diskussion. Handgreppen är kanske inte så originella var för sig. Skillnaden ligger i sammanhanget – och varför man gör det.

Kapitlet är upplagt som en handbok där läsaren kan plocka bland verktygen efter egna behov. I slutet finns en sammanfattning av huvudpunkterna.

Första verktygslådan: Hur man lyssnar

Alla reformer för att förbättra de redaktionella kontaktytorna börjar med att journalisterna lämnar huset. Sydsvenska Dagbladet, Göteborgs-Pos-

ten, Göteborgs-Tidningen, Vestmanlands Läns Tidning, Nerikes Allehanda, Norrköpings Tidningar och Östgöta Correspondenten har alla gjort det – flyttat ut större eller mindre grupper av reportrar till stadsdelar som redaktionen behöver lära sig mer om. Men för att komma ut ur huset behöver man inte ha dyra, inhyrda lokaler. Man kan utnyttja redan existerande träffpunkter. Det kan alla göra. Lyssnandet kan ges en fast struktur med hjälp av läsarråd eller lokala paneler, men man kan också bygga upp rutiner för att prata med folk när det behövs. Huvudsaken är att man gör det. Mobila redaktionen provade sig igenom en rad olika metoder som förtjänar en snabb genomgång.

Tips 1: Låna en skrub

Detta var mobila redaktionens grundmodell när vi drog i gång 1999. Vi inrättade tillfälliga fältredaktioner i de stadsdelar vi skrev om, ställen där vi kunde ha våra saker, sitta och ringa och finnas till hands för folk i området. Oftast betalade vi ingen eller bara en symbolisk hyra. Vi använde oss av:

- ett lunchrum för bostadsföretagets områdesvärdar (Fittja)
- den lokala hyresgästföreningens klubblokal (Fittja)
- ett oanvänt övernattningsrum för fastighetsskötare (Husby)
- ett rum bakom en el- och presentbutik vid torget (Åby–Västerhaninge)
- en skrub på en fritidsgård (Enskededalen).

På alla platserna annonserade vi vår närvaro i tidningen, med affischer i området och ibland med flygblad till alla hushåll. Ändå fick vi ofta bara en handfull spontana besök. Bara på ett ställe, presentbutiken i Åby fungerade lokalen bra som kontaktyta. Men det berodde mest på att butiksinnehavaren var en person som drog till sig pratsugna människor. Samtidigt var det tydligt att lokalerna stärkte vår legitimitet på platsen, vilket gjorde det lättare att få kontakt med människor på gator och torg. Det var också ovärderligt att ha en bas utanför huvudredaktionen där vi kunde bli marinerade i det lokala livet.

Tips 2: Hitta träffpunkter

Exemplet med presentbutiken visar fördelen med att utnyttja redan existerande mötesplatser. Vestmanlands Läns Tidning har med framgång arbetat i Komvux lokaler, som har visat sig vara en bra miljö för att få kontakt med invandrare som håller på att lära sig svenska. Tidningar i USA har ibland använt sig av frisersalonger, gym eller kaféer som fasta lyssningsstationer. Mobila redaktionen tillbringade en gång tre veckor på Skärholmens gymnasium för att skriva om könsroller. Vi följde en klass i undervisningen, intervjuade ett stort antal elever och hade jourtid i biblioteket för den som ville kontakta oss. Ett sådant arrangemang förutsätter en samarbetsinriktad rektor – något som inte finns på alla skolor. På ett gymnasium blev vi utslängda innan vi ens hade börjat. Med lite försiktighet och tur går det också att träffa överenskommelser med personalen på parklekar och öppna förskolor, som är suveräna platser för den som vill prata med föräldrar i lugn och ro.

Tips 3: Hyr en lokal

En permanent redaktionslokal är förstås överlägsen för den som vill bygga upp en långsiktig relation till en plats. Exempel är Sydsvenska Dagbladets Rosengårdsredaktion och Vestmanlands Läns Tidnings redaktion i Bäckby, ett område med låg tidningsläsning i utkanten av Västerås. Nackdelen är att bevakningen lätt fastnar i det renodlat lokala, vilket motverkar syftet att slå broar socialt och geografiskt. Efter det första årets kringflackande försökte sig mobila redaktionen på en kompromiss: att slå sig ner på en och samma plats under ett halvår, för att få lite mer genuin lokal förankring, men att med den utblickspunkten skriva också om andra delar av stan (se kapitel två). Vi hyrde en lägenhet i miljonprogramsstadsdelen Östbergahöjden, på bottenvåningen av ett loftgångshus med ingång från gatan.

Men trots ordentlig marknadsföring och stående öppettider blev det aldrig någon rusning av besökare. Däremot ordnade vi lyckade diskus-

Prata med DN:s journalister!

DN:s mobila redaktion finns de närmaste
veckorna på Skärholmens gymnasium.

Vi vill prata om hur man ska vara som kille idag.
Och hur man ska vara som tjej.

Vem får status? Vem får gott rykte?
Och vem bestämmer reglerna?

Vi vill gärna höra så många röster som möjligt.
Kom och prata med oss.

Under resten av november finns vi av och till i
halvtysta biblioteket (i entréhallen).

Skärholmens gymnasium

Vi tillbringade tre veckor på Skärholmens gymnasium för att diskutera könsroller.

sionsmöten på kvällstid ungefär en gång i månaden med mellan tio och trettio deltagare. Den avgörande skillnaden mot att sitta instängd i huvudredaktionen på Kungsholmen var närheten till lokalsamhället, att bara behöva gå hundra meter till en skolgård, en parklek och en Icabutik. Precis som med de tillfälliga lokalerna året innan spelade lägenheten en stor roll för vår trovärdighet på platsen: ”Just det, det är ni som håller till där nere i nian.”

Under mobila redaktionens sista år, 2002, hyrde vi en liknande lokal i Skärholmen, den här gången i utkanten av det kommersiella centrumet, med bra skyltläge mot en gågata. Erfarenheten blev ungefär densamma: nyttan låg inte i första hand i antalet besökare utan i närheten och ”cred-

faktorn”. Men vi använde heller aldrig lokalen till publika arrangemang – på det sätt som Vestmanlands Läns Tidning gjorde i Bäckby, där redaktionen ordnade teckningstävlingar, tipspromenader, datahörna och kafé.¹

Tips 4: Gå ut på torget

Nackdelen med allt som har fyra väggar är det är lätt att fastna innanför dem. Gator och torg kommer alltid att vara oundgängliga för den som vill testa och förankra en journalistisk idé.² Vår vanligaste teknik var att göra ett enkelt flygblad med frågor som gjorde det tydligt vad det var vi ville diskutera. Ibland hade vi också med oss en stor skylt med texten ”Prata med DN:s reportrar”. Skyltar och flygblad gör det lättare att ta kontakt och fungerar som psykologiskt stöd för journalister som tycker det är jobbigt att hoppa på främmande människor. Under en kort period använde vi oss också av DN:s husbil, i kombination med kaffetermos och klappstolar; då råder det ingen tvekan om vad man håller på med. Några gånger ordnade vi regelrätta torgmöten framför bilen med högtalare och mikrofon. Nackdelen är att det ofta kräver polistillstånd att parkera på offentliga torg. Metoden är också väldigt väderkänslig.

Att hitta bra ställen för att prata med människor kan kräva lite experimenterande. Att göra en snabb enkät är en sak – att få tillgång till folks tankar lite mer sammanhängande är svårare. Amerikanska handböcker förespråkar kartläggningar, där redaktionen gör listor över bra platser för medborgerliga samtal. Mobila redaktionens generella tips skulle se ut så här:

- Ett litet torg framför Konsum eller Ica fungerar allra bäst. Intimt och ostressat.
- Inglasade stora köpcentrum kan vara frestande (varmt och torrt), men stämningen är ofta för hektisk. Folk är mer inställda på att handla än på att diskutera samhällsfrågor.
- Det är bättre att söka sig till gångvägar i centrets utkanter. Fånga folk när de är på väg hem med utträttat ärende.

DN.

Kan man ha barn och jobba samtidigt?

Hej! Vi på Dagrens Nyheter beredde oss artikel om jämställdhet och familjepolitik. Vi behövs din hjälp.

- Hur får man tid för barnen?*
- Sker föräldrar jobba heltid?*
- Hur gör man för att inte stressa sig?*
- Vad betyder med jämställdheten?*

Vad tycker du?

Välkommen att prata med DN:s reporter.

Post till Mailb 106 718 11 44
Prata Backarna 06 718 21 36

© Dagrens Nyheter AB. All rights reserved. Distribution: Postnord AB.
Ett enkelt flygblad med frågor är bra för att starta samtal.

- Tunnelbaneuppgångar är jättebra, framför allt när folk är på väg hem. Då är de mer avspända.
- Letar du diskussionssugna småbarnsföräldrar? Ställ dig vid en dagisgrind på eftermiddagen vid hämtningsdags.
- På våren och sommaren är gräsmattor och parker bra för avspända samtal.

Tips 5: Knacka dörr

Om man vill man vill skildra stämningen i ett bostadsrättsomvandlat hus eller pejla synen på ett planerat moskébygge kan detta vara en bra metod. Somliga människor har lättare att prata fritt när de befinner sig i sitt pri-

vata revir. Andra känner sig tvärtom mer hotade. Vad som fungerar beror också på ämnet. En variant är att kombinera dörrknackning med att fånga upp folk nere på gården.

Tips 6: Beställ en opinionsundersökning

Finns det pengar på redaktionen är det naturligtvis bra att få en statistiskt heltäckande bild av opinionsläget. Opinionsundersökningar kan ge tydliga rubriker och en fingervisning om vad man ska leta efter. Men de fångar sällan de intressanta nyanserna – tveksamheten och dynamiken i folks åsikter – och kan inte ersätta direkta samtal med människor.

Tips 7: Intervjua i grupp

Eftersom människors ställningstaganden formas i ett socialt sammanhang kan en gruppdiskussion leda längre än individuella intervjuer. Människor i grupp resonerar annorlunda; de ser fler sammanhang, väger in andra aspekter och tvingas förhålla sig till andra människors påståenden och åsikter. Gruppsamtal kan ordnas väldigt enkelt; som att slå sig ner vid ett fikabord i ett uppehållsrum på en skola, eller att gå fram till en klunga kompisar utanför McDonald's. Sådana spontana diskussioner blir ofta väldigt bra och kräver ingen planering.

Tips 8: Ordna möten

Under mobila redaktionens första år ordnade vi ofta organiserade *öppna möten* i de stadsdelar vi skrev om, i en inhyrd träfflokal, skolmatsal eller i Folkets hus. Vi puffade för mötet i tidningen, affischerade lokalt och delade ut flygblad för att värva deltagare. För det mesta var syftet att diskutera artiklar vi redan hade publicerat. Men ett par gånger inledde vi researchen med ett öppet möte för att få hjälp med idéer och infallsvinklar. Möten ger ofta bra diskussioner och värdefull återkoppling. Nackdelen är att bara de mest engagerade – eller arga – kommer dit.

Tips 9: Sätt ihop en panel

En *läsarpanel* gör det möjligt att få balans mellan olika intressen och sociala bakgrunder. Med en panel som träffas regelbundet får redaktionen ett garanterat, löpande inflöde av idéer. Paneler föder också en speciell sorts samtal eftersom deltagarna lär känna varandra. Det har det goda med sig att folk blir ärligare och mer avspända efter några träffar. Nackdelen är att diskussionerna efter en tid blir lite förutsägbara, i takt med att deltagarna blir mer och mer ihopsnackade. Efter ett halvår kan det vara dags att byta för att få in nya idéer. Mobila redaktionen provade flera varianter:

- Efter vår första artikelserie om Fittja samlade vi en engångspanel för att diskutera lösningar på segregationen. Den rekryterade vi huvudsakligen bland deltagarna på ett öppet möte som vi tidigare hade haft i Fittjaskolan.
- Vi satte samman en lokal panel i Östberga för att hålla kontakten med området när vi lade ner vår redaktionslokal. Den panelen rekryterade vi med hjälp av ett utskick till alla hushåll i området. Tolv personer var med från början och vi träffades en gång i månaden. Deltagarna fick en gratis prenumeration på tidningen.
- Vår tredje panel var sammansatt av folk från olika delar av stan. Den gruppen fungerade som bollplank för vår valsatsning i Skärholmen 2002. För att sätta samman gruppen bjöd vi in till ett öppet möte i Skärholmshögskolan via annonser i tidningen. Cirka 120 personer kom dit. De fick fylla i ett papper om sin bakgrund och sina intressen, vilket låg till grund för vårt urval. Vi plockade ut 16 personer, men det krympte snart till runt 10 aktiva. Träffar hölls varannan vecka och mot slutet varje vecka, med fri prenumeration som ersättning.
- Hösten 1998 satte Stockholmsredaktionen samman en läsarpanel som följde kommunfullmäktiges budgetdiskussioner och hjälpte till att hitta relevanta vinklar. Det var ett av de första public journalism-experimenten på DN, innan mobila redaktionen drog i gång.

utbildad medelklass i bostadsrätt resonerar vet journalister ofta ganska bra av egen erfarenhet. Den sortens världsbild behöver så småningom också bli representerad i diskussionen, men det kräver sällan någon särskild kunskapsinhämtning. Utmaningen är att lära sig förstå samhället från alla möjliga olika synvinklar och då bör man koncentrera sig på sina kunskaps- och erfarenhetsluckor.

Om tidningen ska bli en plats för samtal och gemensam problemlösning måste man också fråga sig: Vem är det som behöver prata med vem för att just den här frågan ska bli hanterlig? Skriver man om ungdomskriminalitet måste helst ungdomsbrottslingarna själva inkluderas, liksom deras föräldrar och lärare och kompisar – och inte bara som fallbeskrivningar utan som jämlika deltagare i samtalet. Det är inte alltid möjligt, men ett ideal att sträva mot.

Föreningsledare och andra lokala aktivister är ofta väldigt bra som dörröppnare. De sitter inne med mycket information och kan tipsa om andra som är bra att prata med. Att intervjua sådana nyckelpersoner är ett bra första steg, men det är viktigt att inte stanna där. Det är i den breda basen på samhällspyramiden som den stora majoriteten av läsare och tittare befinner sig, och det är deras verklighetstolkningar som måste ligga till grund för journalistiken. I en läsarpanel kan det därmed vara en poäng att utesluta de mest aktiva och organiserade, eftersom de ofta är väldigt tvärsäkra och gärna dominerar samtalet. Men det beror naturligtvis på person och situation.

Tips 11: Ställ rätt frågor

Att intervjua normala människor i deras roll som samhällsmedborgare kräver en annan teknik än den som normalt lärs ut på journalistutbildningar. Det handlar inte om att sätta makthavare på det hala, inte heller om det traditionella, ”mjuka” personporträttet som mest rör sig i den privata sfären. Det handlar om att utforska människors kontaktytor med den sociala omgivningen, ”hur människor tänker när de försöker få

Läsarpanelen i Östberga diskuterar slöjor, flyktmottagning och korta kjolar på en temasida om intolerans i januari 2001.

rätsida på samhället; vad de hoppas och strävar mot.”⁴ Och det kräver frågor som tillåter intervjupersonen att tveka, vara okunnig och säga emot sig själv utan att bli bortgjord. Att hålla fast i självmotsägelserna, och inte släta över dem är i själva verket ett bra sätt att nå djupare: ”Hur menar du? Nyss sa du så där och nu säger du så här. Hur går det ihop?” Inte för att sätta dit folk, utan för att komma närmare de faktiska värderingskonflikter som gör det svårt för folk att ta ställning. Där går det att hitta den problemformulering som sätter fart på diskussionen.

För att göra relevant journalistik måste man lista ut vad människor anser att problemet består i och hur de tror att det kan lösas. Det gäller att vara uppmärksam på kopplingar och associationer som den intervjuade

gör. Även om de verkar leda bort från ämnet ger de värdefull information om just den här personens världsbild; hur hon tror att sambanden ser ut och vad hon är frustrerad eller orolig för egentligen. ”Varför tycker du så?” är en fråga som leder in mot kärnan.

Vi såg i ett tidigare exempel hur ett samtal om äldreomsorg plötsligt kan börja handla om 40- och 50-åringars villkor på jobbet: Människor kan inte börja ta ansvar för sina äldre om man inte samtidigt minskar pressen i arbetslivet, ansåg den finska panelgruppen.⁵ ”Varför tycker du så?” fungerar också bra på rasistiska eller fördomsfulla åsikter. Samtalet går att föra vidare först när man hittar det som ligger bakom.

Det handlar *inte* om att få intervjupersonen att producera färdiga åtgärds paket (alltså inte ”Hur anser du att man ska minska brottsligheten?”) – sådant får människor att känna sig dumma och ogenomtänkta. Börja i stället i de vardagsnära, egna erfarenheterna ”Vad har du för tankar om kriminaliteten?” eller ”Vad tror du om det här problemet?”⁶ Då når man de genuina åsikterna, inte bara ekot av vad som sades på morgon-TV.

Ofta har man som journalist redan skaffat sig en uppfattning om hur de relevanta sambanden ser ut utifrån tidigare intervjuer och samtal. Då blir uppgiften snarast att testa den halvfärdiga hypotesen: Är detta en problemformulering som fler nappar på? Börjar folk prata om man ställer frågan på det här sättet? Har jag missat viktiga aspekter? Målet är ju att träffa rätt – att hitta en utgångspunkt som drar in folk i diskussionen. För mobila redaktionen har detta varit ett vanligt skäl att gå ut på stan: att testa ett ämne på en provpublik för att se vad olika slags människor går i gång på. Då kan frågorna vara ganska precisa: ”Går det att jobba och ha barn samtidigt?”, ”Är den västerländska modellen för barnomsorg bäst?” En sådan testrunda ger ofta ett bra underlag för att kalibrera problemformuleringarna – eller att köra vidare.

I andra lägen vill man samla idéer till ämnen mer förutsättningslöst: ”Vad tycker du funkar dåligt i samhället?” ”Vad tycker du är viktigt?” eller ”Vad behöver lösas för att det här ska bli ett bra land, så som du vill ha det?”

Det är frågor som drar igång bra samtal också i trögstartade gymnasieklasser. Rätt ställda frågorna är nyckeln till människors engagemang.⁷

Tips 12: Skapa tid för att lyssna

Men hur hinner man? Brist på tid är det främsta argumentet mot utbyggda kontaktytor. Det är svårt för en enskild reporter att plötsligt börja lägga tid på förutsättningslöst lyssnande, det krockar direkt med de vanliga rutinerna och ger den ambitiöse reportern magsår. Utan medvetna omprioriteringar från chefernas sida går det inte.

Mobila redaktionen hade ovanligt generösa ramar. Vi kunde använda en till två veckor till att spana efter bra ämnen, göra enkäter med hundratal personer, testa, förankra och omformulera idéer. Eftersom vi var organisatoriskt skilda från den övriga redaktionen kunde vi också styra vår tid själva. Detta har de flesta redaktioner svårt att upprepa. Men till stor del är det en fråga om prioriteringar. Många redaktioner ägnar sig åt traditionellt, långsiktigt grävande och kan avsätta två eller tre journalister månadsvis för att kartlägga och avslöja missförhållanden. Och om det finns tid att plöja kommunala räkenskaper bör det också gå att organisera projekt av mobila redaktionens typ.

Tips 13: Hitta nya rutiner

Avgränsade projekt är bra för att jobba upp nya kanaler och arbetsmetoder. Men det är också viktigt – och möjligt – att bygga in mer lyssnande i det löpande, journalistiska arbetet. Så här ser det ut på på tre amerikanska tidningar (Charlotte Observer, Virginian-Pilot och Portland Press Herald) som vi besökte våren 2001:

- Många chefer och åtskilliga reportrar anser att det ingår i jobbet att ständigt försöka bredda sina källor och att ha täta kontakter utanför huset. På alla tidningarna uppmuntras reportrarna att kliva åt sidan en eller flera dagar i månaden för att gå ut och prata med folk, förutsättningslöst och utan rapporteringstvång. Detta tar tid från det vanliga arbetet, vilket tas med i planeringen.

- Modellen är enkel: Gå till platser där det finns folk man normalt inte träffar och säg ”Hej, jag bevakar skolfrågor (eller brott eller sjukvård eller socialpolitik ...). Vilka frågor skulle du vilja ställa till ansvarig politiker? Vad tycker du är viktigt inom det här området?”
- Många reportrar bygger upp långa kontaktlistor med vanliga läsare (det vill säga icke-experter) som de slår kollsamtal till med jämna mellanrum. Sådana listor kan också vara användbara för dagsuppdrag. Man kan tidigt under dagen ringa upp en kontakt och fråga: ”Vad tror du om det här? Är det här en grej? Vad tycker du är intressant i det här?” Och dessutom få tips om ytterligare personer och exempel.
- Lorraine Eaton, redaktör för skolteamet på Virginan-Pilot berättar: Vi talar inte längre om public journalism – folk här på redaktionen har internaliserat det. Det är något vi bara gör. Om vi ska skriva om specialundervisning så börjar vi med att ordna ett möte med föräldrar och elever för att se vad de har för infallsvinklar. De behöver inte alls vara med i tidningen sedan. Och att gå ut på stan och prata med folk kan alla som har ett bevakningsområde göra. Man kan börja att göra det som en ren övning, sedan blir det något man inte kan vara utan.

Som framgår hänger det på chefernas inställning: anser de att kontaktytorna är avgörande för det journalistiska innehållet går det också att skapa tid för att lyssna. Sedan är det upp till varje redaktion och till de enskilda reportrarna att hitta former som passar dem.

Tips 14: Välj rätt tillfälle

Daglig tidningsproduktion skulle göras omöjlig om journalister skulle förankra varje beslut i samtal utanför redaktionen. Man måste välja rätt tillfälle. Tänk så här i det konkreta fallet:

- Är det viktigt att fler än de vanliga aktörerna får sätta sin prägel på rapporteringen?
- Finns det klyftor i samtalet mellan ”uppe” och ”nere” som ställer sig i vägen för problemlösningen?

- Har jag dålig koll på vad folk i Rågsved (eller Rosengård eller Angered) tycker i den här frågan?
- Finns det underliggande, sociala konflikter som den vanliga bevakningen inte fångar in?
- Verkar politiken gå i otakt med väljarna?

Är svaret ja på två eller flera av frågorna lönar det sig att gå ut och lyssna. Använd de olika tipsen i den första verktygslådan:

Hur man lyssnar

LÅNA EN SKRUBB	– enkelt och billigt, ett bord och ett eluttag räcker
HITTA TRÄFFPUNKTER	– samarbeta med skolor, kaféer och parklekar där många samlas
HYR EN LOKAL	– bra för den lokala trovärdigheten
GÅ UT PÅ TORGET	– ta med flygblad och skyltar för att bryta isen
KNACKA DÖRR	– fungerar ibland men kan göra folk defensiva
BESTÄLL EN TEMO	– ge bra nyhetsingångar men kan aldrig ersätta egna samtal
INTERVJUA I GRUPP	– oslagbart för att hitta den sociala dynamiken i en fråga
ORDNA MÖTEN	– ger bra diskussioner men lockar bara de mest engagerade
SAMLA EN PANEL	– ger balanserade samtal och ett garanterat inflöde av idéer
HITTA RÄTT FOLK	– dem som du vet minst om och som sällan kommer till tals
STÄLL RÄTT FRÅGOR	– fråga <i>varför</i> folk tycker som de gör håll fast i självutsägelser
SKAPA TID FÖR ATT LYSSNA	– chefen måste övertygas, kan man gräva kan man lyssna
HITTA NYA RUTINER	– samlar telefonnummer, planera in förutsättningslöst lyssnande.
VÄLJ RÄTT TILLFÄLLE	– prioritera frågor där klyftorna i samtalet hindrar problemlösning.

Andra verktygslådan: Välja ämne och vinkel

Men sedan då? Inte ens den mest perfekta lyhördhet befriar journalisterna från ansvaret att formulera det slutliga ämnet och – kanske ännu viktigare – vinkeln. Att *träffa rätt* betyder att hitta det upplägg som blåser bort stängslan runt torget och får läsaren att känna: ja, det här är en diskussion för mig! Tre allmänna krav kan ställas på problemformuleringen – eller tolkningsramen:

- Den måste upplevas som sann av dem som det handlar om, de som lever med problemet.
- Den får inte utestänga någon som man vill få med i samtalet.
- Den måste stimulera till en problemlösande diskussion

Lyssnandet är helt nödvändigt för att träffa rätt. Men det är inte tillräckligt. Verkligheten paketerar inte sig själv.⁸ Redaktionens eget val av tolkningsramar får konsekvenser för alla tre punkterna – och särskilt för de två sista. Tolkingsramen lägger grunden för samtalet och det är här som journalistikens egna, underliggande värderingar får en stor betydelse. Vad väljer man att ta fasta på? Det som skiljer eller det som förenar? Det spektakulära i konflikten eller möjligheten till dialog? Är man själv öppen eller har man redan bestämt vad lösningen är?

Tips 15. Hitta det som förenar

Ett medborgerligt samtal handlar om gemensamma angelägenheter. Jag har tidigare gett exempel på sådana: bostadsrättsomvandling, barnuppfostran, skolval, klädhets, tidsbrist, skatter, främlingsfientlighet. Att skildra sådana teman som gemensamma problem är i hög grad ett journalistiskt val. Samma ämnen kan paketeras som enskilda plånboksfrågor, som frågor om personlig moral, som en konflikt mellan politiska ytterligheter, mellan fattiga och rika, mellan ”svenskar” och ”invandrare” och så vidare. Om man vill få i gång en dialog ska man ta fasta på de sociala beröringspunkterna; de aspekter där människors privata sfärer stöter ihop, där problemen inte

kan hanteras enskilt. Olika parter kan ha helt olika tolkningar av vad problemet består i och hur det ska lösas. Men de kan också förenas av ett starkt intresse av att det blir löst. Då finns det förutsättningar för ett samtal. Ett exempel kommer strax, men först en annan viktig punkt.

Tips 16: Gör folk delaktiga i problemlösningen

Man kan stanna i problembeskrivningen – eller gå vidare och leta möjliga utvägar. Man kan välja att ställa makthavare mot väggen – med en gestaltning som flyttar lösningarna någon annanstans. Eller så kan man bolla upp en diskussion som uppmuntrar läsarna att se sig själva som delaktiga i problemlösningen. Journalisterna avgör. Det är dags att fördjupa sig i ett konkret fall:

Det är februari i en skolkorridor på ett högstadium i en förort. Det är kepsar och gym-paskor bland pingisbord och mobiler. Allt verkar normalt. Eller?

– Man måste få testa lite, det är inte svårare än så, säger Peter, 14.

Vi pratar om kriminalitet. Om rätt och fel och om vilka som styr.

Några av killarna runt bordet har snott bilar. Andra har slagit en och annan på käften, hållit på med klotter och snott.

Att mobiler "försvinner" eller "plockas upp" tycker ingen är särskilt upprörande. Det bara är. Ingen av killarna ser sig som direkt kriminell, men att vissa tycker det är ballt att vara det, det är sant.

– Jag känner en som sitter inne för dråp, säger Peter.

– Vem då? undrar Kalle.

– Han som skallade dig i somras, du vet?

– Jaså han, men det var ju bara ett misstag, han menade ju inget ...

Så här inleddes mobila redaktionens artikelserie "På gränsen till brott" i februari 2001.⁹ Det handlade om ungdomskriminalitet, men inte skildrat på det vanliga sättet. *Det vanliga sättet* gör brottsligheten till något avlägset, något som begås av *några andra* (aldrig av oss), vars skurkaktighet bekräftar vår egen oskuld. Men här är sådana gränser bortsuddade. Här handlar det om oss själva, om våra egna barn. Enligt Brottsförebyggande rådet har mer än varannan 16-årig pojke stulit eller snattat det föregå-

Gå till polisen? Aldrig. Artikelserien om ungdomskriminalitet startade på ett helt uppslag.

ende året. Nästan varannan niondeklassare har varit vittne till ett ungdomsrån. Var fjärde tycker att det är okej om kompisarna slår ner en alkoholist och var femte accepterar om en kompis snor en bil. I storstädernas segregerade förorter är andelarna betydligt högre, menar kriminologer. En sidoartikel naglar fast problemet:

De ungdomar som rånar och misshandlar är visserligen en minoritet. Men deras kriminalitet skulle inte vara möjlig utan stödet från den stora gruppen övriga tonåringar.

Nyligen meddelade Västerortspolisen i Stockholm att man kartlagt en grupp på 35 tonåringar som står för det mesta av de grövre ungdomsbrotten i området.

Det ger en bild av att problemet är begränsat. Men ungdomskriminaliteten kan aldrig lösas – eller ens förstås – om man koncentrerar sig på enstaka personer, menar flera forskare.

– De kriminella gängen är inte isolerade. Värdesystemet finns omkring dem i förorten, att man ska vara tuff på det här sättet, att man ska bryta mot samhällets normer. Det är det som räknas som det normala, säger Masoud Kamali, sociolog vid Uppsala universitet.

Kriminologen Jerzy Sarnecki fortsätter, längre ner i artikeln:

– Man kan inte tala om fasta, avgränsade gäng som begår brott tillsammans. Tvärtom cirkulerar en stor del av ungdomarna i ett bostadsområde i de här nätverken /.../ Alla de här kontakterna skapar en acceptans, en atmosfär som främjar brott och som förstärker aktiviteten hos de mest centrala figurerna.

Vad gör man åt detta? Både Jerzy Sarnecki och Masoud Kamali anser att man framförallt måste satsa på att ändra värderingarna hos den långa och löst sammanhållna "svansen". Rycker man undan deras stöd blir det meningslöst för kärnan att begå brott.¹⁰

Detta är en tolkningsram som inte lämnar någon fri. Den gör kampen mot ungdomskriminaliteten till en fråga för hela samhället – inte bara för poliser, rektorer och socialarbetare. Problemet placeras mitt ibland oss och det tvingar alla – elever, föräldrar och lärare – att rannsaka sig själva och sitt eventuella ansvar. Artikelserien "På gränsen till brott" föddes ur diskussionerna efter ett uppmärksammat pistolmord på en skoltolett i Bromma, där angriparna kom från andra sidan av stan. Det var uppenbart att våld och kriminalitet var något som behövde hanteras av alla tillsammans. Mobila redaktionen gav sig ut med frågeställningen: "Hur ser egentligen det sociala spelet kring kriminaliteten ut? Vad betraktas som acceptabelt? Hur förhåller sig kompisarna? Hur påverkas sådana värderingar?" Det var frågor som också var relevanta på båda sidor om lagen, så att säga:

Det är fredagskväll. På en fritidsgård sitter Johanna, 14, i en soffa utanför diskorummet. Det är rätt tomt på gården. På dansgolvet härjar ett par killar. En av dem är 16, han visar upp sina ärr och tatueringar, påstår att han har blivit anmäld för misshandel 48 gånger och att han har 53 hot på sig.

– Jag går knappt ut längre, säger Johanna och lindar tuggummit varv på varv längs pekfingeret

Hon säger att hon är rädd. För att bli påhoppad, slagen, för att villkoren förändrats, attityderna hårdnat.

– Att sno och råna, det betyder ingenting längre. Man reagerar inte. I skolan hör man killarna säga att det är "bäst att göra så mycket som möjligt innan man blir femton för sen kanske man åker fast på riktigt".

Johanna tillhör de ordentliga. Ändå rör hon sig hemtamt med ord som hämnd och hot. Att hamna i "tjafs" med fel person kan vara riktigt farligt.

I hennes och kompisarnas värld går snacket. I den världen tvingas någon baxa (stjåla) kläder och prylar för att få vara med i gänget, någon annan tvingas betala för att få beskydd, en tredje jagas hem med en plankor för att

han vägrat låna ut sin mobil. Det som borde vara onormalt betraktas alltför oftare som normalt. /.../

Och vad gör man i ett sådant läge?

– Om man lär känna dom som håller på och låtsas se upp till dom, då blir man inte räddad eller slagen, säger Matte, 14. /.../

– Man ska absolut inte följa dem som håller på. Man ska tänka på sin framtid och inte förstöra sina studier, menar Jamal, 15 år. Han sköter sig, lyssnar på föräldrarna och satsar på skolan, precis som Ali, Jessica, Edina.

Men självklart kan han försvara sig. Och han skulle aldrig någonsin gå till polisen som han fick sin mobiltelefon stulen. Vad skulle han göra då?

– Vi löser det själva. Jagar den som snott och tar tillbaka den. Slår dem kanske.

Det är ett långt reportage som tråcklar sig fram bland tonåringar, fritidsledare, lärare och rastvärdar. Lite nyanseras den svarta bilden, men huvudlinjen ligger fast: någonting har hänt i de gemensamma normsystemen. Kanske har det med bristande fritidsresurser att göra, men mest verkar det vara en frukt av segregationen och av ett växande glapp mellan barn och vuxna. Socialporr från förorten? Medelklassens moralpanik? Mediernas vanliga tendens att blåsa upp hotbilder som förstärker otryggheten? Det var förstås en balansgång och vi fick kritik från kriminologer som inte delade Sarneckis – och de inblandade ungdomarnas – tolkning.¹¹ Men utifrån de tre punkterna i avnittets inledning träffade artikelserien hyggligt rätt, att döma av läsarresponsen och de reaktioner vi tog emot efteråt på de skildrade skolorna. Det är naturligtvis frestande, som journalist, att vifta bort kritiken och lyfta fram det som bekräftar. Men något betyder rimligen inlägg som dessa:

Den bild ni ger stämmer precis. Jag tror att man måste skapa en bättre kontakt mellan elever och vuxna. Det skulle lösa många problem. Där jag går nu, på ett fristående gymnasium, fikar lärarna tillsammans med eleverna. De pratar med en och uppmuntrar en om de tycker att det börjar gå dåligt. På högstadiet sa lärarna till först när det var kört, och då är det klart att ingen respekterade dem.

Ali Shakir, 16 år i Botkyrka.

Jag återkommer i sista avsnittet mer i detalj till hur diskussionen förlöpte och hur vi lade upp den. Verktygslådan för hur man formulerar ämnen rymmer en sista punkt:

Tips 17: Undvik kortslutning

Tidningen ska stimulera en problemlösande diskussion, inte driva kampanj för lösningar som journalisterna redan valt ut. När kvällstidningar startar stora artikelserier är det ofta tydligt från start vad redaktionen vill ska hända: någon ska avgå, en lag ska ändras. Men ett sådant upplägg kortsluts diskussionen. Det är inte meningen att läsarna ska vara med och diskutera på allvar. Frågan passerar läsekretsen mest för syns skull, men den aktiveras aldrig. Man kan säga att engagerad journalistik kan bedrivas enligt två olika modeller:

Kampanjen

1. Journalisten: Titta ett problem!
2. Läsarna: Det är för jäkligt!
3. Journalisten: Avgå! Ändra lagen!

Rådslaget

1. Journalisten: Titta ett problem!
  2. Läsarna: Oj, det var svårare än vi trodde.
  3. Journalisten och läsarna: Vad ska vi göra åt det?
-

Kampanjjournalistik kan inte leda till annat än enkla lösningar, eftersom frågan aldrig egentligen bearbetas. Vill man hitta genomtänkta, hållbara och förankrade lösningar krävs ett samtal med läsarna. Problemet måste med andra ord formuleras med hjälp av den andra verktygslådan:

Välja ämne och vinkel

-
HITTA DET SOM FÖRENAR	– ställ inte grupper mot varandra, betona beröringspunkterna
GÖR FOLK DELAKTIGA I PROBLEMLÖSNINGEN	– lägg inte ansvaret på någon annan
UNDTVIK KORTSLUTNING	– håll samtalet öppet, driv inte kampanj för specifika lösningar
-

Tredje verktyglådan: Mötet med läsarna

"Ibland säger jag till mamma och pappa: – 'Om du rör mig så ringer jag till polisen', bara för att de ska sluta skälla och bli lite rädda."

"Man kommunicerar med barnen några minuter per dag, resten är uppmaningar och tillsägelser. TV:n står på som barnvakt."

"Ungarna ber en bara att dra åt helsike. Till slut ger man upp. Jag säger inte till en sjuåring längre."

"Den generation som växer upp i dag, de kommer inte palla att få barn själva. De kommer inte att veta hur man styr. Barnen tar ju över. Barnen tar kommandot."

Ett träffsäkert formulerat problem är grunden för ett bra samtal. Men det är presentationen i tidningen – särskilt det första anslaget – som avgör om diskussionen kommer igång på allvar. Mobila redaktionen experimenterade lika mycket med formen som med innehållet. Citaten utgjorde starten på artikelserien "Ordning på ungarna?" våren 2000.¹² Nästan hela första sidan på Stockholmsdelen täcktes av sådana löstryckta meningar – frustrerade, arga, engagerade röster som angav ramarna för ämnet: här stod det klart att det fanns ett problem att diskutera. Att rösterna är anonyma är en poäng i sig. Läsaren kan inte genast placera åsikterna i färdiga fack: "aha, en typisk invandrare" eller "gnälliga, jåkla pensionärer". Det anonyma understryker det allmängiltiga och igenkännbara: vem som helst kan gå omkring och tänka så här. Längst ner på samma sida följer en kort text – redaktionens egen programförklaring:

En man i 50-årsåldern är på väg hem och ser tre tioåringar som rycker upp blommor i rabatten. "Sluta upp med det där" säger han ganska strängt. Pojkarna tittar på honom ointresserat. De känner honom inte. De drar upp några blommor till.

Vem bestämmer över barnen? DN:s mobila redaktion inleder idag en artikelserie om vuxnas auktoritet och ansvar, om barnuppfostran som en gemensam angelägenhet.

– Vuxenvärlden har svårt att markera gränser och det gör att ungarna får mycket makt. Barn kan terrorisera sina föräldrar i affären. Föräldrarna vågar inte säga emot, rädda för att andra ska tycka att man är för hård, säger Eva Wiesenberg, föreståndare på Öppna förskolan i Östberga.

"När jag säger jag till mamma och pappa: 'Om du vill ringa säger jag ja!' (leker). Sen får väl de veta att de ska bli lite rädda!"

"Det mest roliga är när de säger: 'Det gör du inte längre, för du har blivit mer erfaren!'"

"Senare när han blir mer erfaren" jag kan inte säga det jag menar. En vuxen måste kunna förstå mig mer än 10-åring!"

"Jag kan väl ha gränsen. Men för att vara som de andra har jag samma gränser!"

"Jag tror i sig är förståeligt. De vill inte bli utslagna. Först när man säger till att man vill bli mer ansvarig är det förståeligt!"

"Det som är roligt är när de säger: 'Om du vill ringa säger jag ja!' (leker). Sen får väl de veta att de ska bli lite rädda!"

"Det som är förståeligt är jag själv. Det är förståeligt som de säger till att man vill bli mer ansvarig är det förståeligt!"

"Jag tror att de bara vill bli mer ansvariga. Det är förståeligt. Sen får väl de veta att de ska bli lite rädda!"

"Det har inte något med att säga till att man vill bli mer ansvarig är det förståeligt!"

"Jag tror att de bara vill bli mer ansvariga. Det är förståeligt. Sen får väl de veta att de ska bli lite rädda!"

"De vill ha mer ansvar. Det är förståeligt. Sen får väl de veta att de ska bli lite rädda!"

"Det som är förståeligt är jag själv. Det är förståeligt som de säger till att man vill bli mer ansvarig är det förståeligt!"

De uppkäftiga barnen skrämmer

Utbrutna citat förmedlar känslan av en öppen diskussion.

I den kommunala parkleken har dagmammorna slutat att säga till andras barn. – Ungarna ber en bara att dra åt helsike. "Håll käften jävla kärring, det har inte du med att göra", får man höra från 7–8-åringar. Man ger upp. För respekterade ett barn en vuxen. Det gör de inte längre, eftersom de inte har några vuxna omkring sig. Det finns inga föräldrar ute, säger Lillemor Westrin, med 24 års erfarenhet som dagmamma. Har de vuxna resignerat? Hinner de inte? Vågar de inte? Orkar de inte bry sig? Närpoliser, rektorer, fritidsledare – nästan vem man än pratar med uttrycker samma sak. Barnen har fått för stort spelrum. Vuxenvärlden måste ta tillbaka kontrollen. – Egentligen skulle man starta en folkrörelse för gemensamt ansvar. Vuxna måste börja backa upp varann, så att det finns gemensamma regler som måste följas överallt, säger Eva Wiesenberg på Öppna förskolan.

Men hur gör man, om föräldrar fakiskt inte längre har tid? Om det råder total oenighet om vad vuxna har rätt att göra? Och om de mötesplatser för vuxna som finns läggs ner? Om detta handlar vår artikelserie.

Därefter vänder man blad och de egentliga artiklarna tar vid, på ytterligare en helsida i tidningen.

Presentationen har ett dilemma. I mötet med läsarna är det en rad delvis motstridiga mål som ska uppnås. Man måste på en gång väcka maximalt intresse med ett hårt och tydligt anslag *och* lägga grunden för en nyanserad dialog: betona det mångtydiga, ambivalenta. Det är ingen nytta med ett bra samtal om folk bara bläddrar förbi det, men en alltför braskande sensationsvinkel sätter punkt för samtalet innan det ens har kommit igång. Vi kan bygga ut listan på vad som behöver åstadkommas:

- Det måste vara ett anslag som direkt fångar uppmärksamheten: snyggt, kittlande, tydligt och lättillgängligt. Läsaren måste genast förstå det angelägna i ämnet.
- Presentationen får inte bygga på schabloner eller förenklade motsättningar som ställer sig i vägen för samtalet.
- Det måste finnas en känsla av att journalisterna är intresserade av att problemet blir löst – inte bara av att skapa sensation kring ett missförhållande.
- Det måste framgå att tidningen är en plats för samtal – inte bara en anslagstavla där journalister talar om *hur det är*.
- Det måste framgå tydligt att alla är välkomna och efterfrågade i diskussionen. Samtalet måste vara jämlikt, utan översitteri eller stigmatisering. Vilka röster man släpper fram inledningsvis är avgörande.
- Människorna ska göras centrala för hur problemet läggs upp – inte påklustrade som illustrationer till experternas resonemang.

Inledningen till serien ”Ordning på ungarna?” var ett försök att klara den balansgången. Jag ska gå igenom punkterna lite närmare och visa hur dilemmat kan hanteras.

Tips 18: Fånga uppmärksamheten

Om det är någonting som traditionell journalistik klarar av så är det att väcka intresse. Hårdvinklade ingresser, halvsanna rubriker och ännu mer skruvade löpsedlar; mycket är tillåtet i kampen om läsarnas uppmärksamhet. Denna hantverkskonst gäller det att förhålla sig till med viss pragmatik, att använda yrkesknepen så långt det gagnar syftet. Det är som sagt ingen vits med att inte bli läst. Ingresserna måste vara vassa, vinklarna tydliga – om inte annat för att väcka förstasidesredaktörens intresse. Vill man starta en bred diskussion måste man börja på första sidan, annars kan man lika gärna låta bli.

Men bortanför det vanliga tidningsmakeriet finns mycket som är värt att experimentera med:

– **Citatsamlingar** som i "Ordning på ungarna?" (se avsnittets inledning).

Under en period var detta mobila redaktionens speciella kännetecken – en snabbtillgänglig introduktion till ämnet som lyfter fram samtalet mellan människor snarare än den hårda nyheten.

– **Ovanliga bilder**: Under redaktionens första år hade vi en egen fotograf (Benkt Eurenus) som på heltid ägnade sig åt att hitta anslående bildlösningar. En serie om den segregerade arbetsmarknaden i Kista/Husby började med närbilden av ett kretskort ställd mot en helikoptervy över Husbys rätlinjiga stadsplan – två bilder som nästan smälte samman i sin märkliga likhet. Två horisontlinjer – en i ljus och en i mörker – från Enskededalen fick illustrera stadsdelens klivna identitet.

– **Grafiska grepp**: För att konkretisera den gryende högkonjunktürens effekter utanför finanskvartären (sommaren 2000) knackade vi dörr i ett elvåningshus i Akalla, ritade upp huset i tidningen och berättade våning för våning om familjernas ekonomiska situation och förhoppningar. När vi ville tydliggöra den gemensamma upplevelsen av tidsbrist valde vi ut en arbetsplats och ritade upp dagsschemat – från uppvaknande till sängdags – för en vaktmästare, en tjänsteman och en chef och lät dem berätta om sin tidsanvändning. För artikelserien "Ungas köphets" ställde vi upp fyra fjortonåringar på en skolgård i Älvsjö och åskådliggjorde med stora prislappar vad varje plagg och accessoar kostade. Några kollegor tyckte att greppet var "icke DN-mässigt", men anslaget blev i alla fall uppmärksammat.

läsare som vill få sin vi-och-dom-världsbild bekräftad. Jag har tidigare argumenterat att man måste ta sin utgångspunkt i de problemformuleringar som faktiskt finns bland de människor man skriver för, om man alls ska nå fram. Det var i det här fallet helt omöjligt att *inte* ta med den "etniska" dimensionen i avstampet eftersom den togs upp av väldigt många av våra intervjupersoner, både med svensk och utländsk bakgrund, och dessutom hade stöd i fakta. Uppgiften i ett sådant läge är att komplicera schablonen, tillföra fakta och motbilder som leder samtalet mot en mer sammansatt förståelse. Den processen inledde vi också från artikelseriens första dag. Samtidigt ansträngde vi oss för att inte göra konfliktdimensionen till en huvudsak. Som framgick i början av avsnittet försökte vi lägga tyngdpunkten på de erfarenheter som delades av ungdomarna på de skolor vi skildrade. En schablon ställer sig bara i vägen för samtalet om den får stå oemotsagd.

Tips 20: Varning för Förstasidan

Samtidigt är det just i anslagets ögonblick som det är lättast att halka snett i den balansgången. Det allra första mötet med läsarna sker som regel på första sidan. På den plats där mest eftertanke behövs har paradoxalt nog de som jobbat med artiklarna minst inflytande. Besluten om förstasidan flyttas upp i hierarkin, de fattas ofta sent, snabbt och utifrån det traditionella hantverkets måttstockar. Så här såg det ut på ettan när vi skulle diskutera könsroller bland ungdomar i december 1999:

Grabbarna som märks. Killarna som syns och hörs mest i Skärholmen kallar sig "gawar". Det är arabiska och betyder ungefär "skön kille", en som vågar saker, en som fixar snacket med tjejerna. Tunga guldsmycken och dyra kläder hör till. Andra kallar dem för kickers och många är lite rädda för dem. De mer städade killarna på skolan fnyser åt kickersgänget, kallar dem patetiska och omogna. Hur ska man vara som ung man? Är det sant att svenska killar är tysta och blyga? Följ artikelserien om könsroller på Skärholmens gymnasium i Stockholm.¹³

Texten låg under en stort uppdragen, suddig närbild på en hand, dignande av guldsmycken. Ovanför handen syns ett tungt guldkors i en blånkande halskedja. Inget ansikte. Bara en namnlös ”skön kille”. Mycket i texten hade förankring i våra reportage – det var så det såg ut i de klasser vi hade följt. Men det där med ”tunga guldsmycken och dyra kläder” måste ha slängts in enbart för att knyta an till bilden, som valts ut mer för sin bildmässighet än för sin förmåga att förmedla känsliga nyanser. Det hade inte så mycket att göra med den dominerande Adidasstilen på skolans kickers. De staplade schablonerna blev lite väl magstarka och vi fick rättmätig kritik för detta på skolan. Den bild som etableras i puffar, rubriker och bildspråk är svår att nyansera, vad man än skriver i de egentliga artiklarna. Det var en erfarenhet som vi tyvärr gjorde lite för många gånger.

Tips 21: Glöm inte lösningarna

Att slänga upp ett problem på tidningssidorna är knappast tillräckligt. Anslaget ska gärna också signalera ett intresse för att frågan blir löst, utan att för den skull föregripa diskussionen om vad som ska göras. En samtalsledare som struntar i om det går bra eller dåligt inger inget större förtroende. Om syftet mest verkar vara att sälja lösnummer på andras svårigheter har läsarna goda skäl att hålla distansen. Jag upprepar slutklämmen från vår programförklaring ”Ordning på ungarna?”:

– Egentligen skulle man starta en folkrörelse för gemensamt ansvar. Vuxna måste börja backa upp varandra, så att det finns gemensamma regler som måste följas överallt.

Att redan i anslaget lyfta fram konkreta förslag – i det här fallet från en förskollärare – är ett bra sätt att förmedla redaktionellt engagemang. Ändå är det påtagligt hur den föresatsen krockar med instinkten att ringa högt och ljudligt i larmklockan. På startsidorna till ”På gränsen till brott” spelar de konstruktiva lösningarna en ganska undanskymd roll, de kommer i sista tredjedelen av en sidoartikel. Det är kriminologen Jerzy Sarnecki som talar om den växande generationsklyftan:

– Varför kan inte skolsystemet dra in ungdomarna mer i skötseln av den egna skolan? Äldre skulle kunna undervisa sina yngre kamrater. De skulle kunna ta större ansvar för städning och ordning. Då skulle de bli behövda på ett annat sätt, och därmed också mer kontrollerade.

I övrigt präglas hela det tidningsuppslaget av en ganska oroande problem-beskrivning. Ofta, och särskilt i början, disponerade vi artikelserierna så: Dag ett: problem, dag två: ännu mer problem och först därefter en diskussion om lösningar. Eftersom problemsidorna alltid fick större utrymme och lyftes fram mer på ettan – sådan är ju tidningslogiken – är det troligt att många läsare aldrig nådde längre än så. På det sättet betedde vi oss som alla andra journalister.

Det var också i de fallen när vi glömde lösningarna i upptakten som vi fick störst problem. Läsarnas vrede i Åby (se kapitel 2) var det tydligaste exemplet. Men också ”På gränsen till brott” hade ett anslag som riskerade att spä på rädsla och uppgivenhet – för den som inte läste vidare följande dag. Med tiden lärde vi oss också läxan. Vår stora artikelserie om det mångkulturella samhället – ”Ta seden dit man kommer?” – inleddes visserligen med problem och konflikter, men hälften av startuppslaget upptogs av konstruktiva initiativ från skolor och föreningsliv. Något annat hade också varit otänkbart i ett så laddat ämne.

Under mobila redaktionens sista år hade vi slutat göra långa artikelserier och jobbade bara med endagspubliceringar. Då var vi tvungna att täcka in allt på en gång: problembeskrivning, lösningar, diskussion. De uppläggen blev aldrig lika hårtslående som de tidigare, utan förmedlade mer av balanserad dialog. Det var påtagligt hur redaktionsledningens intresse för verksamheten slaknade i och med denna förändring, vilket ganska väl illustrerar presentationens dilemma. Ett medborgarperspektiv kräver ett vidgat utrymme för nyanser.

Tips 22: Ge plats för samtal

Om det bara är kriminologer, projektledare och lärare som står för lösningarna lämnas inget självklart utrymme för läsarnas eget engagemang.

Tidningen måste vara en plats där vanliga medborgare kan prata med andra medborgare. Tidningen måste vara något annat än en anslagstavla där journalister talar om vad problemet består i och låter experter leverera färdiga svar.

Att problemet som sådant har definierats som en allmän angelägenhet ökar chansen för ett brett samtal. Men tidigt i presentationen måste också läsarna bjudas in, handgripligen, som i förstasidespuffen till artikelserien ”Har du tid?”.¹⁴

Vem har tid i dag? Vem hinner ha ett socialt umgänge? Vem hinner göra allt det där som vi trodde att livet egentligen gick ut på? Vi pratar om arbetstidsförkortning, men jobbar allt mer. Mellan 1987 och 1997 minskade den lediga tiden för småbarnsföräldrar med nästan tre timmar per vecka. Samtidigt klagar vi över att ingen längre hinner engagera sig, över att ungdomarna mår dåligt och att demokratin är i kris.

Att inte ha tid är att inte ha makt över det egna livet. Finns det något sätt att ta tillbaka den makten? DN:s mobila redaktion inleder idag en artikelserie om ett samhällsproblem som behöver lösas. Välkomna att delta i den diskussionen.

Direkta uppmaningar att ringa, skicka e-post och diskutera på nätet hör numera till standarden i många tidningar – och inte alls bara när det handlar om uttalad medborgarjournalistik. Läsarnas röst kan fylla många funktioner, till exempel att leverera effektfulla bu-rop från åskådarläkaren. Verkligt tryck i diskussionen blir det när sådana uppmaningar kombineras med andra signaler som visar att vanliga människor faktiskt förväntas delta på allvar.

Tips 23: Bjud in ovana läsare

Att gå ensam på fest i ett främmande socialt sammanhang är inte alltid så lockande. Det är mycket lättare att kliva in genom dörren om det redan finns några andra där som man kan identifiera sig med. För grupper som sällan befinner sig på det offentliga torget kan det göra skillnad att inte vara först. I avstampen till en artikelserie är det därför bra att låta samtalet föras av de mest ovana grupperna, att låta deras röster formulera

utgångspunkterna. Det kan göras på många sätt. Startsidan på ”Har du tid?” täcktes helt och hållet av en stor enkät: 25 personer på väg hem, intervjuade utanför Hallonbergens t-banestation med frågan ”Vad gör du i kväll?”. Den sociala mixen var representativ för området och en tredjedel hade utomeuropeisk bakgrund. Det kanske inte låter så dramatiskt, men det var nog den enda gång under mina år på DN som ett halvdussin genomsnittliga muslimer gjordes delaktiga i en konkret samhällsdiskussion från första början – utan att ämnet var en ”invandrarfråga”.

Tips 25: Lägg människorna i topp

Journalister älskar ”human touch”, det vill säga att personifiera de hårda nyheterna. Ändå är reflexen på morgontidningar att lägga den hårda nyheten i toppen av sidan. Människorna får vara med som illustration men först när det viktiga har blivit sagt. På kvällstidningar kan det vara tvärtom, att den personliga vinkeln blir hela grejen och att sammanhanget göms undan eller trivialiseras. Ingen av vägarna är bra. Utmaningen är att göra människorna centrala för den seriösa diskussionen. Mobila redaktionen fick många gånger slåss för att få lägga reportaget ovanför faktaartikeln på sidan. Utan hård ingång känner sig redigerare och nyhetschefer ofta osäkra. I den argumentationen gäller det att stå på sig. En lösning är att skriva så dramatiska reportageingångar att även traditionella tidningsmakare ser poängen, som här i Ulrika Bys text om Dalen (”Ett fungerande samhälle?”):

Det är klart att de minns.

Först oron: de rinnande ögonen, barnens exem, allergierna.

Sedan rädslan, den verkliga: söndagsmorgnarna då nästan samtliga fönsterrutor längs allén var krossade. Skotthålen i väggen vid biblioteket.

Hotet om våld som ekade längs de dunkla stråken mellan gårdarna. Klottret, skadegörelsen, gängbildningarna.

– Nä, här skulle jag inte bo länge, det var jag helt klar över. Enda anledningen till att vi ens kom hit var ju att det inte fanns någon annanstans att bo ...¹⁵

Texten tar snart en helt annan vändning; reportaget handlar om Dalens väg tillbaka, bort från problemstämpeln. Att börja med den negativa schablonen blir då naturligtvis ett vågspel. Det fanns Dalenbor som aldrig såg

88 Sångersångare presenteras i filmen "Så här är det"

Medborgarandan hårt prövad i Dalen

En ny teknik för att göra ett ämnesområde mer intressant och lättare att förstå. Området till exempel: "Så här är det" för att vara enbart ett exempel.

Medborgarandan

Att lägga människorna högst upp på sidan signalerar redaktionens prioriteringar.

något annat än problemvinkeln. Samtidigt tillät dramatiseringen oss att göra en helsida byggd av människor i samtal med varandra, utan en enda hård ingång. Och det ledde till en väldigt livaktig läsardiskussion. Naturligtvis är det inget syfte i sig att undvika hårda fakta. Men en förskjutning i balansen mellan det tvärsäkra "Så här är det" och det prövande "Vad ska vi göra åt det?" kan göra skillnaden för människors vilja att prata.

Vi kan sammanfatta den tredje verktyglådan:

Mötet med läsarna

FÅNGA UPPMÄRKSAMHETEN	– dramatisera gärna, men inte på bekostnad av nyanserna
UNDBIK SCHABLONER	– schabloner som får stå oemotsagda stänger folk ute
VARNING FÖR FÖRSTA SIDAN	– ett balanserat upplägg kan stjälpas av en klantig rubrik

GLÖM INTE LÖSNINGARNA	– en tung problembild måste vägas upp av det hoppfulla
GE PLATS FÖR SAMTAL	– markera tydligt från början att läsarna förväntas delta
BJUD IN OVANA LÄSARE	– det är avgörande vilka som för ordet i de inledande artiklarna
LÄGG MÄNNISKORNA I TOPP	– en bra medborgarvinkel behöver ingen nyhetsingång

---

Fjärde verktygslådan: Ett bra samtal

Nu står vi där med ett bra ämne och ett stort antal engagerade läsare som trängs runt torget för att delta i diskussionen. Vad gör vi nu? Hur får man samtalet att fungera och ge avsedd effekt? Det är egentligen den svåraste delen, den terräng där traditionella journalistiska kartor ger sämst vägledning. Att formulera angelägna problem är det ändå ganska många som klarar av. Men att leda ett bra samtal på tidningens sidor, ett samtal som gör deltagarna klokare, mindre maktlösa och som förflyttar samhällliga konflikter närmare sin lösning – hur gör man det? Den amerikanska public journalism-litteraturen erbjuder flera hållpunkter, mer eller mindre inspirerade av Yankelovichs dialogmodell (se kapitel 4). Flera av punkterna har jag redan berört i tidigare kapitel och avsnitt.

Tips 26: Underlätta dialog

- Fokusera inte på konflikterna utan på gemensamma beröringspunkter och möjliga kompromisser.
- Lyft fram och granska de grundantaganden (verklighetsbilder) som deltagarna har med sig.
- Hjälp folk att se baksidan av sina egna argument och framsidan av motståndarens.
- Se till att de röster som lyfts fram är representativa för de grupper man vill engagera.

- Lyft fram fungerande exempel. Hur har man gjort på andra ställen?
- Tillför nödvändiga fakta.
- Publicera rikligt med läsarförslag och -synpunkter. Referera öppna möten och paneldiskussioner.

Tips 27: Lyft fram valsituationen

Under samtalets gång behöver man också hjälpa läsarna att systematisera och sortera. Gör tydligt vilka värderingar som står på spel, vilka val som behöver göras och vilka konsekvenserna blir av olika val. Vad uppnår man och vad offerar man med det ena och det andra alternativet? Läsarna måste uppmuntras att ta ansvar för sina ställningstaganden. Det är en viktig aspekt av att vara medborgare.

Tips 28: Bli instrumentell

Stimulera läsarna att gå vidare med sitt engagemang. Tipsa om telefonnummer, litteratur, debatter, länkar, information när beslut tas, vilka politiker man kan ringa och så vidare.

I stället för att illustrera verktygen en efter en ska jag kortfattat återge sekvensen i ett par artikelserier och visa hur vi gjorde. Serien om barnuppfostran, bråkiga ungar och vuxnas gränssättning är exempel på ett samtal som fungerade ovanligt bra:

Ordning på ungarna?

Dag ett: Problemet etableras på en startsida med hjälp av citatsamlingar och en introtext som förklarar syftet med serien (se sid 134). Artiklarna inne i tidningen porträtterar några mammor i Östberga som brottas med några av föräldraskapets dilemma: Hur sätter man gränser utan att kränka barnet? Hur ska man hinna finnas till hands för barnen och samtidigt ha tid att jobba? Resonemanget – som förs både av "vanliga människor" och skolpersonal – andas samhällskritik: Tidsbristen i det moderna samhället undergräver relationen mellan barn och föräldrar. Läsarna bjuds in till diskussion – "Vad tycker du? Har barnen fått för mycket makt?" – och ett öppet möte utannonseras till samma

kväll i redaktionens lokaler. Fem föräldrar med olika adresser finns med på bild i en enkät – för att skapa identifikation bland läsare i fler delar Stockholm.

Dag två: Nu fördjupas ett centralt tema som också antydde dag ett: Den moderna icke-auktoritära uppfostringsmodellen krockar med mer traditionella och auktoritära värderingar. Klass-, generations- och kulturskillnader flätas samman, vilket skapar osäkerhet och konflikter. En kritisk eritreansk pappa porträtteras ("I Sverige bestämmer barnen") och en faktaartikel reder ut begreppen när det gäller aga, örfilar och annat vuxenvåld. Samhällets normer är egentligen ganska otydliga, visar det sig. En lösning antyds av en rektor: Man borde ordna särskilda föräldragrupper "där man kan jämföra sig med andra och upptäcka att man inte är så fasligt olika. I sådana grupper kan man också bli säkrare på att sätta gränser för sina egna barn". Läsarreaktioner publiceras och en ny läsarförfråga ställs: "Får man någonsin ta hårt i ett barn?" Kort enkät med föräldrar från övriga Stockholm.

Dag tre: Nu ligger fokus på lösningar och det är barnen som för ordet. Olika konstellationer av 10–12-åringar på fritidsgården, i skolan och parkleken diskuterar vuxnas regler, bestraffningar och vad man gör om man blir tillsagd ("Det kan vara irriterande. Har man börjat bryta av en kvist vill man ju fortsätta tills man är klar ...") Grundtemat är att barnen vill ha regler och accepterar bestraffning så länge de vuxna behandlar en med respekt. Ett konkret, lyckat exempel återges: Östberga Lifeguards – bestående av femte- och sjätteklassare – hjälper till att hålla ordning på kompisarna. Ett kort porträtt finns också av skolans gympalärare som vinner respekt bland både barn och föräldrar genom sina handfasta, gammaldags metoder: straffvarv i terrängspåret för den som bråkar eller säger fula ord. Längst ner i hörnet på sidan får några läsarsynpunkter plats.

Dag fyra: Ännu mer lösningar och positiva exempel. På den socialt väldigt blandade skolan i grannstadsdelen har föräldrarna upprättat ett kontrakt mellan föräldrar, lärare och elever som reglerar veckopeng, läxläsning och hemkomsttider. En ensamstående fyrbarnsmamma i Östberga visar hur hon organiserat sitt liv för att ha kraft och tid till sina barn. Att vara ensamförälder ser hon snarast som en fördel ("När man är själv har man bättre kontroll"). På sidan publiceras också ett referat från det diskussionsmöte som hölls med läsare tidigare under veckan. Samtalet är mycket systemkritiskt och kretsar kring samhällets organisation, pryffixering och tidsbrist: "Vi måste ändra politik. Vilka är det som jobbar mest? Småbarnsföräldrarna!" En pappa i Östberga föreslår att föräldrar går samman och bildar nätverk. Ett stort block med läsarsynpunkter publiceras intill. Sidan avslutas med en annons för ett öppet möte som DN ordnar i Medborgarhuset på Södermalm nästa dag: "Kan föräldrar bilda nätverk? Kom och diskutera!" En faktaruta ger kontaktinformation till existerande föräldranätverk, Internetsidor och föräldraciklar inom studieförbunden.

STOCKHOLM

En skär - en annan pratar

"Bakom har jag tagit tag i livet på hemmet"

"Att ha två barn i Sverige är svårt för oss hemmas"

STOCKHOLM

Ideal för uppfostran krockar

Oredligt vad som är lagligt

"I Sverige bestämmer barnen"

STOCKHOLM

Tjejerna straffas för killarnas lust

"Någon annan fick lära det konstigt"

Blisk och modling stoppas av "brakarera"

STOCKHOLM

Kontrakt hjälpte elever bli lugna

"Att vara med barnen, det är anslappning"

"Barn, vuxna och gamla lever helt skilda liv"

Ordning på ungarna? En diskussion i fyra avsnitt, 11-14 april 2000.

Artikelserien väckte ett väldigt stort gensvar bland läsarna och vi lyckades mobilisera föräldrar över hela stan. Den handlade inte bara om problemfamiljer i ett utsatt bostadsområde. Serien kan kritiseras för att den nästan helt saknar koppling till politiska resonemang och lösningar.¹⁶ Vårt fokus låg helt på vad föräldrar själva kan göra – enskilt och tillsammans med andra. Det faktum att vi hjälpte läsarna att organisera nätverk var ett experiment som vi aldrig upprepade. Där någonstans gick gränsen för journalistrollen, det kände vi.

Vi kan återvända till den serie som jag använde som exempel tidigare i kapitlet. Artiklarna om ungdomskriminalitetens bredare rötter följer på många sätt samma mönster som ”Ordning på ungarna?”:

På gränsen till brott?

Dag ett: Problemet etableras: grunden för de kriminella gängen ligger i att så många av kompisarna spelar med – med eller mot sin vilja.

Dag två: En grupp lite äldre tjejer (15–17 år), som tidigare gått i den skildrade förortsskolan, diskuterar hur man kan göra för att inte gängreglerna ska ta över: Det handlar om kompisarnas ansvar att ta moralisk ställning (vilket är svårt), vikten av bra lärare (sällsynt), att politikerna satsar på fritidsgårdar, fält-assistenter, kamratstödjare och andra länkar mellan ungdomar och vuxenvärlden (bäst gillar de Lugna Gatan från Fryshuset¹⁷). Föräldrar på stan tycker tjejerna däremot är helt fel (“Aldrig i livet att man skulle prata med dem!”). Undre halvan av sidan upptas av redogörelser för lyckade projekt i olika stadsdelar: Rinkebyskolan satsar stenhårt på regler och normer, Rågsvedsskolan har ett projekt för ökat elevinflytande, Storstadssatsningen betalar Lugna gatans ungdomsvårdar i samma skola. Högerspalten på sidan fylls med läsarsynpunkter- och förslag: Använd pensionärerna som resurs, utbilda poliserna bättre, lär ut mer straffrätt i skolan – till exempel.

Dag tre: Ett utförligt gruppsamtal med tre föräldrar om vuxenansvar, kontaktproblem och arroganta rektorer.

Agneta: Man skulle önska att de ville lyssna på föräldrar som vill engagera sig. Lasse: Jag har också blivit motarbetad av skolledningen i många år. De förlorar ju pengar om skolan får dåligt rykte.

Agneta: Det är också svårt att få föräldrar att träffas för att det är svårt att erkänna att man har problem. Många blundar, precis som lärarna.

Lasse: Det här måste vi komma till rätta med, och det kan vi, om vi samarbe-

tar. Förvaltningen skulle kunna samarbeta med frivilligorganisationerna. Det finns inga hopplösa fall.

Två utförliga faktarutor ger telefonnummer till Brottsofferjourer, lokala brottsförbyggande råd, nattvandrare och andra nätverk där föräldrar kan engagera sig. Den intensiva läsardiskussionen fortsätter i kanten på sidan.

Dag fyra: Här släpper vi in politikerna på banan: Skolborgarrådet Jan Björklund (fp) och oppositionspolitikern Erik Nilsson (s) diskuterar lösningar. De är överens om att roten ligger i segregationen och att de gemensamma normerna bör stärkas. Folkpartisten vill göra det med hjälp av skärpta krav i skolan, socialdemokraten med mer kommunala resurser. En faktaruta illustrerar budgetläget och tidigare besparingar. Sista ordet i artikelserien går till läsarna, med ett ovanligt stort block publicerade inlägg.

Tips 29: Anpassa ambitionerna

Det är inte alltid man har en fyradelars artikelserie på sig. Samtalandets teknik går också att tillämpa i ett snabbare tempo, även om man då får skruva ner ambitionerna. Utmaningen att koncentrera ett samtal till en publicering kan samtidigt stimulera kreativiteten. Under valåret 2002, när mobila redaktionen disponerade en sida i veckan, prövade vi olika sätt att kondensera en politisk eller värderingsmässig valsituation till en tabell eller ett schema.

Vid en endagspublicering faller återkoppling från läsarna bort. Det går att kompensera med hjälp av en läsarpanel som får diskutera frågan redan innan publiceringen. Ett panelreferat i kanten på sidan fyller samma roll för identifikation och nyansering som en bra läsardiskussion. Har man ingen panel kan man göra en ambitiös enkät på torget, eller sätta sig ner med en grupp ungdomar på en skola och publicera det samtalet.

Att lyfta fram konstruktiva exempel och instrumentella hänvisningar kan man alltid göra – det behöver inte ta längre tid än någonting annat. Dagen efter en brutal dödsmisshandling i Vårberg fick mobila redaktionen i uppdrag att göra uppföljningen. I stället för att följa deskens förslag och stanna upp i det som hänt (kartlägga ungdomsgängen, göra gärningsmannaprofiler) försökte vi använda samtalsmetoden för att blicka framåt. Vi åkte till gymnasieskolan i närheten och ställde frågan ”Vad behöver

Snabbguide	
Partiernas problem – och hur de kan lösas.	
Problem	Lösningar
✓ Folk håller sällan med något parti till 100 procent och vill inte köpa ett helt åsiktspaket.	★ Personval tvingar partierna att vidga åsiktsramarna. Individerna får större utrymme. Det blir högre i lök.
✓ Folk i aktiv ålder, med jobb och barn, hinner inte engagera sig.	★ Partiföreningarna kan ordna gemensam barnpassning i anslutning till mötena.
✓ Det tar för lång tid att komma fram till en position där ens åsikter räknas.	★ Äldre partiaktiva kan skippa prestige och snabbt släppa fram nya, engagerade medlemmar.
✓ För lite engagerade politiska diskussioner på mötena – för mycket tråkig formalia.	★ Ägna mer av mötena till temadiskussioner kring aktuella frågor som engagerar medlemmarna.
✓ Nya medlemmar hamnar i lokalföreningar som bara sysslar med små, lokala frågor.	★ Också lokalföreningar kan ägna mer tid åt att diskutera de stora, centrala samhällsfrågorna.
✓ Ju färre vanliga människor som engagerar sig i partierna, desto mindre representativa blir de som ska bära upp demokratin.	★ Om partierna gör det mer attraktivt för nya medlemmar (se ovan) så startas goda cirklar.
✓ Partierna kommer aldrig att kunna återfå den samlade roll de hade för 50 år sedan.	★ Politiker måste hitta nya kanaler till medborgarna och lyssna också på folk som inte är partimedlemmar.

Baserat på intervjuer med ett dozzental aktiva och mindre aktiva människor i Stockholm, Faria och Helsingborg.

GRAFIK: DN

Tänkbara lösningar koncentrerade till en tabell. Från valrörelsen 2002.

förändras för att sådant här inte ska ske igen?” Parallellt med det samtalet berättade vi om ett samarbetsprojekt mot ungdomsvåld i Värmland som visade häpnadsväckande resultat. Vi gjorde enkät med föräldrar på stan och satte ihop faktarutor om vart man kan ringa om man vill engagera sig. Med tre reportrar var alltihop klart på en arbetsdag. Det var medborgarjournalistik som fungerade.

Tips 30: Var uthållig

Under de första åren i mobila redaktionen såg vi långsiktigheten, eller snarare bristen på sådan, som den svåraste utmaningen. De amerikanska

Dödsmisshandeln i Värberg

"Vuxna måste visa att de bryr sig"

Tre män begärs häktade

Misslyckad integrationspolitik

Satsning på unga i riskzonen

**Kunnsöndagen
PREMIÄRRABATT!**

Också i vanligt nyhetstempo går det att sätta ihop en medborgartillvärd tidningssida, som här efter en dödsmisshandling i Värberg (DN 010407).

- a) Diskussion med fyra 17-åringar: Hur ska man göra för att det inte ska hända igen?
- b) Tips om föreläsningar och seminarier på temat.
- c) Redogörelse för ett framgångsrikt projekt i Borlänge.
- d) Ansvarig kommunpolitiker ger sina lösningar.
- e) Senaste nytt från Polisen.
- f) Föräldrar i området ger förslag på vad man kan göra.

läroböckerna var entydiga: Om man släpper ett ämne för tidigt riskerar man att göra mer skada än nytta. Då lämnar man de nyss mobiliserade läsarna i sticket med ytterligare ett olöst problem. Den gemensamma bearbetningen kan ta många månader eller år.¹⁸ Journaliststudenter som studerade vårt arbete var till en början också kritiska: ”Mobila redaktionen riktar spotlighten på en fråga, de formulerar problemen, påbörjar bearbetningen och pekar i viss mån på lösningar, men sen slocknar lampan”.¹⁹ Det såg inte bra ut.

Och visst hoppade vi från ämne till ämne. Men efterhand började ett annat mönster framträda allt mer tydligt: Det var ju samma uppsättning frågor som vi återkom till, gång efter gång. Frågeställningarna var aldrig identiska, men ämnena kopplade i varandra, följde nya spår som ledde ut från tidigare upplägg. En diskussion om barnuppfostran fortsatte i en artikelserie om föräldrars tidsbrist, som följdes upp med konsumtionshetsen bland tonåringar, ett tema som så småningom kunde kopplas ihop med ungdomskriminaliteten, där vi kom tillbaka till föräldrars bristande tid och ansvar. Genom dessa sammanlänkande teman lyste hela tiden ett segregations/integrationsperspektiv.

Mobila redaktionens produktion kan ses som en fyraårig studiecirkel om förutsättningarna för social sammanhållning, medborgerligt deltagande och föräldraansvar. Hindren pekas ut på ett sätt som i längden nästan blir tjatigt: samhällets uppdrivna tempo, konsumtionskulturen, revorna mellan generationerna, den långt drivna individualiseringen. En kritik av modernitetens avigsidor kort sagt.

Det är inte överraskande att en journalistik som fokuserar på medborgarrollen lätt snöar in på en romantiserad vision om samhällelig gemenskap. Samtidigt var det så problemen och lösningarna formulerades gång på gång på förortstorg, i läsarpåsar och diskussionsgrupper. Det var den dagordningen vi följde så troget vi kunde. Summerar man samtalet som fördes på mobila redaktionens sidor under de här fyra åren är det svårt att anklaga oss för att lämna läsarna i sticket. Snarare kan man

tycka att vi behöll samma grepp lite väl länge. Vi släppte inte tråden för ett ögonblick.

Vi är färdiga att sammanfatta den fjärde lådan:

Ett bra samtal

UNDERLÄTTA DIALOG: uppmuntra reflexion kring egna och andras värderingar

LYFT FRAM VALSITUATIONER – renodla alternativ och konsekvenser. Vad står på spel?

BLI INSTRUMENTELL – hänvisa till beslut, litteratur, länkar, föreningar och mötesplatser

ANPASSA AMBITIONERNA – det går att göra medborgarjournalistik på en dag

VAR UTHÅLLIG – en diskussion behöver pågå länge för att ge resultat, släpp inte taget

---

Argument för skeptiska journaliser

Att lägga tid och kraft på att lyssna på vanliga människor kräver engagemang från journalisternas sida. Ur demokratisk och medborgerlig synvinkel är det lätt att motivera. Men vad har redaktionerna att vinna? Faktiskt ganska mycket. Vi avslutar kapitlet med en uppställning av argument – helt ur journalistens perspektiv:²⁰

NIO POÄNGER MED ATT LETA LÄNGRE NER

1. Man kommer först. Journalister kommer att stöta på händelser, trender och vad som är viktigt för folk långt innan detta når den officiella världen, där frågorna dessutom har en tendens att snärjas in i officiellt språkbruk och färdiga dagordningar.

2. Man utvecklar rutiner. Man hittar bra ställen, personer och grupper som det blir lätt att återkomma till.

3. Man ställer bättre frågor. Bättre kunskap om sakfrågornas faktiska betydelse för folk gör det lättare att sätta makthavare på det hala.

4. Bättre vinklar. Det blir lättare att bolla upp viktiga ämnen så att de känns sanna och angelägna för flertalet läsare. Man lär sig gå från den förenklade

för-och-emot-journalistiken till att skildra den faktiska komplexiteten och ambivalensen i frågan.

5. Mer hårtslående artiklar. Den journalist som bottnar i en historia eller ett bevakningsområde kan bli vassare. Man behöver inte följa det trygga formuläret utan kan gå rakt på den faktiska sociala spänningen i en fråga.

6. Bättre planeringsmöten. Vet man mer blir det lättare att tänka ut bra framtida jobb.

7. Bättre redaktionella diskussioner. Att prata om det man hör ute på fältet är ett utmärkt sätt att öka kreativiteten på redaktionen.

8. Lättare att slå broar. Det blir lättare att sätta in politiska nyheter i ett sammanhang som känns begripligt och meningsfullt för vanliga människor.

9. Få syn på egna fördomar. Ju mer man pratar med olika grupper av människor, desto lättare blir det att få syn på de värderingar och förutfattade meningar man själv bär med sig som journalist. Om man blir uppmärksam på dessa blir det lättare att parera dem.

Sammanfattning

Vi har i det här kapitlet sett hur man kan bygga upp bättre kontaktytor och nya rutiner för att komma närmare vanliga människors syn på verkligheten. Den förankringen är avgörande för att journalistikens frågeställningar ska bli riktigt relevanta. Det kräver inga storslagna satsningar – men väl chefer som förstår att ge reporterna tid för förutsättningslöst lyssnande. Mycket handlar också om ett principiellt förhållningssätt: om att ställa andra slags frågor och att formulera ämnena så att de stimulerar till diskussion. När det väl är dags att publicera finns det många knep för att dra in läsarna, starta en dialog och leda läsarnas engagemang vidare. En sammanställning av de viktigaste punkterna skulle kunna se ut så här:

Några tips som gör det lättare att ...

... träffa rätt:

- Prata mer med människor som du normalt inte träffar.
- Gör dessa röster centrala för hur nyheten/problemet presenteras.
- Lyssna inte bara efter bra citat – leta efter sammanhanget.

- Testa frågeställning och vinkel innan du spikar upplägget.
- Tänk bredare: Vilka samband ser folk? Vad är folk bekymrade för *egentligen*?
- Fråga mer: Varför tycker folk som de gör? Varför är det svårt att ta ställning?
- Hitta spänningarna i vardagen. Fokusera inte bara på extremerna.
- Ta utgångspunkt i det kluvna. Pressa folk på deras självmotsägelser.

... bli nyttig för läsaren/lyssnaren/tittaren:

- Tänk: Vilken information behöver folk för att kunna lösa sina problem?
  - Betrakta mediet som ett forum för problemlösning.
  - Dra in fler: Vilka saknas i diskussionen? Vilkas medverkan skulle behövas?
  - Underlätta för folk att sätta sig in i motståndarens argument.
  - Leta lösningar: Hur har man gjort på andra ställen?
  - Lyft fram värderingar, val och konsekvenser (för- och nackdelar med olika lösningar).
  - Tipsa om telefonnummer, litteratur, debatter, Internetlänkar, när beslutet tas och så vidare.
-

Men fungerar det? Blir läsarna klokare? Mindre maktlösa? Kom vi några nya lösningar på spåren? Det ska vi titta på i nästa kapitel. Det har blivit dags att tala resultat.

Noter

¹ VLT:s projekt Nya läsare finns beskrivet i slutrapporten: *Vägen ut – en forskningsresa utanför cityringen*, maj 2001

² Det här ska inte förväxlas med vanliga ”dagens fråga”-enkäter, där frågorna ofta saknar medborgerlig relevans och mest är till för att lätta upp sidan.

³ Danmarks radio och Politiken gjorde 2001–2002 ett stort public journalism-projekt kring trafiksäkerheten med en medborgarpanel som tog fram olika, välunderbyggda lösningar, se www.kbhradio.dk/public/projekter.asp

⁴ *Tapping Civic Life* (2000)

⁵ Heikkilä (2000)

⁶ Instruktionsvideo från Pew Center for Civic Journalism

⁷ *Tapping Civic Life*

⁸ ”Facts can’t tell you how they want to be framed. Journalists decide how facts will be framed and that means making decisions about which values will structure the story.” Merritt 1988, 125

⁹ DN 010221a

¹⁰ DN 010221b

¹¹ Se kritisk artikel på Quick Responses hemsida: www.quickresponse.nu/bevaka/b_ri_1.asp?vID=311

¹² DN 000411

¹³ DN 991208

¹⁴ DN 001002

¹⁵ DN 991028

¹⁶ Den kritiken formulerades i en C-uppsats, Vikström & Wänkkö: *Public journalism enligt Dagens Nyheter* (2000). Mer diskussion om detta kommer i nästa kapitel.

¹⁷ Lugna gatan är en brottsförebyggande organisation som drivs av Fryshuset i samarbete med SL m fl

¹⁸ Charity (1995)

¹⁹ Vikström & Wänkkö (2000)

²⁰ Fritt efter *Tapping Civic Life*

Resultat

Den tändande gnistan

Som svensk har man först lite svårt att fatta. Det här är alltså Seversville – den tidigare beryktade slummen. Stadsdelen som toppade mordstatistiken, knarkhandelns och prostitutionens centrum i miljonstaden Charlotte, North Carolina. Det var visserligen för snart tio år sedan, men ändå. Har vi hamnat rätt? Pyttesmå, välskötta egnahem med sydstatsverandor i prydliga rader längs sömniga förstadsgator. Inga förvridna, spretande armeringsjärn, inte en skräpbit. Här stod det prostituerade i vartenda gathörn, berättar vår guide, en journalist från tidningen The Charlotte Observer. Inga gatuavlopp fungerade. Nästan vartannat hus övergivet och använt som knarkarkvart. Det var innan tidningen ryckte in. Upprensningen av Seversville är amerikansk public journalismes populäraste framgångsberättelse.

”Taking back our neighborhoods” hette den legendariska artikelserien som åren 1994–1997 mobiliserade stora delar av Charlottes befolkning mot kriminalitet och förslumning. Stadsdel för stadsdel, med början i Seversville, ringade redaktionen in problemen i samarbete med de boende. Tidningen satte samman lokala paneler, man gjorde opinionsundersökningar och organiserade öppna möten i kyrkor och samlingslokaler. Artiklarna, som pumpades ut månad efter månad, fokuserade på

de sociala bristerna, på kriminalitetens orsaker och framför allt på vad som kunde göras. Sidorna fylldes med listor över ”behov”: material som skolorna saknade och till vilka organisationer man kunde vända sig om man ville hjälpa till. Framgångsrikt brottsförebyggande i andra stadsdelar lyftes fram, engagerade människor porträtterades.

I Seversville sjönk kriminaliteten snabbt. Människor blev trevligare mot varandra, föreningslivet återvann självförtroendet och fler vågade börja samarbeta. Bostadsföretagen skärpte sig, kommunen tog sitt ansvar, skolor öppnades. Men också vanliga medborgare i övriga Charlotte började tänka och bete sig annorlunda. Folk pratade med människor de aldrig skulle ha pratat med förut. Frivilligarbetare anmälde sig i hundratal. Kyrkliga församlingar i vita medelklassstadsdelar gick samman och finansierade en ny förskola.

Några tonårsskillar spelar basket i en skinande, nybyggd inomhushall när jag och Ulrika By hälsar på 2001. Den mycket gamla och närsynta

Tydliga mål. The Charlotte Observer mobiliserade medborgarna mot kriminalitet och förslumning.

vaktmästaren, uppvuxen i stadsdelen, är osäker på hur mycket som är tidningens förtjänst. ”Men det är klart att all uppmärksamheten hjälpte till” säger han. Utvärderingar framhåller tidningens avgörande roll som katalysator. Jobbet gjordes av existerande organisationer, företag och myndigheter. Men artikelserierna, konstaterar medieforskaren Lewis Friedland, blev den tändande gnistan för en medborgerlig dialog – tvärs över etniska och ekonomiska gränser – som annars inte hade kommit till stånd.¹

Journalisten som samhällsingenjör?

Tydliga mål är lättast att utvärdera. Om det är ökat frivilligarbete, donationer, fysisk upprustning och minskad kriminalitet man är ute efter går effekterna att mäta relativt enkelt. ”Taking back”-exemplet visar ett slags möjligt resultat. Men Sverige är inte Sydstaterna. Ingen förväntar sig att artikelserier om Fittja eller Västerhaninge ska utlösa floder av frikyrklig välgörenhet eller få nya skolor att skjuta upp ur marken. Sådan fullfjädrad, journalistisk ingenjörskonst är svår att föreställa sig på hemmaplan. Också i USA har den mest aktivistiska formen av public journalism drabbats av en viss självrannsakan. ”Vi är trots allt journalister, inga socialarbetare”, löd summeringen på Charlotte-redaktionen vid vårt besök. En medborgartillvänd journalistik av svenskt snitt måste sätta upp egna, rimliga mål som den kan utvärderas mot.

För mobila redaktionens del kan man säga att målet var tvådelat: För det första att *dra in fler i samhällsdiskussionen*, det vill säga att göra det samhälleliga problemlösandet till en angelägenhet för fler. För det andra att *organisera ett samtal som stärker medborgerligheten*, definierat som minskad maktlöshet, mindre misstro, mer tillit, mer reflexion, mer vilja att delta i samhällslivet och att diskutera lösningar tillsammans med andra.

Punkterna går som synes in i varandra och man kan diskutera vad som är mål och vad som är medel. En stärkt medborgerlighet leder till att

fler vill delta i diskussionen, vilket i sin tur stärker medborgerligheten och så vidare. Men vi struntar i hårklyveriet. Uppdelningen gör klart att vi *dels* ville ha med oss nya grupper i samtalet, *dels* att samtalet skulle ha vissa positiva effekter på läsarna. Allt det andra, att undvika stigmatisering, att utgå från gräsrotsperspektivet, att betrakta människor som aktörer, att identifiera gemensamma problem och så vidare – var medel för att nå dit.

Alltihop framstår förstås som ganska vagt och svårt att utvärdera. Några mer precisa mål som ökat valdeltagande, minskad brottslighet, ökat medlemskap i politiska partier eller ideella organisationer sattes aldrig upp, även om man vore dum att tacka nej till sådana effekter. Intressant nog hade vi inte heller några krav på oss uppifrån att öka upplagan bland utpekade grupper. Så hur kan man alls veta om vi var framgångsrika eller inte?

Läsarundersökningar

Den första läsarundersökningen som gjordes efter Mobila redaktionens första halvår 1999 var klart uppmuntrande. En stor majoritet av DN:s förortsprenumeranter hade läst redaktionens artiklar och tre fjärdedelar av dessa tyckte att de gav en rättvisande bild av utvecklingen i förorterna. Inriktningen på segregationsfrågor fick ett mycket starkt stöd och nästan 70 procent ansåg att vi hade bidragit, mer eller mindre, till en förbättring av de problem vi tog upp.² Det var tydligt att vi nådde vår målgrupp. Och med god vilja kunde man tolka detta som att vi också drog in *fler* än tidigare i samhällsdiskussionen, även om frågorna inte fängade in någon ökning eller minskning av läsandet.

Senare samma år gjordes en mer djupgående intervjuundersökning med ett smalare urval av låginkomsttagare i elva förorter, både läsare och icke-läsare. Där kom kallduschen. Vi fick höra att vi ”gav en bild av förorten som problemfylld och utan framtidshopp”, att ”vi tittade på problemen utifrån men tog inget ansvar för dem” och att vi ”skildrade människor i förorterna som passiva stackare”. Precis det vi inte vill göra. Ar-

ticklarna fick uppenbarligen inte intervjupersonerna att känna sig hemma på tidningssidorna. Därmed tvingades vi till avgörande självkritik och fick samtidigt hjälp att se vad våra läsare faktiskt förväntade sig. Och här var rösterna påtagligt enstämmiga. Vi skulle inte fokusera så ensidigt på problemen utan också visa på lösningarna: ”DN bör avsluta varje artikel med ett konstruktivt förslag”, ”Bjud in till en dialog i tidningen”, ”Lyft fram vad olika personer eller samhället gjort för att lösa problemen”.

Konsulterna på Kommunera AB som gjorde undersökningen tolkade resultatet som ett stöd för vår inriktning. Det var tydligt att läsarna, just i målgruppen, ville få hjälp av tidningen att bryta passivitet och maktlöshet: ”Ett nytt angreppssätt behövs, en hjälp att omvandla vanmakt och destruktiv energi till konstruktiv kraft”, sammanfattade undersökningsföretaget.³ Också i den tidigare undersökningen där intervjupersonerna gavs tillfälle att komma med fria kommentarer framtonade en stor efterfrågan på en mer konstruktiv och långsiktig diskussion. Några övertygande resultat kunde vi inte visa upp men väl en stark bekräftelse av grundidén.

Stärkt medborgerlighet?

Båda undersökningarna försökte framför allt ta reda på hur artiklarna uppfattades. Närmare ledtrådar om artiklarnas eventuella effekter på medborgerligheten saknades fortfarande. Efter 1999 gjorde inte heller DN några systematiska försök att utvärdera Mobilas arbete. När det första projektåret var till ända var redaktionsledningen tillfreds och beslöt att permanenta verksamheten. I och med det övergick bedömningsgrunden till att bli den vanliga, lite oprecisa: ”Intressanta knäck. Fortsätt så.” Det typiska för journalistik är att det saknas rutiner för mer kvalificerad utvärdering, när det gäller effekterna utanför redaktionen. Mobila redaktionen täppte igen DN:s behov av förortsjournalistik och av att ha människor i tidningen. Upplagan steg under de här åren, alla var nöjda och inga frågor ställdes.

Så är alltså läget. Det finns inga statistiska resultat som kan summera de fyra åren. Möjligen finns det andra slags indicier på framgång. Ett är att mobila redaktionens artikelserier genererade större och kanske anorlunda läsarrespons än de flesta andra inslag i tidningen. Att många läsare hör av sig säger i sig inte så mycket om den medborgerliga effekten. Det medborgerliga ligger i tonfallet eller stämningläget hos den som ringer eller mejlar. Vill de bara berömma eller skälla, rakt upp och ner? Eller vill de diskutera och komma med egna förslag? Jag kan bara jämföra med mina sex år som kommunreporter på fyra olika tidningar inklusive DN. Och där har jag sammanlagt inte fått ta emot ens hälften så många diskussionsglada, nyanserade och konstruktiva e-brev och samtal som vi fick under *en* genomsnittlig serie med mobila redaktionen.

Det var också en mycket större spridning på rösterna – socialt och etniskt – än jag upplevt i något annat sammanhang. Framför allt var det påfallande mycket vettiga människor som hörde av sig, inte extremister, inte rättshaverister, inte jobbiga, tvärsäkra typer utan – just – medborgare som kände sig tillfrågade, uppmuntrade och inbjudna.

Ofta fick vi också rapporter via kamrater, anhöriga eller yrkeskontakter om hur artiklar diskuterades med engagemang på arbetsplatser och skolor. Kommunicerarapporten från 1999 visade att detta kanske var den viktigaste användningen. Få av intervjupersonerna hade känt sig manade att gå på redaktionens öppna möten eller att höra av sig. Däremot var det flera som hade klippt ur artiklarna, tagit med dem till jobbet och diskuterat med kollegorna. Och detta, menade konsulterna, var mycket nog: ”Jag tycker man hör att folk börjat reflektera och fundera. Folk vill ha argument i dag. Folk är kloka och vill diskutera.”⁴ Flera av artikelserierna var skrivna med tanke på att de skulle kunna användas i undervisningen på högstadier och gymnasier. Vi fick många gånger bekräftat att så också blev fallet.

Erfarenheter utifrån

Just ett ökat intresse bland läsarna att diskutera samhällsfrågor verkar vara den tydligaste effekten av de amerikanska experimenten. Och slutsatserna därifrån är inte helt irrelevanta ur svensk synvinkel, även om allt inte är jämförbart. Särskilt under 1990-talets andra hälft har projekten där varit ganska lika mobila redaktionens: De har cirklat kring etnisk mångfald, skolfrågor, familjefrågor (barnuppfostran, tonårsgraviditeter) och ungdomsproblem (droger och kriminalitet). Redaktionerna har jobbat nära läsarna, ofta med hjälp av paneler och diskussionsgrupper. Bara en minoritet av projekten har varit så aktivistiska som det i Charlotte. Av 651 utvärderade public journalism-projekt – i en aktuell sammanställning – kunde 297 (53 procent) uppvisa ”an improvement in a community’s public deliberative process”.⁵ Den näst vanligaste effekten (43 procent av projekten) var att andra organisationer, framför allt skolor, använde sig av materialet i undervisningen eller som diskussionsunderlag. I 40 procent av fallen fanns tecken på stärkt medborgerlig kompetens: en ökad benägenhet att rösta, att delta i politiska debatter, att ifrågasätta officiella ståndpunkter eller att engagera sig för samhällsförändring.

Resultaten ska tas med en nypa salt. Uppgifterna har rapporterats in av redaktionerna själva och bygger sällan på vetenskapliga eller statistiska undersökningar. Samtidigt har forskare i en rad andra fallstudier lyckats fastställa liknande positiva samband: människor känner, enligt en av studierna, större tillit och blir aningen mindre cyniska av att utsättas för public journalism.⁶ Benägenheten att rösta och att reflektera kring politiska frågor ökar också. Flera projekt har haft dokumenterade, positiva effekter på etniska relationer (”race relations”) och har skapat en dialog över etniska gränser. Massmedieforskaren Lewis Friedland sammanfattar: ”At this stage of research, we can say that public journalism seems to have succeeded in its goals of stimulating greater deliberation, increasing community problem-solving capacities, and stimulating new community relationships across boundaries.”⁷

Fördelningseffekter

Mer kritiska forskare såsom Brian Massey och Tanni Haas som har granskat ett stort antal utvärderingar hävdar att många av dem rymmer sådana osäkerheter och metodfel att man knappast kan säga någonting alls om vad public journalism har lett till i USA.⁸ Bland annat är det ofta svårt att fastställa klara orsakssamband: Hur bevisar man att ett ökat valdeltagande beror på tidningsbevakningen? Men också sådana kritiker erkänner vissa positiva effekter på publiken. Massey och Haas pekar samtidigt på några avgörande kunskapsluckor när det gäller medborgarjournalistikens sociala och demokratiska följder. Om nu metoden faktiskt stärker den medborgerliga kompetensen, sker det då lika mycket i alla samhällsskikt? Minskar skillnaderna i politisk kunskap och deltagande eller förstärks de genom att redan resursstarka blir ännu mer aktiva? Samma sak med de lösningar som förs fram i diskussionen: gynnar de alla i samhället, eller i första hand de mest högröstade? Sådana studier skulle behöva göras, påpekar de båda forskarna.

Frågorna är helt klart relevanta, inte minst ur ett svenskt perspektiv. Det var också en farhåga som väcktes tidigt – att fel grupper skulle stärkas. ”Vilka är de som kommer till de medborgarmöten som tidningen ordnar?” frågar sig en amerikansk grävreporter i tidskriften *Scoop*. ”Inte är det de bostadslösa eller de ensamstående mödrarna?”⁹ Att organisera medborgerliga samtal som bara permanentar eller förstärker maktskillnaderna är knappast särskilt angeläget. Här kan man anta att effekterna är beroende av målformuleringen. Om amerikansk public journalism har försökt bromsa den *allmänna* medborgerliga reträtten, utan att närmare fokusera på klasskillnader, har de svenska försöken mer väglets av en oro för segregation och växande klyftor.¹⁰ Det är tänkbart att en sådan uttalad ”fördelningsprofil”, som exempelvis mobila redaktionen har haft, åstadkommer en tydligare omfördelning av makten på det offentliga torget, genom det urval av människor och verklighetsbilder som släpps fram i artiklarna. Men även detta är effekter och samband som skulle behöva undersökas närmare.

Farhågor och kritik

Kritiken mot public journalism, som framför allt kommer inifrån mediebranschen handlar till stor del om att det nya journalistiska engagemanget underminerar allmänhetens förtroende för massmedierna. Om journalister börjar visa ett eget intresse för att samhällsproblemen ska bli lösta, hur går det då med den objektiva rapporteringen?¹¹ Lewis Friedland gör en intressant iakttagelse i det avseendet. Farhågorna, menar han, har visat sig helt grundlösa:

In my many interviews, not a *single* citizen in any of the cities that I visited expressed concern about whether the newspaper could do public journalism reporting and remain credible. Nor did anyone express worry about the newspaper usurping the agenda of elected officials, overstepping its bounds, distorting its reporting on citizens by covering them more favorably, or any of the other litany of imagined problems that the critics of public journalism have offered up.

Tidningsläsarnas farhågor ligger på ett helt annat plan:

The only consistent refrain of citizen worry about public journalism that I found was: Will they keep it up? Are they just doing this to 'sell newspapers'? Are they serious about this over the long term? The practices of public journalism were fine with the citizens. They wanted more of it, and they wanted long term commitment.¹²

Det är en iakttagelse som stämmer väl med de läsarundersökningar som gjorts kring Mobila redaktionens experiment. Det finns en klar skepsis till tidningens uppsåt men samtidigt en tydlig uppmaning till mer engagemang och större uthållighet. Ute i de stadsdelar där vi har jobbat har jag aldrig heller stött på en läsare som tyckt att tidningen engagerat sig för mycket. Sådan kritik har däremot i några få fall kommit från politiska partier eller intresseorganisationer, som ansåg att vi frångick objektiviteten. Men det handlade mer om vårt val av vinkel än om arbetsformerna.¹³ Till en början, när vi ordnade regelbundna öppna möten med läsarna, hördes en och annan kritisk röst från kollegor på DN som tyckte att vi överskred gränserna. Men några läsarprotester mot mötena hörde vi aldrig talas om.

Ytterligare en invändning som framförts är att public journalism riskerar att skapa en rundgång av åsikter, där ”folkets röst” bara blir en spegling av vad som redan formulerats av makthavare eller journalister.¹⁴ Det låter sig sägas. Men vad är i så fall slutsatsen av det? Självfallet bygger det medborgerliga samtalet på en massa inflöde från den ”stora” politiken. Syftet med lyssnandet är ju att hitta de vardagliga kontaktytorna för att kunna inkludera fler i diskussionen – inte att upphöja folkets åsikter till sanning. Kvällstidningar bygger gärna sin journalistik på opinionsundersökningar och kan säkert anklagas för att ibland driva fram kort-siktiga opinioner i egna syften. Det är ett argument mot ytlig Temo-journalistik, och ett bra skäl att leta efter människors mer djupliggande värderingar. Just den kritiken, menar jag, skjuter bredvid målet.

En fara för demokratin?

Traditionella politikredaktörer både i Sverige och USA hyser ofta miss-tanken att public journalism ställer sig mellan medborgarna och deras valda representanter på ett farligt sätt. Tanken att journalistiken ska bygga upp alternativa, politiska arenor hotar onekligen den normala roll-fördelningen. Mobila redaktionen har också fått kritik för att i alltför hög grad utelämna vanliga politiker ur diskussionen, och att därmed förbigå de faktiska, politiska alternativ som står till buds. Detta, påpekar två c-uppsatsförfattare, innebär att inventeringen av möjliga lösningar inte blir fullständig och att läsarna lämnas i sticket.¹⁵ Poängen är riktig, det finns en sådan konflikt inom medborgarjournalistiken. Ambitionen att ge vanliga människor huvudrollen kan leda till att den egentliga politiken försvinner ur synfältet. Det finns exempel där vi beskrev de folkvalda som handfallna och impotenta, för att understryka behovet av medborgerlig mobilisering.¹⁶ Det är en balansgång som kan tippa över i ren anti-politik, ett perspektiv som värsta fall leder till minskat valdeltagande. Därför är det viktigt att göra både och. Politiken ska inte ersättas, den ska stärkas, genom att människor växer i tillit och medborgerligt självförtroende. Mot

slutet blev mobila redaktionen bättre på att hantera den balansen: att ta avstamp i en fri, medborgerlig diskussion där människors egna förslag hamnar främst, men att samtidigt lyfta fram de traditionellt politiska valmöjligheterna.

Tillräckligt genomslag

Mobila redaktionen ville dra in fler i det offentliga samtalet och på det viset stärka medborgerligheten. De amerikanska studierna tyder på att det *i princip* är möjligt att nå sådana resultat. Även om de svenska försöken är otillräckligt utvärderade och även om jämförbarheten med USA kan diskuteras, verkar det allmänt sett finnas ett samband mellan journalistikens inriktning och den medborgerliga kompetensen. Under vissa omständigheter i alla fall. Ett sådant villkor, kan man anta, är att den medborgartillvända journalistiken får tillräckligt genomslag i samhället.

På ett par de mest studerade amerikanska orterna (Madison och Charlotte) har den dominerande tidningen samarbetat med ledande TV-kanaler kring projekten, vilket anses ha bidragit till framgången. De mest lyckade projekten har också pågått länge, varit högt prioriterade av redaktionen och konsekvent lyfts fram i tidningen. I jämförelse framstår DN:s försök som ganska trevande och inte heller särskilt konsekvent prioriterat. Trehundra artiklar utspridda på fyra år drunknar i mediebruset. Det är inte troligt att det hade gått att ringa in några samhälleliga effekter av experimentet, ens om man hade försökt. Medborgerligheten kan säkert påverkas med målmedveten journalistik, men det krävs mer än tre personer för att göra mätbar skillnad.

Därmed inte sagt att experimentet med mobila redaktionen var resultatöst. Under flera år försåg vi DN:s läsare med ett diskussionsunderlag som annars inte hade funnits där. Vi utvecklade kontaktytor utanför de vanliga svensk-områdena som få kunde konkurrera med. Våra utgångspunkter var alltid annorlunda och hade en bredare social förankring än i nästan all annan journalistik. Vi bidrog till att släppa in människor med

invandrarbakgrund på tidningssidorna, i en avdramatiserad roll som normala medborgare. Vi sammanförde röster och perspektiv som annars sällan möttes. Vi visade hur man kan närma sig också svåra integrationsfrågor på ett relativt anständigt och konstruktivt sätt.

Men om det nu är så bra att jobba på det här sättet – varför gör inte alla det? Vad är haken? Och vilka är oddsen för att en medborgarjournalistisk metod faktiskt får genomslag i Sverige? Sista kapitlet ska handla om möjligheterna.

Noter

¹ Eksterowicz & Roberts, red (2000), 134

² Undersökningen gjordes av Ingrid Friman Samhällsinformation AB och bygger på 309 telefonintervjuer med DN-läsare i utvalda förorter. Se också Beckman (2000).

³ Rapport från Kommunera AB, november 1999. Undersökningen bygger på 17 individuella djupintervjuer och två gruppsamtal med fyra deltagare i varje. Rekryteringen gjordes utan större systematik, dels från prenumerantlistor, dels genom besök i olika förorter. Målet var att samla människor representativa för målgruppen.

⁴ Intervju med Birgitta Levy, psykolog på Kommunera AB i december 1999

⁵ Friedland & Nichols: *Measuring Civic Journalism's Progress* (2002). De kriterier som anges är att redaktionerna antingen själva har organiserat allmänna diskussionsmöten, eller har försett läsarna med impulser och verktyg för att ordna sådana möten. *Effekterna* är alltså i viss mån sammanblandade med medlen.

⁶ Poynter Election Handbook (1999)

⁷ Eksterowicz & Roberts, red (2000), 140. Se också Lambeth m fl, red: *Assessing Public Journalism* (1998), 143–157

⁸ Massey & Haas (2002)

⁹ Scoop 3/96

¹⁰ De amerikanska handböckerna är i jämförelse påfallande blinda för klassperspektivet, se Rosen: *What Are Journalists For?* (2000), Merritt (1998) och Charity (1995). Samtidigt kan man notera att många av de konkreta tillämpningarna har präglats av stort socialt engagemang, som exempelvis Charlotteprojekten.

¹¹ William F Woo har sammanfattat sin och andras kritik i Eksterowicz & Roberts, red (2000)

¹² Eksterowicz & Roberts, red (2000), 141

¹³ Under vår första artikelserie om bostadsrättsomvandlingen i Stockholms innerstad 1999 tyckte moderaterna i Stadshuset att rapporteringen var för politiserad, i och med att vi anlade ett renodlat ytterstadsperspektiv. När vi skrev om valfriheten i skolan hörde Friskolornas riksförbund av sig och tyckte att vi borde lyfta fram fördelarna med friskolorna mer. Socialdemokraterna i Haninge gillade inte alls att vi lät Sverigedemokrater komma till tals i serien ”Svenskar i utkantén”.

¹⁴ Lars Nord har tidigare framfört sådana farhågor och manat till försiktighet med att upp-

höja folkets åsikter till något ädelt (intervju hösten 1998). Jesper Bengtsson tar upp risken för rundgång och populism i *Måktiga medier, mager demokrati* (2001)

¹⁵ Vikström & Wänkkö (2000)

¹⁶ Till exempel i ”Ett fungerande samhälle” och ”Har du tid?”. Faktum är att jag i början var angelägen om att hålla ett avstånd till den formella politiken, dels för att jag själv var trött på Stadshusets korridorer, dels för att inte kunna anklagas för att gå i etablissemangets ledband.

Möjligheterna

"För att kunna kontrollera massorna, när de nu skulle få vara med och bestämma, behövdes en apparat som styrde och kontrollerade deras tänkande. Den styrapparaten blev medierna." (Noam Chomsky¹)

Den stora lögnen

Datahackern Neo väcks med gastkramande brutalitet ur sin illusion att livet han levde var verkligt. Alla hans känslor, tankar och sinnesintryck, visar det sig, produceras i själva verket av ett enormt dataprogram designat av ondskefulla maskiner för att förslava mänskligheten. I verkligheten sitter Neo och alla andra människor fastnaglade och upphängda som levande bränsleceller i härskarrobotarnas ändlösa jättefabrik med en enda funktion i livet – att förse maskinerna med energi. Grundlurade men oförmögna att tänka egna tankar tror vi människor att vi är nöjda med den tillvaron. Matrixprogrammet hindrar oss från att göra uppror.

Matrixfilmerna hör till tidernas största kassasuccéer. Konspirations-teorier kittlar – skönt och oroande på samma gång. Som bild av det allomfattande, hjärntvättande mediasamhället är metaforen mycket slående. Neos messianska kamp mot förblindelsen har också adopterats av Maria-Pia Boëthius – Sveriges mest uppburna mediekritiker: Media-Matrix är den värld som ”har dragits ner framför våra ögon för att dölja sanningen”, förklarar hon. Och vad är sanningen? Jo, att vi är slavar med den

enda uppgiften att förse konsumtionskapitalismen med bränsle: ”Marknaden ’behöver’ oss som köpmaskiner, knappast något annat; framför allt inte som medborgare i en bråkig demokrati som lägger hinder i vägen för marknaden.”²

Journalistikens funktion i denna osynliga ordning är främst att leverera en publik till reklamakarna, med ett innehåll som allt mer anpassas till marknadsintressena. ”... mellan reklaminslagen utsätts vi för ’content’ – program eller artiklar som inte sällan handlar om hur otillräckliga vi är och hur denna otillräcklighet ska avhjälpas av just produkter och tjänster.” Med tungt stöd från Noam Chomsky försöker Maria-Pia Boëthius öppna våra ögon för journalistikens grundläggande ofrihet: ”Det är helt självklart att storföretagsamheten som äger medierna inte producerar en världsbild som skadar deras egna intressen.” Journalisterna behöver inte ens styras särskilt hårt. Enligt Chomsky fungerar mediemaskinen som ett självreglerande system ”där propagandan produceras frivilligt och på ett decentraliserat sätt av mediepersonal som censurerar sig själva på basis av en inre känsla av vad som är politiskt korrekt”³.

Ofta återkommer Maria-Pia Boëthius till mediepessimisten Bengt Nermans ord: ”Journalisterna lever i en lön de inte själva ser. De är itutade och övertygade om att de har ett Uppdrag, nämligen att ’granska makten och spegla verkligheten’. Nöjda med denna definition av sitt jobb och övertygade om att de fullgör Uppdraget skriker de till handling, och gör något helt annat, nämligen vad ’mediebranschen’ och ägarna vill att de ska göra, enligt en noga fastställd koreografi.”⁴

Boëthius böcker säljs i massupplaga, hon fyller samlingslokaler från Ystad till Haparanda och har enligt egen utsago fört en dialog med över tiotusen svenskar om medierna och makten. Det här är en dystopi om sakernas tillstånd som folk uppenbarligen älskar att höra. Man kan se det som ett tecken på att väldigt många ropar efter en genomgripande förändring på mediefronten.

Men ett av flera problem med Matrixmetaforen är att den inte lämnar

något utrymme för reformer. Om journalisterna saknar frihet, alternativt är lika grundlurade som alla andra, är det knappast meningsfullt att diskutera journalistisk idéutveckling. Ett ont system kan bara besegras på ett sätt. Man spränger det i bitar.

Upp med rullgardinen

Den radikala vänstern har följaktligen en lite kluven syn på medborgarjournalistikens anspråk. Första gången jag presenterade idéerna för DN:s kulturredaktion, som är ett välkänt vänsterfäste, möttes jag av en del uttråkade suckar: ”Men *wake up*, har du inte förstått *någoting* om mediekapitalismens villkor?” Ungefär. Man ska vara mediekritisk, det är helt klart. Men att argumentera för faktiska förändringar? Det verkar nästan som om det hotade kulturvänsterns trygga revir. Om en tidning som Dagens Nyheter *faktiskt* skulle kunna producera genuint demokratisk journalistik, hur ska man då betrakta Bonniers ägarmakt? Det är liksom inte meningen att det ska fungera på det sättet. Marknadsstyrda medier ska vara lite onda.

Konsekvensen blir paradoxalt nog att kulturradikaler och andra som gör anspråk på att slåss för demokratiska värden helt i onödan ger medierna fribrev att fortsätta som de gör. Om journalisterna bara är kapitalets lealösa lakejer är det ju ingen vits att bråka med dem, eller att ens föreställa sig att de skulle kunna göra *någoting* annorlunda.⁵ Men det tror jag är ett allvarligt felslut.

Poängen här är inte att mediekapitalet (Bonniers till exempel) skulle vara snällt eller demokratiskt sinnat, lika lite som McDonald's stöder barnsjukhus av allmän människokärlek. Poängen är att man måste ta till vara den handlingsfrihet som trots allt finns inom de ramar som sätts av marknaden och ägarintressen. Marknaden styr medierna – ja. Kapitalet vill se oss som konsumenter och har starka resurser att påverka oss alla i den riktningen, inte minst via medierna – jo, det är ganska uppenbart. Men det betyder inte att människor – journalister eller medborgare – saknar

vilja och förmåga att hävda andra principer. Eller rättare sagt: om det verkligen vore så skulle allt demokratiskt och politiskt arbete vara meningslöst. Man måste välja vad man vill tro, och agera därefter.

Låt oss anta att en majoritet av Sveriges journalister började analysera sin roll kritiskt och bestämde sig för att tillämpa ett nytt, mer medborgarinriktat förhållningssätt. Anta också att omorienteringen föregicks av en kraftfull, offentlig diskussion om mediernas demokratiska potential. Vad skulle hända? Skulle journalisterna få sparken? Skulle tidningsägarna öppet motarbeta omsvängningen? Nej, det tror inte jag. Jag tror att tidningsföretagen skulle sättas under en betydande opinionspress. Det är inte omöjligt att tidningarna, en efter en, skulle göra den nya ”medborgarmärkningen” till en del av sin varumärkesprofil. Precis som med miljömärkningen, precis som med McDonald’s och barnsjukhusen. Företag vill verka moraliskt engagerade; det är bra för affärerna. Och det ska man utnyttja. Någonstans går det säkert en gräns där medborgarperspektivet krockar med utgivarnas marknadsintresse alltför mycket. Men fram till den gränsen finns det mycket som kan förändras. Det går att dra upp den mentala rullgardinen – i alla fall lite grann.⁶

Förutsättning ett: Vill cheferna?

Om vi alltså antar att det finns ett visst manöverutrymme, som dessutom kan vidgas med den allmänna opinionens hjälp: Vad krävs i så fall för att en förändring ska komma till stånd? De amerikanska erfarenheterna visar entydigt att det är de redaktionella cheferna som sitter med nyckeln.⁷ Ett medborgarinriktat arbetssätt är omöjligt utan en anpassning av rutiner och arbetsvillkor. Dessutom krävs ett stort mått av ledarskap för att samla en organisation kring så ovana målformuleringar. Enskilda journalisters drivkraft och initiativ är naturligtvis avgörande när själva jobbet ska utföras eller när projekt ska startas. Men det hjälper inte att journalisterna brinner av motivation om cheferna inte skänker de nödvändiga förutsättningarna – framför allt tid. Mobila redaktionen hade

aldrig kommit till stånd eller överlevt utan ett starkt personligt engagemang från dåvarande chefredaktören Joachim Berner. Minst lika viktigt var det fortlöpande stödet från Stockholmsredaktionens (och senare Nyhetsredaktionens) chef Jan Lewenhagen, samt från delar av redaktionsledningen. När intresset inom redaktionsledningen falnade rycktes också den viktigaste förutsättningen undan.

Därför är det mycket intressant att betrakta den påtagliga goodwill som omger begreppet public journalism bland svenska tidningsledare. I en enkätundersökning härom året fick 69 chefredaktörer inom dagspressen runtom i landet svara på frågor om public journalism och värderingar som förknippas med ordet. En stor majoritet av chefredaktörerna var positiva och det var få som delade den kritik som framförts framför allt i den amerikanska debatten.⁸

Så svarade de svenska chefredaktörerna

Är public journalism viktigt för att stärka allmänhetens demokratiska engagemang? (antal)

Instämmer helt	Instämmer delvis	Instämmer inte alls
31	28	4

Stimulerar public journalism det journalistiska arbetssättet?

Instämmer helt	Instämmer delvis	Instämmer inte alls
23	35	7

Påverkar public journalism den journalistiska objektiviteten negativt?

Instämmer helt	Instämmer delvis	Instämmer inte alls
3	20	39

Gör public journalism det svårare att granska makthavare?

Instämmer helt	Instämmer delvis	Instämmer inte alls
6	9	48

Hur viktigt är det, rent allmänt, för journalister att ge människor redskap att engagera sig?

Mycket viktigt	Ganska viktigt	Inte särskilt viktigt
33	28	6

Källa: Becksmo och Stjernfeldt (2001)

Anmärkningsvärt är att 51 av de 69 chefredaktörerna också ansåg sig ha praktiserat public journalism på sina tidningar under det senaste året, i de flesta fall definierat som ”Nyhetsbevakning präglad av medborgarnas perspektiv” eller ”Försök att öka medborgarnas samhällsengagemang”. I en tidigare undersökning från 1998 var det bara 21 av 136 nyhetsredaktioner som uppgav att de hade prövat public journalism under valrörelsen.⁹ Som författarna till den senare rapporten kommenterar kan man inte veta om den dramatiska ökningen är reell, eller om det mest är så att ”public journalism har fått ett så pass gott rykte att många vill få del av det genom att hävda att de själva utövar public journalism”. Hur som helst verkar slutsatsen i båda fallen vara det finns en god grogrund för fler och utvidgade experiment i den här riktningen.

Förutsättning två: Vill journalisterna?

Kritiken mot public journalism kommer nästan uteslutande inifrån journalistkåren. På alla tidningar där filosofin praktiseras möter den ett visst motstånd, så också på DN. Den amerikanska debatten har ibland givit intryck av ett skyttegravskrig med hårt polariserade läger för och emot.¹⁰ Men den bilden stämmer inte, visar de undersökningar som gjorts. Kritiken har anförts av toppskiktet inom Washington Post och New York Times, men de flesta journalister är ganska pragmatiska och tänker sig yrket som en mix av traditionella och mer medborgarinriktade principer.

På det hela taget samexisterar de skilda värderingarna ganska fredligt på de amerikanska redaktionerna och endast ett fåtal kan räknas som renläriga företrädare för den ena eller andra skolan. Det gäller också på de tidningar som gått i bräschen för reformtänkandet.¹¹ Det finns undersökningar från USA som visar att en stor majoritet av journalisterna stödjer eller åtminstone accepterar public journalisms arbetsmetoder: att fokusera på samhällelig problemlösning, att vaska fram medborgarnas egen dagordning, att ordna offentliga möten.¹²

Min egen erfarenhet är ungefär densamma. De på DN som aktivt motsatte sig mobila redaktionens experiment var få. De som var så entusiastiska att de självmant anmälde sig till public journalism-kurser kunde också räknas på båda handens fingrar. Det stora flertalet kollegor var positivt intresserade i bemärkelsen att de huvudsakligen gillade det vi gjorde, men inte så att de omedelbart själva ville ändra sitt arbetssätt eller slänga ut den traditionella journalistiken. Till det kommer en mindre grupp som var rätt likgiltiga. Sammantaget är min gissning att principerna bakom vårt arbete hade ett brett, om än inte alltid så flammande stöd på redaktionen.

Svenska attitydundersökningar är dessvärre för trubbiga för att fånga in de intressanta distinktionerna.¹³ Det närmaste vi kan komma är en färsk, dansk studie som pekar på en stark uppslutning kring principen att ”journalister bör hjälpa medborgarna att själva lösa problem i samhället”. 73 procent av journalisterna delar detta ideal, samtidigt som bara 32 procent anser att den egna yrkeskåren faktiskt gör detta.¹⁴ Inte på någon annan punkt är glappet mellan ideal och verklighet inom den danska yrkeskåren så stor, vilket antyder en stor potential att utveckla journalistrollen just på den fronten. Det näst största glappet gäller frågan om ”journalister bör främja medborgarnas engagemang i samhällslivet”.

94 procent anser att journalisterna ska det, men bara 54 procent att de verkligen gör det. Också där finns alltså ett missnöje och en drivkraft till förändring.

Samtidigt slår de danska journalisterna vakt om mer traditionella värden som att ”vara neutrala förmedlare av vad som händer i samhället” och ”konkurrera om att komma först med nyheterna”. Journalister, tycks det, vill ha både och. Men den vilja till *förändring* som uttrycks i undersökningen, den handlar ändå tydligt om en balansförskjutning från det traditionella till det medborgarinriktade. Till exempel anser de danska journalisterna att kampen om att vara först med nyheterna prioriteras för högt i dag och att man i alltför hög grad fokuserar på det ovanliga och sensationella.

Om de danska siffrorna och stämningarna på DN alls är representativa för den svenska journalistkåren kan man dra följande slutsatser i utgångsläget: begränsade försök går att genomföra utan större motstånd, men knappast några mer radikala förändringar. Ändå bör det vara möjligt att med journalistkårens bibehållna stöd försiktigt förskjuta balansen i yrkesutövandet: lite mindre hetsig nyhetsjakt, lite mer fokus på medborgerlig problemlösning. Detta tror jag är ett helt rimligt mål att sträva mot.

Frågan är varifrån initiativet ska komma. På många redaktioner finns eldsjälar som vill driva förändringen aktivt. Men de är ändå för få för att någonting ska hända. Och ur den lite ljumma både-och-inställningen bland kollegorna föds inga stordåd. Vanans makt är stor och traditionen vinner i längden. Kanske är det så att det krävs impulser utifrån.

Förutsättning tre: Vill allmänheten?

Jag frågade Jay Rosen, den kanske främsta inspiratören bakom public journalism, hur man ska göra för att intressera sina kollegor och chefer. Svaret kom snabbt: ”Låt dem sitta med när ni träffar era diskussionsgrupper. Kraften i det medborgerliga samtalet kommer ofta som en överraskning för traditionella journalister. Att uppleva det själv kan många gånger fungera som en ögonöppnare.”¹⁵

En redaktion som är avskärmad från det omgivande samhället har svårt att veta vad läsarna egentligen vill ha. För mig personligen har kontakterna utanför tidningen varit den helt avgörande kraftkällan. När man väl börjar diskutera viktiga samhällsfrågor med annars röstlösa och uppgivna Skärholmsbor blir det ganska tydligt vad de kräver av journalistiken: att bli tagna på allvar, att bli inkluderade och att få hjälp att hitta lösningar på de problem de lever med. De önskemålen bekräftades också tydligt av den läsarundersökning som gjordes för mobila redaktionens räkning 1999. Det råder ingen tvekan om att många människor, särskilt i förorterna, längtar efter att bli tillfrågade och indragna i diskussionen.

Men hur många? Finns det ett djupare stöd för det samtalsdemokratiska ideal som medborgarjournalistiken bygger på? Inom svensk samhälls- och medieforskning är det dåligt med den kunskapen.¹⁶ Bara några skärvor: enligt en undersökning kan 39 procent tänka sig att diskutera samhällsfrågor med andra medborgare eller på Internet för att påverka samhället. Det är ingen majoritet, men betydligt fler än som vill engagera sig i partier eller arbeta i aktionsgrupper.¹⁷ Vanliga läsarundersökningar som tidningar gör fångar sällan in sådana dimensioner. Enligt den nämnda, danska attitydmätningen anser 72 procent av befolkningen att ”journalister bör hjälpa medborgarna att själva lösa problem i samhället”, medan bara 37 procent anser att journalisterna faktiskt gör det. 84 procent vill att ”journalisterna främjar medborgarnas engagemang i samhällslivet” medan bara 55 procent anser att detta sker i praktiken.

Det intresse för reformer som kan utläsas ur detta liknar det som finns inom journalistikåren, fast det intressant nog är lite svagare hos allmänheten. Vad som framskymtar och stöds av andra svar i undersökningen är en skepsis till journalistikens fixaranspråk. Allmänheten anser att den vanliga journalistiken i alldeles för hög grad ägnar sig åt att sätta dagordningen för den politiska debatten – en probleminsikt som inte alls har nått journalisterna.¹⁸ Frågar man danskarna ska medierna ge medborgarna redskap för problemlösning och underlätta engagemang, men inte försöka spela första fiolen. Det ligger helt i linje med medborgarjournalistikens målsättning att dela med sig av problemformuleringsprivilegiet och sprida makten över dagordningen till fler.

Amerikanska kritiker till public journalism lyfter fram andra data som de anser talar emot projektet: ”All we want is fair play and neutrality, and please keep your opinions to the editorial pages, Americans say”, lyder sammanfattningen av en större undersökning från 1999. En knapp majoritet accepterar att journalisterna engagerar sig i samhällelig problemlösning, men de önskar sig framför allt en neutral rapportering som inte skriver läsarna på näsan vad som bör göras.¹⁹

Kritikern William F Woo skriver att allmänheten misstror journalisternas avsikter, att de vill ha en korrekt verklighetsbeskrivning och inga åtgärdspaket, vilket han tolkar som ett nej till public journalism. Men då glömmer han att medborgarjournalistiken huvudfåra *inte* vill dyvla på läsarna åsikter och lösningar utan mest tillhandahåller ett forum för dialog. Och vad tycker amerikanerna om det? Det framgår inte. I 40 procent av de public journalism-projekt som genomfördes 1994–2001 finns i alla fall dokumenterad, positiv läsarrespons.²⁰ Och, som vi har sett, finns det klara tecken på att läsarna vill ha mer – inte mindre – när projekten väl är i gång.

Forskarna Heikki Heikkilä och Risto Kunelius, som har utvärderat flera finska försök med medborgarpaneler, ger en bild av läsarna som en ”kraftigt underutnyttjad resurs för journalistiken”.²¹ Tanken att vanliga människor skulle vara för ointresserade, irrationella och egoistiska för att kunna bidra med något värdefullt avfärdar de som en ren fördom. Medborgarna är tvärtom både ivriga att delta och kapabla till kvalificerade resonemang. Därmed borde läsarna kunna ges en annan roll än den som ”tysta åskådare och lojala prenumeranter”, enligt Heikkilä och Kunelius.²²

Men räcker allmänhetens intresse för att driva på den balansförskjutning vi talar om? Kanske inte i dagsläget. Diskussionen om journalistikens roll förs knappt alls på det sättet. Svartsyn och uppgivenhet dominerar debatten. Även detta, menar jag, går att ändra på. Titta på möjligheterna! Prata om hur man gör för att bryta mönstren i stället för att bara dundra om demokratins undergång. Med en mer konstruktiv offentlig diskussion kan allmänheten få upp modet att börja ställa rimliga krav på sina massmedier.

Problemet: Det är dyrt och tar tid

Vi har konstaterat att tidningscheferna är positiva, journalisterna öppna för förändringar och allmänheten åtminstone bitvis intresserad. Men då kommer vi till det stora kruxet: det tar tid att inkludera medborgarna i

det offentliga samtalet. Och det kostar därmed pengar. Frank Barrows, redaktionschef på Charlotte Observer, ser det som en i längden omöjlig ekvation: ”I princip behöver man dubblera den vanliga organisationen. Man kan inte avstå från den reguljära nyhetsbevakningen – då revolterar kärnläsarna – vilket betyder att alla de nya kostnaderna läggs ovanpå de gamla”. Och sådana pengar är det få tidningsföretag som har i dag. Virginian-Pilot i Norfolk, som är en annan av pionjärtidningarna, lade ner sina alltför resurskrävande specialsidor (en skolsida, en ”public life”-sida och en ”public safety”-sida i veckan) i början av 2001. En ny ägarstyrelse ansåg inte längre att det var värt pengarna, framgick det vid vårt studiebesök. Specialsidorna hade funnits i nästan fem år och var legendariska inom public journalism-kretsar, som det bästa exemplet på hur man kan omsätta idéerna i löpande verksamhet. Men det räckte inte inför sifferfolket. Kanske utmanade det medborgerliga tilltalet kapitalets intressen – om man följer Chomskys, Nermans och Boëthius tanke. Kanske var det helt enkelt för dyrt. Inga public journalism-tidningar har kunnat knyta några tydliga upplageframgångar till projekten.

Lösning ett: prioritera

Ändå är långt ifrån alla tidningsledare så pessimistiska som Frank Barrows. Journalistik handlar om att prioritera. Är det nödvändigt att göra egna versioner på det som nyhetsbyråerna redan skrivit om med samma slags källor bara för att visa att man kan göra det lite bättre? Eller ska man i stället lägga resurserna på att jobba fram helt egna, medborgerligt förankrade vinklar med ett breddat perspektiv? För Jeannine Guttman, chefredaktör på The Portland Press Herald i Maine, är det i de valen som lösningen på det ekonomiska dilemma ligger: ”Vi behöver inte göra AP-storyn. Låt dem ta hand om det”.²³ Ganska mycket pengar skulle frigöras genom en sådan arbetsfördelning.

Det finns fler exempel. Vi har sett att allmänheten (i alla fall i Danmark) har ett påfallande svagt intresse för den uppskrivade nyhetsjakten.

Ändå är det kapplöpningen om nyheterna som ofta prioriteras högst på redaktionerna. Svenska tidningsläsare värderar på samma sätt ”granskning av makthavare” i klart lägre grad än journalisterna.²⁴ Här kan man fundera över resursernas användning. En tidning som DN satsar mycket av sin redaktionella prestige på att ge fördjupning, vilket betyder att analysera, förklara bakgrunder och sammanhang – nästan helt från den professionella elitens horisont. Det är en viktig uppgift. Men anta att *hälften* av den tid som redaktionen ägnar åt att intervjua experter och politiska läckor lades på att identifiera och knyta an till normala människors utgångspunkter. Det skulle ge orden ”djup” och ”sammanhang” en helt annan innebörd. Jag tror inte att många läsare skulle revoltera mot en sådan tyngdpunktsförskjutning. Det skulle inte ens kosta några pengar. Så visst har redaktionerna ett val.

Lösning två: externt stöd

Samtidigt är det ett faktum att medborgarjournalistik tar tid, är dyrt och kan hamna i konflikt med annan grundbevakning. Många av de större amerikanska projekten har varit möjliga tack vare bidrag från en privat stiftelse byggd på oljepengar, Pew Charitable Trusts, via dess dotterorganisation Pew Center for Civic Journalism. Cirka tre miljoner dollar har fördelats under tio år, fördelat på 120 olika projekt.²⁵ Pew-centret har också stått för en stor del av den fortbildning som alla är överens om behövs för en lyckad redaktionell reform. Redaktionerna har därmed sluppit den kostnaden.

Forskarna Lars Nord och Gunnar Nygren lade i sin uppmärksammade bok ”Medieskugga” (2002) fram förslaget om ett särskilt, statligt prestöd till medier som satsar på kvalitetsjournalistik i storstädernas underbevakade miljonprogramsområden. Förslaget diskuterades en tid på stort allvar. En liknande, men mer precis idé skulle vara att låta skattepengar stödja utvecklandet av en medborgarjournalistisk metod, med målet att få in fler invandrare, låginkomsttagare och ungdomar i det offentliga

samtalet. Regeringen har tydligt tagit ställning för en ”deltagardemokrati med deliberativa kvaliteter”, och det är troligt att en sådan demokratisyn kräver en särskild profil på journalistiken. Ett utvecklingsinriktat presstöd skulle kunna göra mycket för att förverkliga det idealet, även om det går att ha principiella invändningar mot en sådan statlig inblandning.²⁶

Jay Rosens idé är att skapa en fristående forsknings- och utvecklingsfond som chefer och journalister kan söka pengar från för att testa och utveckla nya rutiner. Tidningar och TV-redaktioner skulle därigenom stimuleras att själva få upp ögonen för det medborgarliga perspektivet. Om en del av redaktionen etablerar nya arbetsformer så ökar chansen att övriga kollegor börjar tänka nytt: ”Har man väl gjort medborgarligt engagemang till ett bevakningsområde kommer resten av tidningen att lära sig av detta och göra det till en del av de redaktionella rutinerna.” Ett externt stöd kan alltså starta processer som på sikt leder till ändrade värderingar och mer medborgarvänliga ekonomiska prioriteringar. Jay Rosen tror att tidningar skulle slåss om pengarna från en sådan utvecklingsfond – ”It would be competitive – a way to excel” – ett sätt att visa framsynthet och vilja att överbrygga gapet till läsarna.

I ett svenskt sammanhang skulle en FoU-stiftelse för medborgartillvänd journalistik kunna byggas upp av folkrörelser, bildningsförbund och stora tidningsföretag i samarbete. Staten kan kanske vara med på ett hörn. Förutom att stödja projekt ute på redaktionerna med pengar och handledning skulle stiftelsen finansiera forskning (vilket är angeläget med tanke på det dåliga kunskapsläget), producera utbildningsmaterial (så att journalistutbildningarna kan börja lära ut fler perspektiv) och ordna kurser och seminarier. Genom den verksamheten skulle det uppstå nätverk där intresserade journalister och chefer kan utbyta erfarenheter och metodtips. Utan nätverk för inbördes stöd är det svårt att utmana ingrodda traditioner.

Lösning tre: public service

Nu har vi mest berört privata tidningar. Men det är omöjligt att förbigå den stora potential som finns, eller borde finnas, inom public service-TV och -radio. Så här skriver statsvetaren Rune Premfors i sin bok ”Den starka demokratin” (2000), där han pläderar för en demokratisyn som ligger mycket nära medborgarjournalistikens:

Det är i detta, än så länge bara 'halvkommersiella' sammanhang (public service) som det torde vara lättast att bereda plats för ett ökat medborgarligt deltagande med kvalitet. Det är här som fora kan tillskapas som kan karakteriseras av så mycket tid, tålmod och tillit som krävs för att vanliga medborgare skall få möjlighet att eftertänksamt reflektera och resonera kring olika samhällsproblem. Här kan ges uttryck för de icke färdigpaketerade åsikterna, de ännu orepresenterade intressena.²⁷

Inte minst TV rymmer oslagbara förutsättningar för den ”ställföreträdande dialog” som utgör medborgarjournalistikens grund (se kapitel 4). TV skapar identifikation, vilket med rätt handlag gör det möjligt att dra in tittarna i avancerade, samhälleliga diskussioner och att iscensätta ett genuint offentligt samtal med mycket brett deltagande. Detta bygger, som Daniel Yankelovich visar, på att utgångspunkten för samhällsbevakning och debattprogram vrids från det professionella perspektivet till ett mer medborgarligt.

Förutsättningarna för en sådan utveckling inom public service finns. ”Men med viljan är det sämre ställt”, skriver Rune Premfors. Varför? Kanske har TV-cheferna inte tänkt i sådana termer. I public service-företagens politiska målbeskrivningar finns gott om hänvisningar till demokratin och medborgartanken. Formuleringarna är lika storslagna som oprecisa, vilket lämnar fältet fritt för en praktisk tillämpning till stor del byggd på helt andra mål: Sveriges Television ”omdefinierar sitt uppdrag till att erbjuda allmänt efterfrågade programtjänster, något som gynnar det egna företaget snarare än demokratin”, hävdade nyligen två kritiska forskare, Anna Edin och Kristina Widestedt. Kontaktytorna med allmänheten har blivit färre, i stället skapas bilden av vad publiken vill ha främst

genom analyser av de kommersiella kanalernas utbud.²⁸ Ändå, menar Edin och Widestedt, är det just i funktionen som mötesplats – ”ett forum (det viktigaste?) för det moderna, pluralistiska och mångkulturella samhällets samtal med sig själv” – som public service-företagen verkligen behövs. Hur ska man nå dit? Kan medborgarjournalistik vara ett verktyg, en länk som knyter ihop abstrakta mål med konkret programinnehåll? Det är en slutsats som onekligen ligger nära till hands.

Alternativa modeller

”If not journalists – who?”, frågar public journalism-förespråkare retoriskt. Vem ska organisera de gemensamma, medborgerliga samtal som behövs för att hålla demokratin upprätt? Svenska politiker, forskare och debattörer är påfallande o villiga att tillerkänna massmedierna den rollen. Antingen, om man talar med regeringen, därför att man vill slå vakt om de politiska partiernas ”centrala roll i den representativa demokratin”.²⁹ Eller, om man talar med mediekritikerna, därför att de illusionslöst räknar bort möjligheten att journalistrollen skulle förändras.

För radikala debattörer som Maria-Pia Boëthius ligger lösningen snarast i att medborgare organiserar sig, bygger upp egen kunskap och gör sig oberoende av mediernas ”fördummande flöde”. Aktivistiska nätverk som Adbusters, Reclaim the streets och liknande leder då marschen mot ljuset. Även en mer blygsam mediekritiker som Stig-Björn Ljunggren tänker sig att journalisterna helt enkelt måste rundas: De kommersiella medierna kommer inte (och bör inte) ändra sig, alltså får alla vi andra ta saken i egna händer och lära oss genomskåda halvsanningarna med hjälp av kritiska studiecirklar.³⁰ Över huvud taget knyter vänstern stora förhoppningar till nya och gamla folkrörelser när det gäller att bygga egna offentliga arenor, via bokförlag, tidskrifter seminarier och – inte minst – Internet. Nätet sprider makten över informationen och mångdubblar möjligheterna till nätverksbyggande och kommunikation. Se bara på

antiglobaliseringsrörelsen som tar sig fram nästan helt via egna kanaler. Vem behöver då journalister?³¹

Felet med sådana modeller är att de tänker bort behovet av *gemensamma* samtal. Om samhället fylls av mediekritiska informations-individualister, som bara litar på kunskap producerad inom det egna nätverket, slocknar ljuset i det offentliga rummet. Att Attac-anhängare har fått nya möjligheter att prata ihop sig är en sak. Det är jättebra att det uppstår nya arenor för medborgerlig mobilisering. Men vill man ha en plats där olika intressen och värderingar kan korsas och utvecklas tillsammans, behövs gemensamma, vitt spridda medier som når utanför de slutna garderoberna. Sådana medier finns i Sverige: dagstidningar och public service. Den infrastrukturen är unik i internationell jämförelse. Det som fattas är en vision om journalistikens möjligheter och en vilja att ta sig över hindren.

Informationsrevolutionen har gjort publiken allt mer inställd på att vara delaktig, aktiv och ta egna initiativ. Internet sätter därmed press på den vanliga journalistiken att öppna sig för läsarna/tittarna/medborgarna, en möjlighet som public journalism-rörelsen i USA har varit snabb att ta vara på. Mycket av de senare årens experimenterande har kretsat kring nya användningar av nätet. Internet ökar därmed möjligheterna att förverkliga en samtalsdemokrati. Men tidningarna, TV och radio har fortfarande det avgörande ansvaret att hålla ihop samtalet. Internet kan stimulera det fria samtalandet, men aldrig skapa något offentligt rum på egen hand.

Men folkrörelserna då? Tanken är knappast att medierna kan eller ska ersätta andra former för medborgerlig kommunikation, problemlösning och opinionsbildning. Medborgarjournalistiken vill stärka det civila samhället, inte konkurrera ut det. Som Jesper Bengtsson påpekar behövs både små och stora offentligheter i en demokrati – både arenor för masspublik och intimare diskussionsklubbar. Behovet av en mer aktiv journalistik uppstår därför att övriga kanaler har börjat slamma igen. Men om meto-

den fungerar och intresset för gemensam problemlösning ökar så gynnar det rimligen existerande, medborgerliga grupper – byalag, lokala proteströrelser och föräldranätverk. Journalisten Mikael Funke sammanfattar förhoppningen:

Här borde det finnas plats för folkrörelser och andra organisationer som redan finns att kapitalisera på det intresse för samhällsfrågor som public journalism faktiskt kan väcka. I USA finns exempel på hur public journalism bedrivs i samarbete med andra organisationer. Kanske kan metoden hjälpa till att vitalisera de gamla infrastrukturerna, istället för att ta på sig det vanskliga uppdraget att ersätta dem.³²

Partierna, slutligen, fyller många viktiga funktioner i demokratin. Men de utgör inget idealiskt forum för prövande, reflekterande och jämlika samtal. Till det behövs mötesplatser dit man kan komma utan att ställas inför en färdig dagordning, utan att underkastas cementerade uppdelningar i rätt (vi) och fel (dom). Partidiskussioner och medborgerliga samtal är olika saker. De behövs båda, men de följer olika spelregler och måste hållas isär – i alla fall delvis. Annars kväver det förra det senare. Det bästa partierna kan göra är att öppna sig maximalt mot de obundna samtal som förs i samhället, att lära sig av dem utan att försöka ta över dem.

En medborgarorienterad journalistik har här en av sina viktigaste uppgifter – att gjuta kraft i vardagssamtalen, att lyfta fram normala människors trevande försök att ta ställning och få ordning på omvärlden. Och att tvinga den förstelnade partipolitiken att se att det är *där*, i de medborgerliga processerna, som det politiska beslutsfattandet kan hämta sin legitimitet. Politiken ska inte ersättas. Den ska göras mer upplyst, mer ansvarig, mer förankrad och därmed bättre. Men då måste journalisterna göra sitt jobb annorlunda.

Historiens slut?

Jesper Bengtsson slår fast att massmediernas sätt att skildra verkligheten är legitimt. Stig-Björn Ljunggren påstår att ”journalisterna gör vad de kan och ska göra”. Ursäkta. Varför i hela fridens namn skulle det vara så?

Varför skulle den slags journalistik vi har just nu vara uttryck för den bästa möjliga ordningen? Varför ska just journalisterna friskrivs från ansvar? Tycker vi att det offentliga samtalet fungerar bra? Kommer folk till tals? Känner människor sig delaktiga? Mediernas roll har bevisligen förändrats kraftigt under 1900-talet. Den nuvarande journalistiska doktrinen har vi levt med i några decennier, på sin höjd. Den kommer att fortsätta att förändras. Och den förändringen kan både medborgare och journalister vara med och driva. Visst kan och bör man *också* söka arenor vid sidan om pressen, men mediernas betydelse för det offentliga samtalet kommer inte att minska. Vi måste kräva att den makten används så bra som möjligt – alltså bättre. Det handlar om vilken slags demokrati vi vill ha. Ska samhället vara till för Solveig och Fikret i Skärholmen? Ska det finnas platser där det går att mötas? Det är bara att välja.

Noter

¹ Refererad av Boëthius i *Mediernas svarta bok* (2002)

² *Ibid.* 140, 160

³ *Ibid.* 163

⁴ Boëthius (1997), 18, se också Nerman: *Den offentliga lögnen* (1997)

⁵ Den åsikten ger bland annat Rune Premfors (2000) uttryck för: "Man ska nog inte vara för optimistisk med avseende på möjligheterna att förändra massmedias grundläggande villkor och inriktning i det politiska livet".

⁶ Maria-Pia Boëthius lämnar, när det kommer till kritan, dörren på glänt för denna möjlighet. Hon hänvisar till den amerikanske medieadvokaten Bruce Stanford, som anser att journalisterna sitter på en begärlig vara, sitt yrkeskunnande, och att de inte i tillräcklig utsträckning utnyttjat denna tillgång för att försvara sitt yrke och sin yrkesheder. Medieägarna kommer att inse att de inte klarar sig utan denna yrkeskår, vilket borde ge journalister en helt ny förhandlingsposition. "Vi får väl se", kommenterar M-P Boëthius (2002), s 270

⁷ Jay Rosen (intervju i mars 2001): "Det räcker inte med utbildning på journalisthögskolor, det kräver intresserade redaktionschefer och chefredaktörer."

⁸ Becksmo och Stjernfeldt: *Public journalism på svenska dagstidningar* (2001)

⁹ Asp 1998 i JMG-granskaren 1/98

¹⁰ "Excuse me while I run screaming from the room", löd kommentaren från Washington Post-journalisten David Remnick, när reformrörelsen först gav sig till känna i början av 1990-talet. För en genomgång av kritiken se Rosen (2000), 177 ff och Lambeth m fl, red (1998)

¹¹ En genomgång av det amerikanska forskningsläget finns i Massey & Haas (2002). Se också Friedland & Nichols (2002). Danska attitydundersökningar bekräftar bilden av blan-

dade preferenser, se Lund (2001). Svenska kvantitativa kartläggningar saknar tillräckligt spetsiga kategorier för att skilja ut medborgarjournalistik, se Strömbäck (2001b), 142ff.

¹² Eksterowicz & Roberts, red (2000), 121. Den refererade undersökningen gjordes 1996 av American Society of Newspaper Editors.

¹³ I de så kallade MIO-undersökningarna frågar man till exempel om politiska journalister ska ”öka människors kunskap om politik” och ”ta upp frågor som människor tycker är viktiga”, men det är inte formuleringar som underlättar urskiljandet av public journalism. Se Strömbäck (2001b)

¹⁴ Lund: *Forskning om medier og demokrati* (2001)

¹⁵ Intervju med Jay Rosen, mars 2001.

¹⁶ Mikael Gilljam och Ola Jodal visade 2002 att stödet för ett deltagardemokratiskt ideal inte är så starkt som politiker och forskare gärna tror. 14 procent sympatiserar tydligt med deltagardemokratin, ytterligare 30 procent vill ha ”både och” med tonvikt på deltagardemokrati, medan resten, 56 procent, lägger tyngdpunkten mer på den representativa valdemokratin (som drar åt det elitdemokratiska hållet). Kategorin samtalsdemokrati (eller deliberativ demokrati) saknas i studien. Gilljam & Jodal (2002)

¹⁷ Ibid, 170

¹⁸ Endast 25 procent av den danska befolkningen vill att journalisterna sätter dagordningen, mot 67 procent av journalisterna, se Lund (2001).

¹⁹ American Society of Newspaper Editors 1999, refererad i Eksterowicz & Roberts, red (2000), 37ff

²⁰ Friedland & Nichols (2002)

²¹ Heikkilä & Kunelius: *Public Journalism in a "Peoples Home"* (2003)

²² Ibid. Se också Heikkilä (2000).

²³ Intervju i mars 2001

²⁴ Strömbäck (2001b), 149ff

²⁵ Uppgift från centrets föreståndare Jan Schaffer. Projektbidragen varierade mellan 3 000 och 60 000 dollar. Genomsnittet under de senaste åren var 18 000 dollar.

²⁶ Demokratiutredningen uttrycker stor motvilja mot att ”politiskt styra journalistiken” – ens genom att ha synpunkter på journalistikens inriktning. SOU 2000:1, 279

²⁷ Premfors (2000), 212

²⁸ Edin & Widestedt: *Publik sökes* (2002), 65ff

²⁹ Proposition 2001/2002:80, 28 (Demokratipropositionen)

³⁰ Vilket inte hindrar att han ser en roll i demokratin för traditionell ”analytisk” kvalitetsjournalistik. Ljunggren (2003).

³¹ Se Bengtsson (2001)

³² Mikael Funke i *Media i fokus* 1:2000

Sammanfattning och slutord

DEN HÄR BOKEN ARGUMENTERAR FÖR EN FÖRNYELSE av journalistiken. Journalister behöver vrida sitt fokus bort från eliternas dagordning och intressera sig mer för vanliga människors syn på samhällsproblemen. En sådan förskjutning skulle kunna göra fler människor delaktiga i demokratin. Fler skulle känna ansvar och tillit. De politiska besluten skulle bli mer genuint förankrade, färre skulle känna sig maktlösa och samhället skulle hålla ihop bättre.

Det tilltagande segregationen ställer journalisternas ansvar på sin spets. När växande grupper hamnar helt utanför samhällsdiskussionen kan inte medierna fortsätta som förut. De tongivande massmedierna kan, om de vill, organisera ett gemensamt samtal som sammanför Tenstabor med innerstadsfolk och som slår broar över de sociala gapen.

Detta kräver en journalistik som målmedvetet ägnar sig åt att dra in nya grupper i det offentliga samtalet. Som använder all sin fantasi och yrkesskicklighet till att sänka hindren för deltagande. Medierna är en arena där det avgörs vem som räknas och vem som står utanför. Om fler journalister valde ett medborgarperspektiv skulle stängslan runt torget bli mycket lägre.

För att göra tydligt vilken förändring som behövs har jag argumenterat utifrån ett alternativt journalistiskt ideal – public journalism eller medborgarjournalistik. Ett sätt att definiera idealet är att ställa det i kontrast

mot någonting annat – som jag har kallat traditionell journalistik. En schematisk uppställning kan se ut så här:

Vad är skillnaden?

<u>Traditionell journalistik</u>	<u>Medborgarjournalistik</u>
Tidningen som anslagstavla. ("Detta har hänt.")	Tidningen som samtalsforum. ("Vad ska vi göra åt det?")
Läsarna som konsumenter av nyheter.	Läsarna som medborgare (möjliga aktörer).
Politiken som åskådarsport.	Politiken som allas angelägenhet.
Letar offer, vinnare och förlorare.	Undersöker hur folk löser sina problem.
Granskar makten.	Överför makt.
Expert på hur professionella aktörer resonerar.	Lika förtrogen med hur vanliga människor ser på samma frågor.
Sprängkraft: det sensationella, det oväntade och extrema.	De målkonflikter och spänningar som finns inbyggda i vardagen.
Dramaturgi: polarisering, konflikt.	Ambivalens, inre motsägelser.
Betraktar människors åsikter som någonting statistiskt	Intresserar sig för processerna bakom: Hur går det till när folk tar ställning?
Frågar: "Hur känns det?"	Frågar: "Varför känner du så?" Kopplar känslorna till ställningstagandet.
Använder "vanliga röster" för att ge färg åt en berättelse.	Använder "vanliga röster" för att avgöra <i>vad som är</i> berättelsen.
Ställer grupper mot varandra.	Letar gemensamma nämnare.
Möter folk som individer och intervjuar dem en och en.	Använder gruppsamtal för att hitta den sociala dynamiken i frågan.

Beskrivningen av traditionell journalistik är starkt förenklad. Meningen är inte heller att allt som journalister gör i dag ska bytas ut mot någonting annat. Det handlar om en förskjutning av balansen: Mindre sensationsvinkel kring problemen och mer intresse för hur konflikterna faktiskt

hanteras av människor tillsammans. Mindre fokus på den enskilde nyhetskonsumenten och mer på de sociala processer som formar medborgarliga ställningstaganden.

Jag har diskuterat huruvida en sådan förändring är realistisk. Det finns ett positivt intresse bland landets tidningschefer och en beredskap för nytänkande inom journalistikåren. Bland medborgarna, speciellt i Stockholms ytterområden, finns en uttalad efterfrågan på en mer ansvarstagande journalistik. Marknadens villkor sätter gränser för omsvängningen, men den gränsen är långt ifrån nådd. Det som framförallt behövs är ett tryck från allmänheten och en offentlig diskussion som driver på den här möjligheten. Om medieföretagen hamnar under opinionspress är de tvungna att ge plats för ett medborgarperspektiv. Särskilt inom public service-kanalerna borde det finnas ett stort utrymme för en sådan idé- och metodutveckling. En fristående forsknings- och utvecklingsstiftelse, finansierad av folkrörelser och medieföretag i samarbete, skulle ge god skjuts åt nytänkandet.

Resonemanget har tagit avstamp i mobila redaktionens erfarenheter på Dagens Nyheter. Genom att arbeta på plats i Stockholms förorter, med hjälp av läsarpaneler och öppna diskussionsmöten, har redaktionen fångat upp perspektiv som annars inte kommit fram. Artikelserierna har startat många, konstruktiva läsardiskussioner – ofta kring känsliga integrationsfrågor – där fler än de vanliga medelklassvenskarna har kommit till tals. Besläktade projekt i USA visar uppmuntrande resultat: medborgarjournalistik sammanför människor och ökar intresset för gemensam dialog. Nordisk forskning tyder på samma sak: mycket hänger på journalisterna om publiken ska kliva ner från läktaren och in i rollen som medborgare.

I slutändan handlar det om ett ideologiskt val. Vem vill man ska ha tillträde till samhällsdiskussionen? Vems tolkningar och problemformuleringar ska ligga till grund för journalistiken? Vill man ha ökat medborgarligt deltagande i demokratin eller inte? Det är val som både

medborgare, politiker och journalister måste fundera över. Och stödja de alternativ som man finner rimligast.

Referenser

- Amnéus, Alex (2003): *Public journalism och demokratin – en jämförelse mellan Aftonbladet och Svenska Dagbladet*, Stockholms universitet, Statsvetenskapliga institutionen (C-uppsats)
- Barber, Benjamin (1984): *Strong Democracy – Participatory Democracy for a New Age*, University of California Press
- Beckman, Petter (2000): *Tidningen som torg*, i Strömbäck, Jesper, red: *Public journalism på svenska*, Demokratiinstitutet
- Becksmo, Björn och Stjernfeldt, Daniel (2001): *Public journalism på svenska dagstidningar – medvetet eller omedvetet begrepp?*, Demokratiinstitutet
- Bengtsson, Jesper (1999): *Att öppna kanalerna till nya rörelser*, i *Civilsamhället som demokratins arena*, SOU 1999:112
- Bengtsson, Jesper (2001): *Mäktiga medier, mager demokrati*, Bilda
- Boëthius, Maria-Pia (2002): *Mediernas svarta bok – en kriminografi*, Ordfront
- Boëthius, Maria-Pia (1997): *Några som inte älskar oss håller på att förändra vårt land*, Norstedts
- Boréus, Kristina (2003): *Discursive Discrimination: the “deaf and dumb”, the “imbeciles,” and the “immigrants”*. Kommande, förlag ännu ej klart.
- Brune, Ylva (2001), red: *Mörk magi i vita medier*, Carlssons
- Capella, Joseph och Hall Jamieson, Kathleen (1997): *Spiral of Cynicism – The Press and the Public Good*, Oxford University Press

- Charity, Arthur (1995): *Doing Public Journalism*, The Guilford Press
- Clinell, Bim (1999): *De hunsades revansch – en resa i fascismens Frankrike*, Bokförlaget DN
- Dahlkvist, Mats (1999): *Den instängda demokratin*, i *Civilsamhället som demokratins arena*, SOU 1999:112
- Edin, Anna och Widestedt, Kristina (2002): *Publik sökes. En studie av SVT:s public service-uppdrag*, Institutet för Mediestudier
- Eksterowicz, Anthony och Roberts, Robert, red (2000): *Public Journalism and Political Knowledge*, Rowman & Littlefield
- Elmbrant, Björn (1997): *Dom där uppe – dom där nere. Om demokratin i Sverige*, Atlas
- Ericsson, Urban, Molina, Irene och Ristilammi, Per-Markku (2002): *Miljonprogram och media – Föreställningar om människor och förorter*, Integrationsverket
- Eriksen, Erik Oddvar och Weigård, Jarle (2000), *Habermas politiska teori*, Studentlitteratur
- Friedland, Lewis och Nichols, Sandy (2002): *Measuring Civic Journalism's Progress: A Report Across a Decade of Activity*, Pew Center for Civic Journalism (www.pewcenter.org)
- Gilljam, Mikael och Jodal, Ola (2002): *Medborgarnas demokratiuppfattningar*, i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart, red: *Det våras för politiken*, SOM-institutet
- Habermas, Jürgen (1984): *Borgerlig offentlighet*, Arkiv Förlag
- Heikkilä, Heikki (2000): *How to Make Thin Journalism Strong. Experiences of a public journalism project in Finland*, Nordicom-Review 21(2000):2
- Heikkilä, Heikki och Kunelius, Risto (2003) *Public Journalism in a "Peoples Home" – Translating an American philosophy into Nordic Action*, i Chege, Sam: *International Media and Democracy* (kommande)
- Hvitfelt, Håkan (1996): *Skurkar, kapplöpningar och sensationer* i Carlsson, Ulla, red: *Medierna i samhället*, Nordicom-Sverige

- Lambeth, Edmund, Meyer, Philip och Thorson, Ester, red (1998): *Assessing Public Journalism*, University of Missouri Press
- Lindensjö, Bo (1999): *Demokrati i Demokrati och medborgarskap*, SOU 1999:77
- Ljunggren, Stig-Björn (2003): *När medierna tar makten*, Hjalmarson & Högberg
- Lund, Anker Brink, *Forskning om medier og demokrati*, Danske dagbladets Forenings debatserie nr 16, 2001
- Lundquist, Lennart (2001): *Medborgardemokratin och eliterna*, Studentlitteratur
- Massey, Brian och Haas, Tanni (2002): *Does Making Journalism More Public Make a Difference?* J & MC Quarterly, Vol 79 (2002), No 3.
- Merritt, Davis "Buzz" (1998): *Public Journalism and Public Life*, Lawrence Erlbaum Associates
- Nerman, Bengt (1997): *Den offentliga lögnen*, Atlas
- Nord, Lars, red (2000): *Mediernas roller i demokratin*, Stiftelsen Institutet för Mediestudier
- Nord, Lars och Nygren, Jan (2002): *Medieskugga*, Atlas
- Petersson, Olof (1999): *Uttåget från det gemensamma*, i Nergårdh, Cilla och Hemberg, Göran, red: *Demokratin är död. Leve demokratin!* Ordfront
- Petersson, Olof och Holmberg, Sören (1998): *Opinionsmätningarna och demokratin*, SNS Förlag
- Premfors, Rune (2000): *Den starka demokratin*, Atlas
- Poynter Election Handbook (1999), www.poynter.org
- Rosen, Jay (2000): *What Are Journalists For?* Yale University Press
- Rothstein, Bo (1995), red: *Demokrati som dialog*, Stockholm, SNS förlag
- Räftegård, Curt (1998): *Pratet som demokratiskt verktyg*, Gidlunds Förlag
- Sanne, Christer (2002): *Willing consumers – or locked in?* Ecological Economics 42 (2002)

- Strömbäck, Jesper (2001a): *I skuggornas värld* i Strömbäck, Jesper, red: *En uthållig demokrati?* Uppsala Publishing House
- Strömbäck, Jesper (2001b): *Gäster hos verkligheten – en studie av journalistik, demokrati och politisk misstro*, Symposium
- Tapping Civic Life* (2000), *How To Report First, and Best What's Happening In Your Community*, Pew Center for Civic Journalism/The Harwood Institute for Public Innovation
- Vikström, Katarina och Wänkkö, Ulrika (2000): *Public journalism enligt Dagens Nyheter*, Mitthögskolan, (C-uppsats)
- Wirtén, Per (1999) *Demokrati som maktfråga*, i *Civilsamhället som demokratins arena*, SOU 1999:112
- Yankelovich, Daniel (1991): *Coming to Public Judgement*, Syracuse University Press
- Yankelovich, Daniel (1999): *The Magic of Dialogue*, Touchstone

Offentligt tryck:

- En uthållig demokrati*, SOU 2000:1
- Demokrati för det nya seklet*, regeringens proposition 2001/02:80
- Vårt dagliga blad*, SOU 1995:37

Artiklar ur Dagens Nyheter:

- 980512 ”Ensam svensk i förorten” av Petter Beckman
- 990617 ”Här är skitsnack om invandrare vardag” av Petter Beckman
- 990929 ”Rykten och kompisar avgör valet” av Ulrika By
- 991028 ”Medborgarandan hårt prövad i Dalen” av Ulrika By
- 991208 ”Grabbarna som märks” Osignerad förstasidespuff
- 000411 ”De uppkäftiga barnen skrämmer” Osignerad introduktionstext
- 000412 ”Ideal för uppfostran krockar” av Anna Kakuli och Petter Beckman
- 001002 ”Tiden räcker inte för livet” Osignerad förstasidespuff

- 001208 ”Svårt välja bort tryggheten” av Petter Beckman
- 010221a ”Det onormala har blivit normalt” av Ulrika By
- 010221b ”Kompisars stöd gör brotten möjliga” av Petter Beckman
- 010407 ”Vuxna måste visa att de bryr sig” av Petter Beckman och
Ulrika By
- 010601 ”Låst mellan två traditioner” av Petter Beckman
- 010601 ”I skolsalens hörn jämförs värderingar” av Petter Beckman
- 010822 ”Starka känslor väcks i huset” av Petter Beckman
- 020309 ”Båda måste jobba mindre” Petter Beckman och Josef El
Mahdi
- 020315 ”Blunda inte för konflikterna” av Josef El Mahdi
- 020405 ”Fritt val inte alltid så fritt” av Josef El Mahdi
- 020426 ”Många vågar inte säga ifrån” av Petter Beckman
- 020503 ”Allting är så uppdelat i dag” av Petter Beckman